

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDE 1980 SONRASI
İKTİSADİ VE SOSYAL DEĞİŞME

Tuba ATALAY

HAZİRAN-2021

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDE 1980 SONRASI
İKTİSADİ VE SOSYAL DEĞİŞME**

Tuba ATALAY

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ

HAZİRAN-2021

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

(İmza)

Tuba ATALAY

11/06/2021

ÖZ

MUSTAFA KUTLU HİKÂYESERİNDE 1980 SONRASI İKTİSADİ VE SOSYAL DEĞİŞME

Atalay, Tuba

Yüksek Lisans, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tez yöneticisi: Doç. Dr. İskender Gümüş

Haziran 2021

Türkiye, dünyada gerçekleşen gelişmelere de paralel olarak sosyal değişimin hızlı ve yoğun olarak yaşandığı coğrafyalardan biridir. Türkiye toplumunu anlamak için, iktisadi hayatın genellikle temel şekillendiricisi olduğu bu değişimin incelenmesi ve derinlemesine irdelenmesi gerekmektedir. Hikâye türünün çağdaş ve güçlü temsilcilerinden olan Mustafa Kutlu, eserlerinde Türkiye'nin ve toplumunun yaşadığı sosyal ve iktisadi değişim, gelişim ve dönüşüme yer ve önem vererek bir anlam dünyası oluşturan ve sorunlara çareler arayan bir yazardır. Bu çalışma, Türkiye'de 1980 ve sonrasında yaşanan sosyal dönüşüm ve iktisadi gelişmeleri Kutlu'nun hikâyelerindeki konular, portreler, tasvirler ve olaylar üzerinden yaklaşıyor incelemektedir. Bu kapsamda önce bu gelişmeler kronolojik olarak ve konularına tasnif edilerek incelenmiştir. Ardından edebiyatın bu konulara yaklaşımı roman ve hikâye başta olmak üzere edebi türler açısından irdelenmiştir. Mustafa Kutlu'nun hayatı ve eserleri tanıtılarak içinde yaşadığı topluma dair bakış açısı ortaya konmuştur. Son kısımda Mustafa Kutlu'nun kitapları taranarak bir içerik analizi yapılmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden durum çalışması, veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda konu; siyasi gelişmeler, göç, kentleşme, kültürel değişim, ekonomik gelişmeler, tüketim toplumuna geçiş ve bireyin yalnızlaşması boyutlarıyla araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değişme, Ekonomik Değişme, Sosyoekonomik Değişme, Mustafa Kutlu, Türk Hikâyesi

ABSTRACT

ECONOMIC AND SOCIAL CHANGE AFTER 1980 IN THE STORIES OF MUSTAFA KUTLU

Atalay, Tuba

Master of Arts, Labor Economics and Industrial Relations

Supervisor: Associate Professor İskender Gümüş

June 2021

Turkey is one of the regions where social change is experienced rapidly and intensely in parallel with the developments in the world. Economic life is generally the main motivator of this change and it is necessary to examine the transformation and make a good observation of the developments. Mustafa Kutlu, a contemporary and powerful representative of the story genre, is a writer who creates a world of meaning and seeks solutions to problems by giving place and importance to the social and economic change, development and transformation experienced by Turkey and its society in his works. This study examines the social transformation and economic developments in Turkey in 1980 and after, by approaching them through the subjects, portraits, descriptions and events in Kutlu's stories. In this context, these developments were examined chronologically and by classifying them. Then the approach of literature to these issues is examined in terms of literary genres, especially novels and stories. By introducing Mustafa Kutlu's life and works, his perspective on the society he lives in has been revealed. In the last part, a content analysis was made by scanning Kutlu's books. Case study from qualitative research designs was used as a method and document analysis as data collection technique. In this context, the subject has been researched with its dimensions which are political developments, immigration, urbanization, cultural change, economic developments, transition to consumer society and isolation of the individual.

Key Words: Social Change, Economic Change, Socio-Economic Change, Mustafa Kutlu, Turkish Story

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her aşamasında desteğini hiç esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. İskender Gümüş'e, güzel dilekleri ve telkinleriyle daima yanımda olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi İlnur Karaaslan'a, verdiği güven, motivasyon ve destek ile yanı başımda olan fedakâr eşim Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Atalay'a, yaşlarına rağmen çalışmalarım esnasında anlayış gösteren güzel evlatlarıma, dualarıyla hep yanımda olan aileme ve dostlarıma gönülden teşekkür ediyorum.

Tuba ATALAY

Haziran, 2021

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR	x
TABLolar	xi
ŞEKİLLER	xii

GİRİŞ	1
-------------	---

1. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI SOSYAL DEĞİŞME VE İKTİSADİ HAYATA GENEL BAKIŞ.....	7
1.1. Cumhuriyet Dönemi 1980'e Kadar İktisadi-Sosyal Hayat ve Sosyal Değişme.....	7
1.2. Türkiye'de 1980 Sonrası İktisadi Hayat ve Yaşanan Gelişmeler	14
1.2.1. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	16
1.2.2. Krizli Yıllar.....	18
1.2.3. Ekonomik Büyüme Yılları.....	20
1.3. Türkiye'de 1980 Sonrası Sosyal Değişme ve Yaşanan Gelişmeler	22
1.3.1. Siyasi Gelişmeler ve Etkileri	22
1.3.2. Göç ve Kentleşme.....	25
1.3.3. Tüketim Toplumuna Geçiş	27
1.3.4. Kültürel Değişim	28

2. BÖLÜM

HİKÂYE DİLİYLE İKTİSADİ-SOSYAL DEĞİŞME VE TÜRK HİKÂYECİLİĞİNDE MUSTAFA KUTLU’NUN YERİ..... 31

2.1. Edebiyat ve İktisadi-Sosyal Hayat İlişkisi	31
2.2. Edebiyatta ve Hikâyelerde Sosyal ve Ekonomik Hayat.....	33
2.3. Türk Hikâyeciliğinin Serüveni	35
2.4. Türk Hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu	38
2.4.1. Mustafa Kutlu ve Hayatı.....	38
2.4.2. Mustafa Kutlu’nun Eserleri ve Özellikleri	39
2.4.3. Mustafa Kutlu Hikâyelerinin Özellikleri	46
2.4.4. Türk Hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu’nun Önemi.....	50

3. BÖLÜM

MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDE SOSYAL DEĞİŞME VE İKTİSADİ HAYAT..... 53

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	53
3.2. Çalışmanın Yöntemi	55
3.3. Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Sosyal Değişim ve İktisadi Hayat Üzerine Bir İnceleme	56
3.3.1. Siyasi Gelişmeler ve Etkileri	56
3.3.2. Göç ve Kentleşme.....	63
3.3.3. Kültürel Değişim	76
3.3.4. Ekonomik Hayat	79
3.3.5. Tüketim Toplumuna Geçiş	86
3.3.6. Bireyin Yalnızlaşması.....	88

SONUÇ..... 93

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
DP	: Demokrat Parti
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MGK	: Milli Güvenlik Kurumu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TL	: Türk Lirası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

TABLÖLAR

Tablo 1 : Türkiye’de Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus (1975-2000)	25
Tablo 2 : Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (1927-2000).....	26
Tablo 3 : Çalışmada İncelenen Mustafa Kutlu Kitapları.....	56

ŞEKİLLER

- Şekil 1** : Türkiye Ekonomisinin 1923-2020 Büyüme Hızı (%)21
- Şekil 2** : Türkiye'nin 1923-2019 GSYİH (Dolar Bazında) Verileri22

GİRİŞ

Günümüz dünyasında birden çok faktörün sebep olduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler sosyal değişim gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Değişim olgusu var olan her şey için söz konusudur ve sosyal bilimcilerin araştırmalarında da önemli yer teşkil etmektedir. Her toplum için farklı tezahür etmekte olan değişimin bırakmış olduğu etki ve yüklendiği roller de farklılık gösterebilmektedir. Savaşlar ve doğal afetler gibi sebepler fiziksel değişimlere yol açabildiği gibi bilgi ve eğitim birikiminin artış göstermesi gibi sebeplerle kültürel, siyasal, ekonomik değişimler meydana gelebilmektedir. Sosyal değişim, bazen bir mekân ve mekânı içeren sosyal hayatı kapsamaktadır. Fiziksel yapıyı oluşturan köy, kasaba, kent ve sosyokültürel yapıyı oluşturan nüfus dağılımı, sosyal grup ve ilişkiler bu kapsam içine dâhil olmaktadır. Bu değişimlere hazırlıksız yakalanan toplumlar için ise adaptasyon sorunu beraberinde gelmektedir. Dolayısıyla bu süreç, istikrar ortamı oluşturabildiği gibi kargaşa ortamı da oluşturabilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin sanayiye öncülük etmesi ile Türkiye'nin ekonomik yönden kalkınması hız kazanmıştır. Bu yıllar içerisinde ekonomi dışı kapanmış, devlet müdahalesiyle sanayileşme çalışmalarına yön verilmiştir. 1940'lı yılların sonlarına doğru liberal ve serbest piyasa odaklı kalkınma politikası fikri gündeme gelmiştir. Süregelen yıllarda makineleşme ve sonrası tarımsal üretimin artışı, sanayi sektöründe genişleme, sanayinin milli gelirdeki payını artırmıştır. Makinelerin daha çok kullanılabilir hale gelmesi tarımda emek gücüne olan ihtiyacı azaltmış, kırsalda işsizliği artırmış, bunun sonucunda da köylü kesimin kentlere göçü gerçekleşmiştir. Göç hareketleri ilk olarak 1950'li yıllara tekabül etmektedir ve başlıca sebepleri arasında ekonomik faktörler gösterilmektedir. 1980'li yıllar ise göç hareketlerinde ekonomik sebeplerin yanı sıra terörün, hızlı nüfus artışlarının, tarım alanlarında daralmanın, eğitimin, kan davası ve iklim koşullarının rol aldığı yıllardır. Bu anlamda Türkiye'de göç ve kentleşmeyi sadece sanayileşme ile paralel değerlendirmek eksiktir. Tarımda makineleşme, kırsal işsizlik, kısıtlı eğitim, kan davalarının olumsuz

sonuçları gibi etmenler de göç ve kentleşmeye sebep teşkil etmektedir. Göç olgusunun, kırdan kentlere değil de, küçük şehirlerden metropollere doğru oluşu da büyük şehirlerde siyasal, kültürel, sosyal problemler oluşturmakta, sorunlu bir kalkınma modeli ile toplumu tehdit eder hale gelmektedir.

Türkiye, 1980'li yıllara doğru nüfusunun neredeyse yarısının köylerde ikamet ettiği tipik bir tarım toplumdur. Kentler henüz şehirleşmemiştir. Gelir dağılımının, eğitim oranının, ihracatın oldukça düşük olduğu, ekonominin rekabetten uzak, yüksek enflasyonlu iktisadi sorunlar yaşadığı yıllardır. Bu iktisadi sorunlar şiddetli ve uzun süreli krizleri doğurmuştur. 24 Ocak Kararları ile bu gidişata bir sekte vurulmuş, serbest piyasa ekonomisine geçilerek dışa açılma ve borçlanma özendirilmiş ve neoliberal bir program uygulamaya konulmuştur.

Özal tarafından yürütülmüş olan bu liberal siyaset dahilinde merkezi yönetimin aksi söylemler de gündeme gelerek yeni bir dünya düzenine uyum süreci içerisine girilmiştir. Neoliberal ilkelerin olumlu ya da olumsuz gidişatı ile sınanan ülkelerle birlikte gerek iç siyasi çekişmeler sonucu, gerekse ulusal ekonomik krizlerin etkisiyle birçok ekonomik krizler yaşanmıştır. Zamanla güven kazanan ülke, uluslararası piyasalardan kaynak teminine başlamış, reformlar ve yasal düzenlemeler doğrultusunda istikrar sağlanabilmiştir. Bu ve takip eden yıllarda Türkiye toplumu, serbest piyasanın da etkisiyle, taksitli alışveriş ve kredi kartı gibi araçları kullanmaya başlayarak tüketimle tanışmıştır. İşletilen liberal ekonomi, ihtiyacından ziyade tüketimin kendisini ihtiyaç hissetmeye başlayan toplumun kültürel değişimine de zemin hazırlamıştır.

Sosyal tarihin kayıt altına alınabilmesi adına en iyi kaynaklardan biri de edebiyattır. Edebiyat topluma ayna tutan ve insanı da hayatı da açıklamada başarılı olan bir alandır. Edebi eserler genel itibarla ortaya çıktığı devrin ve toplumun her türlü gelişimi, değişimi, oluşumu hakkında geniş kaynaklar sunmaktadır. Bir edebi tür olarak hikâyeler de konu ettiği mekân ve zamana ait bireysel ve toplumsal hayatı okuyucuya aktarmaktadır. Örneğin Türk hikâyeciliğinde köyden kente ve yurtdışına göç, şehir hayatının zorlukları,

ekonomik güçlükler, aile hayatı gibi konular ve toplumsal sorunlar işlenmektedir.

Türk Edebiyatında hikâye türünün çağdaş ve güçlü temsilcilerinden olan Mustafa Kutlu, eserlerinde Türkiye'nin ve Türk toplumunun yaşadığı sosyal ve iktisadi değişim, gelişim ve dönüşüme çokça yer vermektedir. Yazdığı deneme ve hikâyelerde, bu konulara kaynaklık edecek derecede önem vererek bir anlam dünyası oluşturan ve sorunlara çareler arayan bir yazardır. Hikâyelerinde sosyal gerçekliği şiar edinmiş, toplumun değişimi, dönüşümü ve bunun sonucunda meydana gelen psikolojik, sosyolojik sorunların yol açtığı sıkıntıları yalnızca kendi sanatçı şuuru, sezgisi ile aktarmıştır.

Kentleşen ve boşalmakta olan kasabalar, göç, yabancılaşma, modernleşme ve doğal olana, fitri olana özlem Kutlu hikâyelerinin temel konusunu oluşturmakta, değişim ve dönüşüm merakı ve hayranlığının yaygın hale gelmesi ile bellek yitimi ve yeni bir kimlik arayışı gibi sorunları serzenişle aktarmaktadır. Üstelik yazar ilk hikâyelerini 1970'li yılların başı itibariyle yayımlamaya başlamış, günümüze dek bu çabasını devam ettirmiştir. Adeta ülkenin yaşadığı ekonomik ve sosyal dönüşümün fotoğrafını çekmiş ve bir anlam örgüsü oluşturarak hayat tasavvuru sunmaya çalışmıştır. Bu yönleriyle Mustafa Kutlu'nun eserleri ve bilhassa hikâyeleri, Türkiye'de yaşanan ve toplumun büyük sarsıntılarla geçirdiği sosyal ve ekonomik değişimi anlamakta önemli kaynaklardır. Bu sebeple bu çalışma, uzun süre bu konuları gündeminde tutan ve ömrünü toplumunun sorunlarını anlamaya ve anlatmaya adanmış Mustafa Kutlu ve hikâyeleri üzerine odaklanmıştır.

Mustafa Kutlu'nun eserleri üzerine yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Edebi yönüyle ilgili çalışmalar bu tezin kapsamı dışında olup içeriğiyle ilgili çalışmaların burada bir kısmından literatür taraması şeklinde bahsedilecektir.

Aydın, Mustafa Kutlu'nun bazı hikâyelerinde kentten kıra doğru yaşanan tersine göçü; Uzun Hikâye, Tirende Bir Keman, Mavi Kuş, Beyhude Ömrüm, Zafer Yahut Hiç, Hayat Güzeldir, Kapıları Açmak ve

Ortadaki Adam adlı kitaplarından hareketle incelemiştir (Aydın, 2016a). Mustafa Kutlu'nun 1979 ile 2015 yılları arası yayımlanan 23 kitabındaki öykülerinde, doğayı bireyin kendisi ya da yabancılaşması açısından incelediği çalışmaları (Bayraktar, 2015), işlevsel açıdan bireyin varoluşunun doğayla olan ilişkisi ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye adlı eseri üzerinden ideolojik yansımalarının incelendiği çalışmada (Can & Özbay, 2014), yazarın kavramlardan hareketle toplumu tahlil ederek resmini sunduğu, içinde yaşadığı ve gözlemlediği toplumu okura yansıttığı vurgulanmıştır. Kutlu'nun eserlerinde modernleşme ile geleneğe bağlı kalma arasında kararsız kalmış insan tiplerinin incelendiği çalışmada (Sürgit, 2012), bir yandan dünyevileşen ve bireyselleşen, öbür yanda geleneksel yaşam formlarını terk edemeyen hikâye kişileri irdelenmiştir. Siyaset gerçekliğinin Kutlu'nun Tufandan Önce adlı hikâye kitabı üzerinden anlatıldığı çalışmada (Dursun, 2007), kasaba düzeyinde cereyan eden siyasetin eserde anlatılan yönleri ortaya konmaktadır. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin gelenekle bağı ve nasıl dönüştürdüğü incelenen çalışmada (Keskin, 2012), toplumun yaşadığı sosyal ve kültürel değişimin sancılarını birer konu olarak ele alması ve bu değişimlerin neden olduğu yozlaşma, kent gerçekliği, modernleşme, göç gibi güncel ve köklü sorunlara yaklaşımı irdelenmektedir. Evi birey-mekân ilişkisi bağlamında ele alış şekli üzerinde duran çalışmada (Sekman & Çelik, 2017) yazarlar, Mustafa Kutlu'nun insanın ahlaki yönünün ve düşünüş tarzının yaşadığı mekâna aksedeceğini düşündüğünü vurgulamaktadırlar. Modernleşme sürecinin manevî ve sosyokültürel değerler üzerindeki yıkıcı tesirinin vurgulandığı çalışmada (Sürgit, 2020), geleneksel mimarinin bu süreçten nasıl etkilendiği ve estetikten yoksun betonlaşmaya dramatik mağlubiyeti Kutlu'nun Nur isimli eseri incelenerek aktarılmıştır. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde ortaya koyduğu iktisat anlayışının, İslam iktisadı bağlamında değerlendirildiği çalışmada (Kılıç, 2020), Sevincini Bulmak ve Hesap Günü hikâye kitapları içerik analizi yöntemiyle incelenerek, yazarın hâkim sermaye karşısında dile getirdiği eleştiriler vurgulanmıştır. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde çevre ilişkilerinin modernizm ve bunalım bağlamında incelendiği çalışmada (Dağ,

2014), Beyhude Ömrüm ve Uzun Hikâye adlı hikâyelerinde kahramanların yaşamları ile modernleşme çabaları bu bağlamda tespit edilmektedir. Mustafa Kutlu hikâyelerinde sosyokültürel değişim ve göç çağrışımları üzerinde durulan çalışmada (Arslan, 2018), modernleşme, köyden ve doğadan kopuş, göç, kent, kentli, kapital gibi kavramlar üzerinden bir içerik analizi yapılmıştır.

Tezin kalan kısmının konu akışı şöyledir:

Çalışmanın birinci bölümü konuya temel oluşturması bakımından, Türkiye’de Cumhuriyet dönemi 1980’e kadar iktisadi-sosyal hayat ve sosyal değişmeyi ele almaktadır. Ardından 1980 sonrası iktisadi hayat; serbest piyasa ekonomisine geçiş, krizli yıllar ve ekonomik büyüme yıllarında yaşanan gelişmeler ışığında incelenmektedir. Türkiye’de 1980 sonrası sosyal değişme ve yaşanan gelişmeler ise; siyasi gelişmeler ve etkileri, göç ve kentleşme, tüketim toplumuna geçiş ve kültürel değişim bağlamında tartışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, edebiyat ve iktisadi-sosyal hayat ilişkisi irdelenerek hikâye özelinde ele alınmaktadır. Türk hikâyeciliğinin serüvenine kısaca değinilecek, Mustafa Kutlu’nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Mustafa Kutlu hikâyelerinin özellikleri ve Türk hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu’nun önemine yer verilecektir.

Bu çalışma, hikâyeleri yardımıyla Mustafa Kutlu’nun dünyasından Türkiye’nin son kırk yılına dair sosyal değişime ve iktisadi hayatına bakmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle üçüncü bölümde, çalışmanın araştırdığı konuyla ilgili Mustafa Kutlu kitapları taranarak eser inceleme ve içerik analizi yapılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılarak, yazarın 1970 ve sonrasında yayımlanan 14 hikâye kitabı ve denemelerinden oluşan bir kitabı doküman analiziyle incelenerek içerik analizi yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkiye’de yaşanan hızlı ve çoğu zaman plansız sosyokültürel ve ekonomik dönüşümler ve bunlara bağlı olarak yaşanan değişimlere ilişkin bazı sonuçlara varılmaktadır.

1.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI SOSYAL DEĞİŞME VE İKTİSADİ HAYATA GENEL BAKIŞ

1.1. Cumhuriyet Dönemi 1980'e Kadar İktisadi-Sosyal Hayat ve Sosyal Değişme

Sosyal değişme, sosyal bir olayın ilk oluşumundan farklı bir hal almış olması demektir. Gerek kurumlarda, gerek genel yapıda gerçekleşen yenilik ve değişimler sosyal değişme konusu içerisinde incelenmektedir (Boran, 1943: 61).

Sosyal değişim temel bazda insanın çevresini oluşturmakta olan koşulların farklılık gösteriyor hale gelmesi ve bu farklılığa sağlanan uyum yeteneğidir. İnsan da diğer canlılardan bu şekilde uyum sağlayabilme özelliği ile ayrılmaktadır (Sunar, 2019: 2).

Sosyal değişimin zaman aralıkları kısa olup, gözlenebilen ve denetlenebilen bir dönüşüm dâhilindedir. Ayrıca sınırları hem fiziksel hem de toplumsal çerçeveye sahiptir. Kimi zaman sosyokültürel açıdan, kimi zaman da coğrafi açıdan incelemek mümkündür. Dolayısıyla sosyal değişme, belirli bir mekân içerisinde yahut o mekâna mahsus sosyal hayat içerisinde gerçekleşebilmektedir. Sosyal değişimin fiziksel yapısı içerisine köyleri, kasabaları, kentleri, sosyokültürel yapısı içerisine de nüfusların hareketliliğini ve buna neden olan sosyal grupları, sosyal ilişkileri dâhil etmek doğru olacaktır. Tüm insan topluluğu için sosyal değişme mümkündür. Fakat bu değişim bazı zamanlarda hızlı bazı zamanlarda ise yavaş bir hal almıştır.

Değişme deyince akla belirli bir sürenin ihtiyaç duyulması gelmekte, dolayısıyla da bir süreç içerisinde incelenmektedir. Çünkü değişimin oluşmasına neden olan tüm sosyal güçlerin her zaman aynı yönde etki yaratması ve aynı sonucu vermesi mümkün olmayabilmektedir (Civelek, 2014).

Değişim, Osmanlı Döneminin son yüzyıllarında başlamış olup cumhuriyet dönemi ile yoğunlaşarak devam etmiştir. On sekizinci yüzyıl sonlarında Batı'nın fikren ve teknolojik birikimine ilgi duyan Osmanlı devleti, değişimin sinyallerini vermiştir. Tanzimat yıllarında “batılılaşma” terimi ile tam manasıyla içselleştirilmeye başlanan kültür, iktisadi ve sosyal değişimlere ön ayak olmuş, Islahat Fermanı ile kurulan ve batı tarzı bir çözüm olan “Duyun-u Umumiye” idaresi değişimin dönüm noktası olmuştur. Ardı ardına yaşanan Balkan Harbi ve 1. Dünya Savaşı sonrası oluşan ekonomik buhran, iktisadi ve siyasi sıkıntılara yol açmış, devlet idaresinin aldığı ıslahat tedbirleri de istikrarlı bir sonuç vermemiştir. Avrupa tahvilleri popülerlik kazanmış ve faiz iyiden iyiye hayatımızda yer almaya başlamış, sık temas halinde olduğumuz Batı kültürüne ilgi alaka artmış devletin ve milletin kendi kültürüne yabancılaşması kaçınılmaz hale gelmiştir. Yeni bir yaşam tarzı benimsenmiş ve imparatorluğun son dönemlerinde kimliğini bulamayan insan tipleri oluşmaya başlamıştır (Öztürk C. , 1998: 88-89).

Toplumsal yapısı gereği gelenekçi, fitri kaygılar güden Osmanlı, iktisadi yapısını alışılmamış dışında çözüm üretebilme yönünde Batı kaynaklı iktisadi uygulamalar ile birey merkezli pazar ekonomisine dayandırmış, tedricen de olsa fitratını değişime uğratmıştır (Özsaray, 2019: 17). Bir bakıma son dönem Osmanlısının aslında reform ve muhafazakâr taraftarlar arasındaki mücadelesi söz konusudur (Sevil, 1999: 110).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte ülke toplumsal ve sosyal hayatın her bölümünde etkisini sürdürebilen hızlı bir değişim sürecine girmeye devam etmiştir. Yenilenen değerler anlayışı ve sosyal bir düzen oluşturma amacı ile gerek kılık kıyafet, gerek yemek yeme kültürü, yeni bir hitap şekli, yeni bir alfabe gibi günlük yaşam rutinlerine kadar değişim söz konusudur. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi ile yepyeni bir siyasi olgunun yanında sosyal ve kültürel bir değişim oluşmaktadır (Yılmaz, 2019).

Türkiye nüfusunun çoğunluğunun bu dönem tüketici durumunda olması, çalışan nüfusun genelinin cephede oluşu ile üretimde büyük bir düşüş yaşanmış, hatta kadınların sahaya çekilmesi ile dahi başarı sağlanamamış

açık kapatılamamıştır (Tazegül, 2005: 122). Bu dönemde, kaynakların büyük bir kısmının savaş ekonomisi şartlarında ordu için kullanıldığı söylenebilir. Kaynak ikamesi için ise toprağı verimli, ticari açıdan zengin şehirler işgal altında oldukları için yerine, yoksul, toprağı verimsiz, düşük ticari işletmelerin yer aldığı şehirler kullanılmıştır.

Kalkınmaya ihtiyacı olan Türkiye Cumhuriyeti 1923 senesinin Şubat ayında İzmir’de iktisadi bir takım kararlar almıştır. Alınan bu kararlar doğrultusunda yeni bir Türk Devleti’nin sanayileşme çabasına yön verilmiştir. Her alanda kalkınmaya ihtiyaç duyan ülkenin tüm ekonomik faaliyetleri işler hale gelmiş, tarım, sanayi, bayındırlık gibi işler de birbirinden ayrılmıştır. Ülkede işletmelerin yabancı ellerde olmasından dolayı ne milli sermaye, ne teknolojik ve bilgi birikimi mevcut olmamakla birlikte, altyapı, demiryolları ve karayolları için yatırım sorunu, iktisadi güçsüzlükler de baş göstermiştir. Türkiye 1929’lu yılların Ekonomik Krizi’nin sarsıntısından ise “devletçilik” ilkesi ile kurtulmuştur (Tazegül, 2005: 122-124).

Ekonomik yönden kalkınma gayreti 1930’lu yıllarda devletin sanayiye öncülük etmesi ile hız kazanmıştır. Dolayısıyla feodal bir yapı içerisinde olan imparatorluk dışı dönük, kapitalist, çağdaş ve ulusal devlet halini almaya başlamıştır. Kısacası, “devletçilik” politikası ile devlet bir bakıma sanayiye öncülük etmiş olup, dışa bağımlı ve ulusal bir devlet halini de hızlandırmıştır (İleri, 2009: 67-68). Söz konusu yıllar bir bakıma ilk sanayileşmenin yaşanmaya başladığı, kapitalist düzen içerisinde dünya ekonomisi açısından büyük buhran yıllarıdır. Türkiye bu yıllar içerisinde ekonomisini dışa kapatmış, devlet müdahalesiyle sanayileşme çalışmalarına yön vermiş ve başarılı da olmuştur. Dışarıda buhran söz konusu iken gelişme ile birlikte sanayileşme esas itibarıyla ekonominin kendi gücünün kullanılması ile sağlanmış olup, dışa alışı bir ekonominin yanı sıra bu denli büyüme göstermiş olması Türkiye açısından başarılı bir tarihi deneyim sayılmıştır (Boratav, 2005: 19-97).

Özel sektör üzerinde kamunun denetimini artırması ile kamusal girişimler artış göstermiş, bunun yanı sıra özel girişim sayısı azalma

göstermiştir. Devletçilik politikası ile faaliyet gösteren bu uygulama ekonomiyi millileştirmek, özel girişimcilerin ortaya çıkmasına engel olmak, bir nevi milli burjuvazi yaratmak amacı gütmektedir (Yıldırım K., 2016: 63-68).

Mülkten elde edilen gelirlerin emek, kârın ücret, büyük piyasa ölçekli çiftçilerin, küçük ölçekli çiftçiler aleyhine gelişme gösterdiği 1930' lu yıllarda uygulanan politikalar ve akabinde gerçekleşen İkinci Dünya savaşının neticesinde daralma gösteren ithalat ve ekonomi birkaç yıl içerisinde düşüşe geçmiştir. Savunmaya harcanan bütçe ve yetişkin sınıfının askerlik için toplanmış olması sınai yatırım için uygulanacak planları altüst etmiştir. Kısacası ekonomik büyümenin ardından gelen savaş yılları iktisadi açıdan gerilemeye neden olmuştur. Oluşan gelir dağılımı için ise Varlık Vergisi gibi çözümler de üretilmiştir (Boratav, 2005: 19-97). 1943 yılında uygulamaya giren vergi hem iktisadi, hem de siyasi ve demografik açıdan tartışmaların odağında olmuştur. Amaç devlet hazinesinin eksikliğini giderebilmek için savaş zenginlerini, servet sahiplerini, tüccarları, emlak sahibi ve büyük çiftçileri ve gayrimüslim vatandaşları kapsayan bir defaya mahsus olmak üzere mal ve gelirlerini vergilendirmeye tabi tutmaktır. Devletin baskısı yalnızca üreticileri, sermaye sahiplerini değil, işçi sınıfını ve çalışma hayatını da kapsamaktadır. 1923-1945 yılları arasında toplumsal yapı, işçi ve köylüden oluşan alt sınıf ve sanayici, toprak sahipleri, tüccarlar, aydın ve memur kesimden oluşan orta sınıftan ibarettir. Savaş yılları ile birlikte oldukça yoksullaşan işçi haklarını savunacak sendika, dernek kurmak gibi faaliyetlerde bulunmak imkânsız hale getirilmiş, işçilerin hem toplumsal hem de ekonomik açıdan hiçbir ağırlığı kalmamıştır. Daha liberal ve serbest piyasa odaklı kalkınma politikası fikri ise 1940'lı yılların sonlarına doğru gündeme gelmiştir. Devletçi politikaya dönük eleştirilere paralel olarak gelişmekte olan makineleşmeyle ise tarımsal üretim artış göstermiş, sanayi sektörü genişlemiş, milli gelirdeki payını artırmıştır (Yıldırım K., 2016: 69-70).

Gerek siyasi, gerek de iktisadi açıdan yeni bir dönüm noktası doğuran Cumhuriyet Türkiye'sinde 1946'lı yıllara gelindiğinde, tek parti düzeninden

çok parti düzene geçişin, halkın toplum içerisinde seyirci kalmaktan ziyade söz sahibi oluşunun, içe dönük iktisadi politikaların peyderpey gevşetilerek ithalatın rahatlatılışının, dolayısıyla da dış pazara dayalı, tarımın, madenciliğin, alt yapıya yapılan yatırımların gündemde olduğu, kısaca dışa bağımlı dönüşümlerin yaşandığı yıllar görülmektedir. Sebepleri ise, savaş yıllarında Türkiye'deki ticaretle meşgul burjuva sınıfının ve piyasa içerisinde toprak ögelerinin hızlı bir şekilde güçlenmesi, bağımsız bir halde zenginleşmenin söz konusu oluşudur. Bu şekilde toplanan gelirlerin ve dahi servetin iktisadi ve siyasi nimetleri 1945 sonrasında ortaya çıkmıştır (Boratav, 2005: 19-97).

1946 çok partili hayata geçiş aşaması ile demokratik bir oluşumun gerçekleştiği dönemdir. Yeni kurulan DP'nin ilk vaadi olan, hükümeti ve idareyi halkın kendisinin denetleyebileceği ilkesi ile gerek orta sınıfın, gerek tüccarların, gerekse tarım işletmeleri sahipleri gibi yeni toplumsal güçlerin, kısacası yöreselliğin egemenliği söz konusu olmuştur (Sevil, 1999: 122). Böylelikle halk ekonomik olarak yatırımını artırabilmeyi, tarıma gerekli desteğin verilmesini, devletçilikten ziyade liberal politika uygulanmasını DP politikasından talep etmiştir (Sönmez, 2008: 11).

İktidarda olan DP sosyal açıdan gücü fazla olan gruplardan aldığı destek ile iktisadi yaşam içerisinde tarım, sanayi ve madencilikte özel teşebbüsü destekler nitelikte politika yürütmüştür. 1950'ler ve ilk yarısında en fazla tarıma yönelik yatırımlarda bulunmuş ve amaç olarak da çiftçilerin yaşam standartlarını artırabilmek için üretim gücünü de artırmak olduğu vurgulanmıştır. Bahsedilen yıllar çiftçi nüfusunun %80 den fazla olduğu ve GSMH'nin yalnızca %45'ini elde ediyor olması ile yoksulluğa maruz bırakıldığı yıllardır (Darıcı, 2014: 118, 122).

Marshall Planı ile ABD kaynaklı ekonomik kalkınma yardımlarının artışı, tarımsal alanları genişletmiş, dolayısıyla tarımsal üretimi de artırmıştır. Bu sayede traktör veya diğer makine sayılarındaki artış ile ticari tarım büyümüş, ancak gerek tarım işçileri gerekse geçimlik çalışan ortakçılar için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Makineleşmenin yaygın hale gelmesi, tarımda emek gücüne duyulan ihtiyacın bir derece azalmasına,

işsizliğin de artmasına ve bunun sonucunda da köylü kesimin kentlere göç etmesine sebep olmuştur (Özer, 2014).

Özetle; 1946 - 1953 yılları bütün sosyal grupların mevcut durumlarının ve hayat şartlarının üst düzeyde olduğu, reel gelirlerin artış gösterdiği bir dönemdir. Buna karşın ücretli ya da maaşlı kesimin görece durumlarındaki gerileme, mülk gelirlerinde ve ticari sermayedeki milli hâsıla paylarındaki artış, köylü kitlesinin fiyat hareketleri sebebiyle dengesizleşen bölüşüm ilişkileri ile fazlasıyla telafi edilebilen üretim hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir (Boratav, 2005: 106). Takip eden yıllar ise hem dışa dönük yatırımların azaldığı, hem de kötü hava şartları nedeniyle tarımsal üretimin %10 düşüş gösterdiği, mevcut iktidarın da ilgisini tarımdan ziyade sanayi sektörüne kaydıracağı yıllardır (Yıldırım K., 2016: 69-71). Bu yıllar ve devamında iktisadi yapıdaki gelişmelerin yaşanmasına rağmen küçük ölçek üreticiyi kapsayan pazar toplumu, kapitalist eksenli bir topluma dönüşmemiş, sınıf farklılıkları da oluşmamıştır. 60'lı yıllara gelindiğinde ise ekonomik büyüme, ardından enflasyonun yükselişi ile birlikte daha fazla kâr elde edebilmeye imkân bulan küçük esnaf kapitalizmin yarattığı sınıfsal çatışmaların aksine orta sınıf esnaf olarak devletin de desteklemesiyle yükselme şansı bulmuştur (Yıldırım K., 2016: 70-71).

Bu dönem hâkimiyet sahipleri eskiden çıkarıcı olarak tanımladıkları ve küçük gördükleri ticaret burjuvazisi ve geniş toprak maliki eşraf iktidarlarını sabitleyebilmek adına halk ile ittifak kurmak istemişlerdir. İdeolojik yönlendiriciler ise bir taraftan asker ile sivil bürokrasinin gücünü yıpratmaya çalışmışlardır. Özellikle 12 Mart muhtırası sonrasında yaşanan yoğun göç ve sınıfsal yapı sonucunda sol kesimin iktidardan umudunu keserek kendi gerçeklerini oluşturduğu dönem başlamıştır. Demokrat Parti iktidarı ile çevreyi temsil eden kesimin merkeze doğru hareketlilikleri bürokrasi temsilcilerini oldukça rahatsız etmektedir. Çünkü Menderes, gerek burjuvazinin, gerekse geniş toprak sahiplerinin ittifak etmeleri sonucunda iktidara gelebilmişti. Dolayısıyla bu ittifak gurupları iktidarı kendi siyasi beklentilerinin karşılanabilmesi amacı gütmüş olsalar da, Demokrat Parti

popülist politikalar ve reel politik bir yol izlemeye devam etmiştir (Özsaray, 2019: 40-52).

27 Mayıs darbesi bu merkezi ilerleyişin sekteye uğramış olması ile küçük burjuva ve sanayi burjuvasının yeni bir ittifak kurması sonucunda devreye girmiştir. Burjuvazi, merkezin temsilcisi, Tanzimat ve sonrasında da Cumhuriyet döneminde maarif görüş sahibi bürokrasinin belirlemiş olduğu sınırların dışına çıkmıştır. Tekelci zihniyet sahibi bürokratik yapı ile ve bu yapı içerisinde var olmaya çalışan burjuvazi arasındaki siyasi gerilim 1960 ve 1980 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal hareketliliğin akabinde gerçekleşen gecekonduculuk, merkezdeki iki partinin güvenilirlikten uzak oluşu, seçmen tabanının seçimini daha radikal gruplardan yana yapmasına, yetişmekte olan genç kesimin sağ ve sol uçlarda politik dava gütmesine sebep olmuştur. Bu süreç, sınıf bilincini, örgüt ve sendikal hakları beraberinde getirmiştir. Üst gruplardan oluşan genç kesimin Türkiye İşçi Partisi'ne oy vereceklerini belirtmeleri ile alt gruplardan oluşan genç kesimin AP'yi tercih ediyor oluşu, aslına bakılırsa ailelerinden devraldıkları küçük burjuva bunalımlarının bir bakıma yansıması olarak görülmektedir. Zira bu dönemde, devrimci olarak nitelenenler aslında küçük burjuvazinin ta kendileridirler (Özsaray, 2019: 40-52).

Takvimlerin 1974'ü göstermesiyle Türkiye Kıbrıs'a asker göndermiş, harekât sonucunda ise, siyasi istikrarsızlıklar ve ekonominin bozulması söz konusu olmuş, kutuplaşan toplum, artan şiddet olaylarıyla da 12 Eylül darbesine zemin hazırlanmıştır (Sönmez, 2008: 15).

1970'lerin sonlarına doğru gelindiğinde, siyasi istikrarsızlık, enflasyon ile satın alım gücünün düşüşü, milli gelirden aldıkları payları düşük olan işçilerin tepkisine sebep olmuş, dolayısıyla 1980'lere girerken işçi kesimi sendikal çalışmalar öncülüğünde çatışmacı bir mücadele içerisine girmiştir. Çalışma hayatındaki huzursuzlukların artışı ile 24 Ocak Kararları devreye girmiş, işçilerin daha önce kazandıkları hak ve güvencelerin sınırlandırılacağı ekonomide yeni politikalar gündeme gelmiştir (Yıldırım K., 2016: 80).

1974 ve takip eden yıllarda petrol fiyatlarının hızla yükselişi ve buna paralel dünya ekonomisindeki durgunluk devam ederken, Türkiye devamlı bir seçim süreci içerisinde ithalat ve milli gelirin büyüme hızını geliştirmeye çalışarak tepki göstermektedir. Böylelikle krizin planlı ve rasyonel olarak hafif bir şekilde geçirilmesi düşünülürken tam tersi şiddetli ve uzun süreli atlatılmasına sebep olmuştur. Dış ticaret göstergelerinde şiddetli bozulma, ihracatın bir önceki yıla nazaran gerileyip, ithalatın artması da tarih 1977'yi gösterdiğinde gerçekleşmiştir. Dönemin iktidarı bunalım şartlarında nasıl hareket etmesi ve nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda kurum ve politika olarak hazırlıksız kalmıştır. IMF kaynaklı telkinlere kısmi ve gecikmeli ödünler verilmiş, ithalatın tıkanması ve piyasanın karışması ile oluşan güçlükler, hem fiyat kontrolleri hem de polisiye önlem çabası güdülerek tezat bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Akabinde Ecevit hükümeti tarafından uygulamaya konulan devalüasyon uygulamaları da IMF tarafından yeterli görülmemiştir. 78 ve 79 yıllarını takiben ise dış kaynakların tıkanmasıyla ithalat ve milli hasıladaki büyüme durgun bir seyir izlemiş, ihracat ise büyüme göstermiştir. Emekçiler ile egemen sınıf arasında çekişmeli bölüşüm ve gerginlik hem siyasi hem de sosyal dengeleri temelden sarsmıştır (Boratav, 2005: 135, 144).

Sonuç olarak ülke, 1980'lere gelene kadar neredeyse tüm iktidarlar dönemi dâhil olmak üzere hem iktisadi hem de sosyal, bir dizi kriz dönemlerinde, denge unsuru oluşturacak toplumsal grupların olmayışı neticesinde, ekonomik gelişme sürecini bir türlü atlatamamıştır. Osmanlı son dönemlerinden başlayarak 1980'lere kadar irdelemeye çalıştığımız bu süreç 1980 senesinde gerçekleşen askeri darbe ile devam etmiş, etkilerini ise neredeyse günümüze kadar taşımıştır (Yıldırım K., 2016: 83).

1.2. Türkiye'de 1980 Sonrası İktisadi Hayat ve Yaşanan Gelişmeler

1980 ve sonrasındaki dönemde, Türkiye'de yaşanmış olan değişimler aniden ortaya çıkmış değildir. 12 Eylül Askeri Darbesi ve 1982 Anayasası hem ekonomik, hem sosyal, hem siyasal değişimi etkilemiş ve Türkiye için dönüm noktası olmuştur. 1980 Askeri müdahalesinin akabinde 1960 sonrası oluşan özgür yaşam artık sınırlı bir hal almıştır. Zaten 1982 anayasası ile de

bu sınırlanma hali kesinlik kazanmıştır. Dolayısıyla 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununa göre çalışma ilişkileri alanında sınırlamalar da hayata geçmiş olmaktadır.

Türkiye 1980’li yıllarda genel itibari ile nüfusunun neredeyse yarısının köylerde ikamet ettiği tipik bir tarım toplumdur. Kentler henüz şehirleşmemiş, gelir dağılımı, eğitim oranı, ihracat oldukça düşük, ekonomisi rekabetten uzaktır ve yüksek enflasyonlu iktisadi sorunlar yaşamaktadır.

1979 tarihinin son günlerine gelindiğinde “24 Ocak Kararları” olarak anılacak bir istikrar programı sunulması ile esas ve gerekçeler ortaya konmuştur. 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya konulan programda ilginç olan ise Ülkenin bu kadar yüksek bir ücretle nasıl ihracat yapabileceği idi. Dolayısıyla bu yüksek ücretler için disiplin altına alınabilecek yöntemlerin bulunması gerekmektedir (Boratav, 2005: 147).

24 Ocak Kararları bir bakıma serbest piyasa ekonomisine geçiş ile dışa açılma ve borçlanmanın özendirildiği neoliberal bir programdır. Programın ilk hedefi ise, yükselmekte olan enflasyonun düşürülmesi olmuştur. 1980-1983 tarihleri arasında finansal serbestleşme hedefi güdülmüş, süregelen 6 yıl ise serbest piyasa düzenlemesi ve yapısal reform ele alınmıştır. Bu istikrar kararları çerçevesince ihracata dair sanayileşme ile dışa açılabilme, sıkı bir para politikası uygulayarak enflasyonu düşürme ve borçlanarak ödemeler bilânçosu açıklarını kapatabilme amaçlanmıştır.

IMF’nin amacı, genel olarak üyelerin uluslararası para sistemini düzene sokmaktır. Türkiye de bu dönemde destek kredisi olarak IMF ve Dünya Bankası’ndan hatta OECD ülkelerinden de yardım görmüştür (Fırat, 2009). Yaşanan bu yeni politik dönüşüm ve dış aktörler ile ülke, hem yeni dünya düzeninin uyum sürecine dâhil olmuş hem de neoliberal ilkeler ile ilk sınanan ülkelerden biri haline gelmiştir. Gerek IMF, gerekse Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların etkisi ile oluşturulan bu yeni yöntem temelde iki hedef gütmektedir. Özel sektörün güçlü hale getirilmesi ile ekonomik rolünü genişletmek ve dışa dönük ekonomik ilişkileri serbest hale getirmektir. Bu doğrultuda oluşan devalüasyonun ardından Türk Lirası

%48,9 oranında değer kaybına uğramıştır. Temmuz 1980’de ise bankalar kendi mevduat faizlerini serbestçe belirleyebilmiştir. Faiz oranlarındaki bu serbestleşme ile finansal sektör denetimsiz büyür hale gelmiştir (Baysal Kar, 2018: 127-128).

Bu kararlar dönemin iktidar ortamında çok yavaş ilerleme seyrederken 12 Eylül askeri darbesi ile hızlı uygulanır hale gelmiştir. 12 Eylül müdahalesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan yönetime el koyması ile gerçekleşmiştir. 12 Eylül askeri darbesi kapsamında MGK kararları doğrultusunda kamu özgürlükleri ile temel haklar kısıntıya uğramış, toplantı ya da gösteri yürüyüşleri düzenlemek izne tabi tutulmuştur. Dernek ve sendikal faaliyetler ile grev hakkı yasaklanmıştır.

1.2.1. Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş

Cumhuriyet dönemi süresince biraz gevşek, biraz şiddetli bir devletçilik uygulaması, 1970’li yılların bitişine doğru, döviz kıtlığı sebebiyle en ağır bunalımlardan birini yaşatmış, yalnızca iktisadi değil, toplumun gelişimine de engel olmuştur. Türkiye serbest piyasa ekonomisiyle 24 Ocak 1980 kararlarıyla tanışmıştır (Yıldırım C., 2018: 136, 140).

1970’ler dünya ekonomisi açısından oldukça çalkantılı olup mevcut ekonomik yapı ve anlayış önemli değişikliklere uğramaya başlamıştır. Bretton Woods sistemi 1971’de çökmüş, 1973 ve 1979’da petrol krizleriyle ciddi arz şokları yaşanmıştır. Bu yıllarda birlikte seyreden yüksek işsizlik oranları ve yüksek enflasyonla tanımlanan stagflasyon önemli hasarlara neden olmuştur (Gümüş, 2018a: 57). 1970’li yılların sonunda bu sorunlar yaşanırken, 1980’lerde pek çok ülkenin dış borç sıkıntısı patlak vermiş ve Keynesyen ekonomi sisteminden neoliberal sisteme geçiş yapılmıştır (Yıldırım C., 2018: 86). Neoliberal sistem anlayışı Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye gibi sivil toplum örgütlerinin yeterince oluşmadığı ülkelerde uygulamaya konulmuştur (Yıldırım C., 2018: 86).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha sık uygulamaya konan Keynesyen politikaların terk edilmesi ile, piyasa müdahalesini şiddetli bir şekilde

eleştiren liberal ekonomik politikalar egemen hale gelmiştir. Diğer taraftan, Keynesyen ekonomik politikaların da kapitalist ekonominin büyümesine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür (Çavdar, 1992: 227).

Türkiye Cumhuriyetinde devletçilik görüşü Osmanlı'ya dayanmaktadır. Osmanlı'da devlet, kişilerin bir araya gelmesiyle kurulan bir oluşum değil de toplumdaki soyutlanmış, kendi fikri olan bir kurumdur. Neoliberal anlayış ise devleti minimum seviyede muhatap alarak, özelleştirme politikalarını daha yaygın hale getirmektedir. Bu anlayış devletçilik görüşünü şiar edinmiş Türkiye için oldukça yeni bir uygulama olacaktır (Bahçeci, 2017).

Özal tarafından uygulamaya sunulan 24 Ocak 1980 kararları ile, ekonomide karar aşamasının ve piyasanın kendisinin fiyatları belirleyiciliği söz konusudur. Kısaca bu kararlar doğrultusunda dış rekabete yönelik bir ekonomi biçimi kurulmuş olup, ihracatın, yabancı sermaye ve turizm gelirlerinin artışı ile ithalat talebi doğrultusunda ticaret açığı da büyümüştür. 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal, ekonomik açıdan gerçekleştirmeye çalıştığı serbest rekabetin ve özel girişimciliğin desteklenmesi ile ekonominin hareketliliğini sağlamış olacak, hem de darbelerle yıpratılmış, istikrarsız bir ülkeyi yabancı sermayeye karşı güvenilir hale getirecektir. 1980'lere kadarki uygulanan politikalarda genelde devletçilik geçerliyken, 1980 sonrasında ekonomide büyük değişimler yaşanmıştır. Yalnız, Özal, uygulamaya çalıştığı bu politikalar ile tam anlamıyla hedefine ulaşamamıştır. Serbest piyasa ekonomisi ile 1923 ve 1980 yılları arasında uygulanagelen anlayışın yerini bambaşka bir yapı almıştır. Dolayısıyla "devletçi" yapı geçerliliğinden vazgeçilmiştir (Öztürk, Nas, & İçöz, 2008; Tokgöz, 1998).

12 Eylül darbesi ile ekonominin temelinde gelişme yerine değişimler gerçekleşmiş, dışa bağımlılık artmaya başlamıştır. Serbest piyasa anlayışının iktisadi yaşam içerisinde oluşması ile devletin de bu alanda daha çok etkin ve denetleyici hatta destekleyici bir rol üstlenmesi bir sıkıntı oluşturmamıştır. Zira serbest rekabet dâhilinde olan devlet aynı zamanda ekonomik olarak da daha gelişmiş ve üretim kalitesini artırmıştır. Yine bu kararlar sonrasında devletin ekonomideki payını küçültmeye yönelik

önlemler dâhilinde KİT'lerdeki uygulamalarla paralel şekilde gübre, enerji, ulaştırma haricinde tarım ürünleri için sübvansiyonlar sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda yabancı sermaye yatırımlarının teşvikiyle dış ticaret serbest hale getirilmiştir. İhracat ise düşük faiz ile kredi, vergilerin iadesi, gümrükte muafiyet gibi sektörlerin ihtiyaçlarına göre teşvik sistemi uygulaması ile gündeme gelmiştir. Bu politikaların bu şekilde düzenlenmesindeki amaç, sürekli değişim halindeki dünya düzenine ve şartlarına göre Türkiye ekonomisini yeniden yapılandırmak, bir bakıma dışa açarak küreselleşme eğilimlerinden arındırmış olmaktır. Tabi bu dönem süresince yönetim açısından istikrar söz konusu olmasına rağmen ekonomide uzun süreli bir düzelme sağlanamamıştır. Buna bir sebep olarak da orta sınıfın ülkede iyiden iyiye zayıflamış olması, üst sınıf zengin ile alt sınıf fakir arasındaki uçurumun oluşması söylenebilir. (Sönmez, 2008: 25-30).

1.2.2. Krizli Yıllar

Türkiye ekonomisi gerek dünyadaki ekonomik krizlerden, gerekse iç siyasi çekişmelerden etkilenmiş olması hasebiyle yıllarca büyük ekonomik krizler yaşamış, böylelikle de makroekonomik bir istikrar söz konusu olmamıştır. 1980 sonrasında serbest piyasa ekonomisinin olumlu etkileri yanında yaşanan birtakım gelişmeler bu sonuçları hazırlamıştır. 1980-1988 dönemlerinde kur ve faiz oranlarının, teşvik politikalarının ve ihracatın artışı ile imalat sanayi ürünlerinde yansımaları görülmüştür. 1989 yıllarında tarım ürünlerinde büyüme hızı kuraklıkların da etkisiyle yüksek oranlarda düşüşe geçmiştir (Fırat, 2009).

1980 sonrasında ihracatın artmasının nedeni devalüasyondur. Akabinde gerçekleşen 1980 istikrar programı ile döviz kuru günlük kur uygulaması şeklinde gerçekleşmiştir. İthalatın kısmen serbestleştirilmesi, yabancı sermayenin girişlerinde kolaylıklar sağlanması gibi faiz, dış ticaret ve yabancı sermaye politikalarında farklılıklar uygulamaya geçirilmiştir. 24 Ocak İstikrar Programının ardından uygulamaya geçen istikrar ve reform programları ilk zamanlar kısmen başarılı bir sonuç gösterse de ilerleyen zamanlarda krizlerin tekrar baş göstermesine engel olamamıştır (Öztürk S., 2003).

1985 yılında KDV'nin uygulanmaya başlaması, yükselen enflasyon, cari ve kamu açıkları, döviz kurundaki dalgalanmalar, iç ve dış borç gibi makroekonomik sıkıntılar, ardından 12 Eylül müdahalesi, tek partili iktidar, koalisyon hükümetleri, doğuda yaşanan terör mücadelesi gibi hem siyasi hem ekonomik krizler çözüme kavuşmadan ekonomik büyüme de gerçekleşmemiştir (Fırat, 2009).

1989 yıllarında ve sonrasında Türkiye ekonomik açıdan gelir gider dengesinde ciddi şekilde bozulma göstermiştir. Hükümetler gelirlerini yükseltebilmek için düzenli bir şekilde vergi geliri elde edememiştir. Dolayısıyla da harç gelirlerinden sağladığı mal ve hizmetlerden almış olduğu vergi oranlarını yükseltmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle kamu harcamaları, giderler kontrol edilemez bir hal almış, israf ve savurganlığın artışıyla da yoğun halde borçlanmaya gerek duymuştur (Kayarkaya, 2006: 82).

Ekonomik olarak ülke içerisindeki dengeleri tam manasıyla sağlayamadan dışa açık bir politika yürütmek kısa vadede sorunlar yaratmış, bir bakıma siyasi otoritenin istikrar sağlayamaması beraberinde krizleri doğurmuştur. 1990'lı yıllarda da Türkiye, hem siyasi hem de ekonomik açıdan kalkınma ve gelişim gösterememiştir. Yeni bin yıla giren ülke bütün olumsuzluklar dâhilinde ekonomik krizle kalkınma hedeflerinden tamamen uzaklaşmıştır (Sönmez, 2008: 60-67).

Kısaca gelişme eğilimi gösteren ülkeler 1980'li yıllardan itibaren dışarıya açık, ihracat ağırlıklı sanayileşme modelini uygulamaya koymuşlardır. Bilhassa 21. Yüzyılın başlarında etkisi hissedilmeye başlanan küreselleşme, tüm dünyada önemli değişimlere yol açmış, beraberinde getirdiği ekonomik verimlilikle birlikte refah düzeylerinde artış beklentisi oluşmuştur. Ancak beklenenin aksine, dünyanın genelinde yaşanan ve işsizlik, yoksulluk, yüksek borçlanma gibi kötü sonuçlar doğuran ulusal ve uluslararası ekonomik krizler sık sık yaşanmaya devam etmiştir (Karaaslan, 2015: 18). Türkiye ekonomik açıdan gelişme eğilimi gösteren bir ülke olarak uzun yıllar aralıklarla krizler yaşamıştır. Nitekim Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri art arda gerçekleşmiş, finansal ve mali

piyasaları etkileyerek borsa endeksleri, döviz kurları, enflasyon oranı, faiz oranları, bankaların yapısı gibi göstergelerde ciddi bozulmalara neden olmuştur. Bu krizlerin çözümü ve ekonomik olarak istikrara ulaşabilmeleri için kısa vadeli istikrar politikaları gündeme gelmiş IMF desteğiyle tedbirler dizisi uygulanmaya başlamıştır (Fırat, 2009).

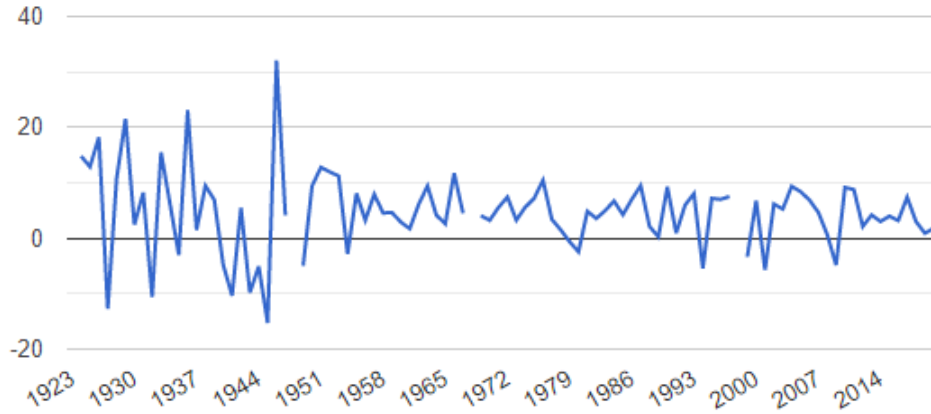
1.2.3. Ekonomik Büyüme Yılları

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan istikrar modelinde öncelikli hedef, enflasyonu önlemektir. Sonrasında ihracatı artırıp, dış dengenin gerçekleşmesini sağlamak ve serbest piyasa şartlarını oluşturmaktır. Bu kararlar doğrultusunda dayanılan temel nokta, ülkede mevcut sanayi sektöründe üretim yapılarının dış rekabete açılarak düzenlenmesidir. Böylelikle dış ticaretin yükselmesi, ihracatın birleşip sanayi mallarının lehine değişmesi, ödemeler dengesinde önemli artışın yaşanması, mal ve hizmet bedellerine yönelik resmi veya karaborsa fiyat oluşumu engellenmesi, yabancı sermaye girişinde bir takım hareketlenmeler gerçekleşmesi, ayrıca imalat sanayinde kapasite kullanım oranlarının yükselişe geçmesi sağlanmıştır (Karaçor & Alptekin, 2006).

1989 yılında ücretli kesime yapılan zamlar, tüketim harcamalarının yükselmesine neden olmuş ve sanayi üretimini bir bakıma uyarmıştır. Dolayısıyla 1990 senesinde en yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmıştır. Akabinde gerçekleşen 5 Nisan 1994 tarihli İstikrar Programları ve etkileri ilk zaman olumlu seyir izlemiş, para ve döviz piyasaları hızlı bir şekilde istikrar sağlamış, kurun kontrol altına alınmasıyla da kamu açıklarında azalma görülmüştür. Lakin bu istikrar programı çok uzun sürmemiştir. 2000 senesinde orta derecede kapsamlı bir istikrar programı ile enflasyonu düşürme ve döviz kuruna yönelik bir istikrar sağlamak hedeflenmiştir. 2002 Kasım ayında yeni bir hükümetin iktidara gelmesiyle, yatırımcıların ülkeye dair güvenlerinin oluşmasına katkı sağlanmıştır. Uluslararası piyasalardan ise kaynak teminine başlanmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise yeni hükümetin hazırlamış olduğu “Acil Eylem Planı” ile önemli reformlar gerçekleşmiş, bazı yasal düzenlemelerle birlikte ülkenin ekonomik istikrarına zemin hazırlanmıştır. Bu bağlamda özelleştirme hız kazanmış,

yabancı sermayenin yatırımın iyileştirilmesi bakımından ülkeye gelmesi için tüm hazırlıklar yapılmıştır. 2001 senesinde uygulanmaya başlamış olan istikrar programı sayesinde, 2002-2005 yıllarında kusursuz büyüme gösteren Türkiye ekonomisi (Şekil 1), enflasyonu da kontrol altına alabilmiştir (Karaçor & Alptekin, 2006). 2004 yılı sonlarına doğru ise, ekonomide büyüme hızına ulaşılmış, enflasyon düşmüş, Türk Lirasının değeri artmış, bunun yanı sıra cari işlem açıkları büyümüş, reel ücret ve işsizliğin artışı da kaçınılmaz olmuştur (Fırat, 2009).

Türkiye 2002-2007 yılları uyguladığı hükümet politikaları ile iktisadi başarı sağlayarak, kişi başına milli gelirden, bütçe açığı ve enflasyon, yabancı sermaye yatırımları gibi makro iktisadi eylemlerinde oldukça iyileşme göstermiştir. Özelleştirmeler hızlanmış, ihracat artış oranları yükselmiş, dolar bazında kişi başı gelir neredeyse üç katı, toplam GSMH oranı ise %213 artış göstermiştir.

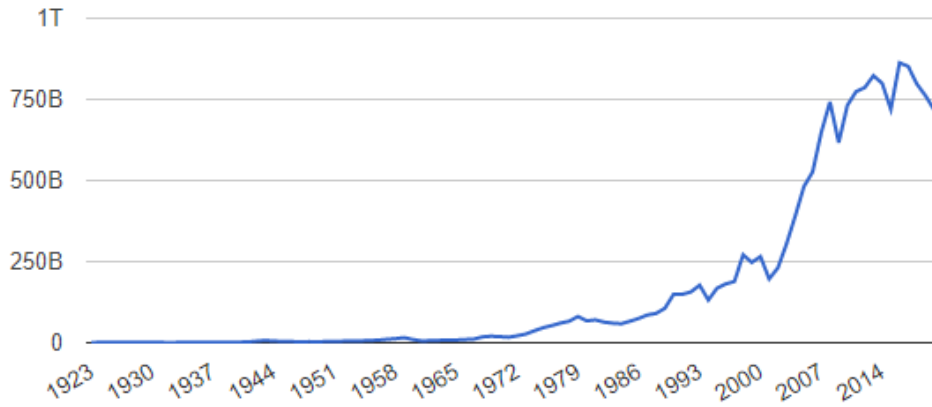
Şekil 1: Türkiye Ekonomisinin 1923-2020 Büyüme Hızı (%)

Kaynak: (DrDataStats, 2020), **Veri:** (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

Bu artış yıllık ortalama %16,3'lük bir artışa tekabül eder ki bu da tarihinde en yüksek büyüme gösteren ülke olduğunun kanıtıdır. Reel TL'nin büyüme oranına bakılacak olursa GSMH bu dönemde %43 yıllık ortalamada ise %5,14 artış göstermektedir (Yıldırım C., 2018: 152). Bu dönem Türkiye ekonomisi olarak olumlu katkısından yararlanan dünya ekonomisinin 2008 yılı sonrasında yön değiştirmesinin etkisiyle büyüme hızı kesintiye uğramıştır. Ta ki 2010 ve 2011 yılları tekrar hızlı bir büyüme göstermiş,

2012'ye gelindiğinde ise yavaşlamıştır. GSMH, 2010'da %9,2, 2011'de %8,8, 2012'de %2,1, 2013'de %4,4, 2014'te ise %2,9 artış göstermiştir. Bu oranlar ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinin de en ivmeli rakamları yakalanmıştır (Şekil 2). Türkiye'nin gelişmişlik durumu ve rekabet gücünün artış göstermesi ile GSMH'nin dağılım olarak değişimi, toplumun da değişimi demektir. Tarım sektörü ile sanayi sektörünün sınıf yapıları farklılık göstererek değişime uğramıştır.

Tasarruf oranı oldukça düşük olan Türkiye iktisadi büyüme için her zaman yabancı sermayenin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Nitekim 2010 senesinde ülkeye 9 Milyar Doları aşan yabancı sermaye girmiştir (Yıldırım C., 2016: 94-110).

Şekil 2: Türkiye'nin 1923-2019 GSYİH (Dolar Bazında) Verileri

Kaynak: (DrDataStats, 2020), **Veri:** (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

1.3. Türkiye'de 1980 Sonrası Sosyal Değişme ve Yaşanan Gelişmeler

1.3.1. Siyasi Gelişmeler ve Etkileri

1980 sonrasında Türkiye'de gerçekleşen siyasi değişimler birdenbire oluşmamış farklı iç ve dış gelişmeler etki etmiştir. 24 Ocak kararları, 12 Eylül Askeri darbesi, 1982 Anayasası, siyasal alanda dönüm noktası olan gelişmelerdir (Küçük, 2019).

Dönemin başbakanı Demirel'in de teşvik etmesiyle Turgut Özal tarafından hazırlanmış olan ve ekonominin köklü bir dönüşüm sağlamasını hedefleyen 24 Ocak 1980 kararları açıklanmıştır. Bu kararlar doğrultusunda

uygulanmakta olan devletçi ekonomi politikası sarsılmış olup liberal ekonomi politikası uygulamaya konmuştur. Buradaki gaye, ihracatın önemine yönelik ekonomik bir politika oluşturmak, özel sektörün önünü açıp ulusal bazdaki piyasalarla rekabetini sağlamak, iç talebi düşürüp, dış talebe yönlendirmek ve bunun için ücretlerin düşük hale getirilip, temel malların üzerindeki devlet desteğini kaldırmak, ithalat kısıtlamalarına da bir son vermek ve ekonomide köklü bir gelişmeyi içeren yapısal reformları uygulamaktır (Küçük, 2019).

1980’li yılların ardından ülkede gerçekleşen siyasi gelişmeler darbeden sonra yumuşama adına ideolojik bakımdan uygun zemin arayışına girmiş, muhalif taraf ve iktidar taraf farklı biçimlerle oluşumlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Yaşanmakta olan bu siyasi değişimlerin olumlu ya da olumsuz etkileri olmuştur. Özellikle 1990’lı yılların başından itibaren Özal’ın yürütmüş olduğu liberal siyaset ile çevrenin talepleri doğrultusunda, merkez karşıtı söylemler ortaya çıkmıştır (Sönmez, 2008: 90). Bu dönemde neoliberalizm ile açılan yolda İslamcı ideolojik taraf, bir takım değişimlerin de beraberinde, kendini rahat ifade etmeye başlamış, yönetime dâhil olma süreci içerisine girmiştir (Özsaray, 2019: 210-217).

1990’lı yıllar Türkiye siyasetinde oldukça önem arz eden yıllardır. Özal’ın 1989’da Cumhurbaşkanı olması ile önce Yıldırım Akbulut, 1991’de de Mesut Yılmaz başbakan olmuş, hemen akabinde seçimlere gidilmiş; ANAP %24 oy alabilmiş, DYP ise %27 oy alarak, SHP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. 1993’e kadar bu şekilde süren koalisyon hükümeti Özal’ın ölümü ve Demirel’in yerine Tansu Çiller’in geçmesiyle 1995’e kadar devam etmiştir. Refah Partisi’nin 1994 yerel seçimlerinde büyük başarı elde etmesi ve hizmet içerikli yönetim anlayışının kabul görmesi ile 1995 genel seçimlerde %21,4 oy alarak birinci parti olmuştur. 1996 yılında ise DYP ile tüm tepkilere rağmen koalisyon kurmuş, akabinde gerçekleşen 28 Şubat 1997 yılı “postmodern darbe” ile nihayet bulmuştur. MGK toplantısının ardından açıklanan kararlar ile “irtica”ya karşı ordu ve bürokrasi merkezli bir siyaset anlayışı hayata geçirilmiş, bu hâkim anlayış hem siyasi, hem idari ve hukuki alanda değişime sebep olmuştur.

Devamında ise Anayasa Mahkemesi tarafından RP kapatılmıştır. Türk siyasetinde yeni bir dönem 2002 seçimleri ile gerçekleşmiştir. Yeni kurulmuş bir parti olmasına rağmen AK Parti seçimlerden %34,28 oy ile birinci parti olmuştur. AK Parti'nin tek başına iktidar olmasıyla birlikte Türkiye AB uyum yasası ve demokratikleşme açısından olumlu adımlar atmıştır. 2007 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleşmiş ve Abdullah Gül 357 oy almıştır. CHP'nin toplantı yeter sayısına ulaşılmadığı iddiası üzerine Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş, Genelkurmay Başkanlığınca da 27 Nisan E-Muhtırası yayınlanmıştır. AK Parti ise bu muhtıraya tepki olarak erken seçim kararı almıştır. Seçim sonucunda AK Parti %46,58 oy oranına ulaşarak birinci parti olmuş, Abdullah Gül ise TBMM tarafından Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Aynı zamanda 21 Ekim 2007'de bundan sonra cumhurbaşkanının halk tarafında seçilmesi gerektiği vurgusu yapılarak anayasa değişikliğine gidilmesi kararı alınmıştır. 2010 yılında ise yapılan halkoylaması sonucu 27 madde değiştirilmiştir. Ardından 1982 Anayasasının geçici 15. Maddesi olan 12 Eylül darbesinin yargılanması kararı alınmıştır. "Ergenekon ve Balyoz" davaları ise 2011 seçimlerinden önce başlamış, ardından gerçekleşen seçimlerde AK Parti %49,83 oy alarak tekrar birinci parti olmuştur. 2012'de MİT krizinin ardından 2013'te gerçekleşen Gezi Olayları patlak vermiş, 17-25 Aralık'ta yolsuzluk iddiaları bahane edilerek aralarında hükümet üyeleri ve yakınlarının bulunduğu soruşturmalar ve gözaltılar başlatılmıştır. 2014'te önce 30 Mart yerel seçimleri ve 10 Ağustos Cumhurbaşkanlığı seçimi olmak üzere iki önemli seçimin gerçekleşmesi ile %51,7 oy alarak Recep Tayyip Erdoğan halk oylaması ile Cumhurbaşkanı olmuştur. Yerine ise AK Parti Genel Başkanı olarak Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu seçilmiş ve 7 Haziran 2015 genel seçimlerine gidilmiştir. Seçim sonrası partilerce hükümet kurmak için yeterli milletvekili sayısına ulaşamayınca seçim yenileme kararı alınmış ve 1 Kasım 2015'te gerçekleşen seçimde AK Parti %49,49 oy alarak tek başına hükümeti kurmuştur. 15 Temmuz 2016 yılında "kalkışma" adı altında darbe girişiminde bulunulmuş fakat halkın da tepkisi ve mücadelesi ile başarısızlıkla sonuçlanmış, ardından bir süre olağanüstü hal ilan edilmiştir. 16 Nisan 2017'de gerçekleşen referandum ile anayasa değişikliğine

gidilmiş, yapılacak olan seçim ile yeni bir hükümet sistemi yürürlüğe konularak, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Modeli” oluşturulmuştur (Kaan, 2018: 113-116).

1.3.2. Göç ve Kentleşme

Türkiye de dâhil olmak üzere dünyada göç hareketleri ilk olarak 1950’li yıllara tekabül eder ve başlıca sebepleri arasında ekonomik faktörler yer alır. Bu şekilde tetiklenen göç, ülke yapısını da etkisi altına alarak, kentlerin sanayi yatırımlarını ve iş imkânlarını artırması ile de daha cazip hale gelmiştir.

1980’lere gelindiğinde ise ekonomik sebeplerin yanı sıra terörün, hızlı nüfus artışlarının, tarım alanlarında daralmanın, eğitimin, kan davası ve iklim koşullarının yaratmış olduğu olumsuz bir sürü ögenin de göç olgusunu tetiklediği ortaya çıkmıştır (Sönmez, 2008: 71). Dolayısıyla Türkiye’de göç ve kentleşme yalnızca sanayileşme ile paraleldir denilememektedir. Buna ilaveten tarımda makineleşme, kırdaki işsizlik, kısıtlı eğitim, kan davalarının olumsuz sonuçları gibi etmenler de temelinde yatmaktadır.

Bir yandan da ülkede halen devam etmekte olan göç olgusu, nerdeyse artık kırdan kentlere değil de, küçük şehirlerden metropollere doğru bir seyir izlemektedir (Tablo 1). Bu da büyük şehirlerde oluşabilecek siyasal, kültürel, sosyal problemleri doğurmaktadır. Aksine göçün kentlere akışında büyük etkiye sahip olan sosyal ve kültürel oluşumları küçük şehirlere ya da kasabalara doğru yönlendirmek metropollere akış sorununu bir nebze olsun hafifletmiş olacak, beklide göç ve kentleşme olgusunu ülke açısından en büyük sorun olmaktan çıkaracaktır (Sağlam, 2006).

Tablo 1: Türkiye’de Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus (1975-2000)

Yerleşim yeri	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3 584 421	3 819 910	5 402 690	6 692 263
%	100,00	100,00	100,00	100,00
Şehirden Şehire	1 752 817	2 146 110	3 359 357	3 867 979
%	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden Şehire	610 067	860 438	969 871	1 168 285

%	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden Köye	692 828	490 653	680 527	1 342 518
%	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden Köye	528 709	322 709	392 935	313 481
%	14,75	8,45	7,27	4,68

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2000b)

Nüfusu yirmi bini aşmış yerleşim yerleri, kent kavramı içerisine girmektedir. Kentlerin ve nüfusun artması nispetinde sanayinin ve ekonominin büyümesi, kentleşmeyi oluşturmaktadır.

Türkiye’de süregeldiği yıllar boyunca hızlı bir kentleşme söz konusu olmuştur (Tablo 2). Bu da avantaj yanında birçok dezavantajı beraberinde getirmektedir. Örneğin büyük şehirlerde oluşan yoğunluk mülkiyet sorununu doğurmuş olup devlete ve belediyelere ait araziler rant alanına dönüşmüş, göç edenlerin işgal edip gecekondulaştırmış olduğu araziler de zamanla meşru hale getirilmiştir (Sağlam, 2006).

Tablo 2: Türkiye’de Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (1927-2000)

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu (%)	Köy Nüfusu (%)
1927	24,22	75,78
1935	23,53	76,47
1940	24,39	75,61
1945	24,94	75,06
1950	25,04	74,96
1955	28,79	71,21
1960	31,92	68,08
1965	34,42	65,58
1970	38,45	61,55
1975	41,81	58,19
1980	43,91	56,09
1985	53,03	46,97
1990	59,01	40,99
2000	64,90	35,10

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu, 2000a)

Toplumsal tabakalaşmanın da ortaya çıktığı kentleşme sürecinde göç eden toplum kültür aktarımı sırasında yoksulluk kavramıyla da tanışmış olacaktır. Dolayısıyla tabanı oluşturan bu alt sınıf toplumsal değişime ayak uyduramayacak, her daim sessiz kalacaktır. Böylelikle bu sınıf içerisinde yetişen bireyler değer yargılarını, ahlak yapısını, genel kültürünü yine bu sınıf içerisinde öğrenecek, iletişimini de bu şekilde sağlayacak ve kendisini yetiştirip geliştiremeyecektir. Böylelikle dengesiz, sağlıksız, sorunlu bir kalkınma modeli ile toplumu tehdit eder hale gelecektir (Türkdoğan, 2004: 425-458).

Kısaca kentleşme bir neticedir. Yani teknolojik ilerleyişin, ister tarımsal, ister anti-tarımsal üretimde değişimin neticesidir. Kentleşme toplumsal değişimi önemli ölçüde etkisi altına alarak bu süreci hızlandırmaktadır. Dolayısıyla sadece bir netice olarak kalmamakla birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik yapıyı da hızlı bir şekilde değiştirmektedir. Modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin neticesinde ortaya çıkmış, gerek ekonomik gerekse toplumsal değişimin mekânsal etkilerini de yansıtmaktadır (Erkan, 2010: 73-78).

Sonuç olarak, sosyal değişimin en önemli sorunlarından, toplumun en önemli çıkmazlarından iç ve dış göç. Kırsal kesimin kimliğine sahip çıkmaması, yeterince koruyamaması, gerektiği gibi duyarlılığı gösterememesi ve metropolde gecekondulaşma sorunsalının giderek köklü bir hal alması kentleşme ve göçün sağlıksız, düzensiz, halen de çözümlenememiş dramatik bir hal almasına yol açmıştır (Türkdoğan, 2004: 425-458).

1.3.3. Tüketim Toplumuna Geçiş

Tüketim, insanlık tarihiyle başlamış, her toplumun ekonomik ya da sosyal gelişmesiyle de hâkim hale gelmiştir. Kapitalist ekonominin toplumların üretmek yerine tüketmek için yaşaması gerektiğini teşvik etmesi ile “tüketim toplumu” da ortaya çıkmıştır (Acar, 2018).

Tüketim, hiçbir zaman son bulmayacak ve doyuma ulaşmayacak gereksinimin tatmin edilme sürecidir. Çünkü tüketim ihtiyaçtan ziyade

arzuya bağılıdır ve dışsal tahriklere de oldukça açıktır. Tüketim toplumu demek yalnızca ürünleri tüketmek demek değildir. Toplum artık ihtiyacı olanı tüketmekten ziyade tüketimin kendisini ihtiyaç hissetmektedir. Yani tükettiğinin ihtiyaç hissi oluşturması değil, ona anlam yüklemiş olması daha önem arz etmektedir. Dolayısıyla ihtiyaç duyulmadan alınmış olmaktadır. Çünkü ihtiyaçtan ziyade bireye kimlik kazandırması ön plandadır. Ne var ki bu durum tüketim toplumunu asla doyuma ulaştıramamıştır (Senemoğlu, 2017).

Tüketim toplumu bir sosyal yaşam biçimidir. 1980'li yıllarda ANAP iktidarıyla yeni zenginler oluşmaya başlamış ve bu durum sonraki iktidarlar ve AK Parti dönemlerinde devam etmiştir. Son dönemlerin en yaygın anlayışı tüketim kültürü, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle hat safhaya ulaşmış, toplumu sürekli tüketen birey haline sokmuştur. Dolayısıyla küresel sermayenin tetiklediği bu tüketim toplumu küresel bir süreç içerisinde hızla yayılmaktadır (Sönmez, 2008: 106).

1980'li yıllardan itibaren siyasal ve ekonomik değişim ile toplum tüketimi tanımış, taksitli veya kredi kartı sayesinde de tüketim mallarına daha rahat ulaşabilmiştir. Dolayısıyla serbest piyasanın da etkisiyle Türk insanı artık tüketici hale gelmiştir (Yavuz, 2013).

1.3.4. Kültürel Değişim

Sosyal değişim açısından, inançlar, kurumlar ve değerler oldukça önemlidir. Bu sebeple sosyal ve kültürel olmak aynıdır ve kültürel değişim sosyal değişimi de beraberinde getirir. Kültürel değişim, teknolojik bir değişimin etkisinde kalmaktan ziyade onu da etkisi altına alır (Küçük, 2019). Zira 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen darbenin ardından bir dizi değişim de yaşanmıştır. 1983 ve 1991 yıllarında sağlanmış olan istikrarın siyasal olması yanında sosyo-kültürel de etki ve değişim yaratmıştır. Turgut Özal iktidarı döneminde gerçekleşen iktisat politikalarında batıya uyum ekonomisi ile liberal ekonomi hedeflenmiş ve kültürel değişimin de kapısı aralanmıştır.

Bir diğer etki ise g olgusudur. Toplumlar için hem sosyo-kültürel hem de ekonomi ya da siyasi açıdan etkileyici en önemli faktördür. Çünkü g sayesinde toplum yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Sürekli artış halindeki kente göç, gecekondulaşma ve yanında getirdiği gelenek ve kültür yapısı hatta yaşantısıyla uyum sorunu olsa da toplumun değişiminde oldukça etkili olmuştur. Böylelikle göç eden topluluk hem kendi çevrelerini hem de yeni çevrelerini değiştirebilmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, sosyal değişimi anlayabilmek için yalnız bir sebebe odaklanmadan, birçok sebep ve dinamikleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasi, dini değerlerin değişimi ve akabinde içselleştirilmesi ile üretim ve tüketim yapısı, sınıfsal ilişkiler, dini olgular, modernleşme, g ve kentleşme gibi dinamikler hem sosyal değişime yön vermiş hem de bu değişimlerden kendisi etkilenmiştir (Aysan, 2019: 156).

2. BÖLÜM

HİKÂYE DİLİYLE İKTİSADİ-SOSYAL DEĞİŞME VE TÜRK HİKÂYECİLİĞİNDE MUSTAFA KUTLU'NUN YERİ

2.1. Edebiyat ve İktisadi-Sosyal Hayat İlişkisi

Toplumların düşünsel, ruhsal, sanatsal, yaşam seyri ve bütün bu sosyal hareketlilik sonucu ortaya çıkan yorumu edebiyat atmosferinde görmek mümkündür. Fakat bu atmosferde hayatın gerçekleri, ya da bu sosyal hareketlilik işlenirken estetiğe, sübjektif yoruma oldukça dikkat çekilerek, gerektiğinde süslenerek aktarım söz konusudur. Edebiyatla muhatap olan sosyal toplum, aslında var olanı estetik bir dil ile sunulmuş vaziyette kabul etmektedir (Ayyıldız, 1996: 4).

Edebi eserler bir bakıma topluma tutulmuş ayna perspektifi ile gerçekleri yansıtırken, insanı ve hayatı da açıklayıcı unsur oluşturmaktadır. Hatta hem sosyal, hem ahlaki hem de politik bakımdan eğitici rol oynamaktadır (Ayyıldız, 1996: 12).

Bir ülkenin sosyal tarihi kayıt altına alınırken hiç şüphesiz edebiyat en iyi kaynak olacaktır. Edebiyat toplumsal değişimin bugününü anlatırken aynı zamanda yarınını da hazırlayan bir unsurdur.

Edebiyatı araç olarak görececek olursak sosyal bir dil kullandığına, sosyal bir yapıya, müesseseye sahip olduğuna da şahit olmuş oluruz. Toplumun içerisinde ortaya çıkar ve hayatı temsil etmektedir. Dolayısıyla edebiyat sosyal meselelere parmak basmakta, topluma tesir etmektedir. Edebiyat, yaşadığı dönemi sadık bir şekilde kaydeder (Ayyıldız, 1996: 51).

Edebiyattan yoksun bir iktisadi yaşam, sağduyusu eksik bir yaşamdan ibarettir. Kısaca duygunun hâkim olmadığı ama duygusal bir yaşamı savunmaktır (Özel, 2019: 18).

Edebiyat, ortaya çıktığı dönemin sosyal ya da siyasal olaylarına kayıtsız kalmamış, adeta toplumsal izler barındırmıştır (Karagülle, 2017: 16).

Nitekim 1960 ve 1980 yılları arası gerçekleşen sosyal hareketliliğin neticesinde süregelen gecekonduculuk ve merkezi durumdaki iki partinin itibarının zayıflaması ile seçmen kurtuluş yolu aramaya başlamış, sağ ve sol taban ile birlikte sınıfsal ve örgütsel bilinç, sendikal haklar gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönem kent yaşamı insanların bunalımı burjuva hikâyecilerinin gündemindedir. Diğer yandan toplumcu ve gerçek yaşam öykücülerini sınıflı toplumsal yapı ve sosyalist devrim hayallerinin ekseninde eserler çıkarmaya başlamışlardır. Bu dönem aslına bakılırsa burjuvazi ile bürokrasi arasında süregelen yoğun çekişmenin yaşandığı bir dönemdir. Öyle ki 71 Muhtırası ve akabinde 24 Ocak kararları ile dışlanmışlık hissine kapılan yazarlar, kandırıldıklarını düşünüp içlerine kapanmışlardır. Dolayısıyla hepsi kentli oldukları için sendikal ve işçi hakları, devrimci gibi konuları işlerken eserleri güdümlü bir hal almış, dönemin politik oluşumu bütün eserlerine yansımıştır. Türk Edebiyatı bünyesindeki yazarlar çoğunlukla burjuva fikrine kuvvetle bağlı oldukları için eserlerini de bu bağlamda güdümlü bir halde ortaya çıkarmakta, daimi olabilmesi için çaba göstermektedirler. Çok partili hayata geçişin akabinde bürokrasinin hâkimiyetini yitirmesi ile taşranın popüler hale gelmesi, zenginleşmesi, muhalif gibi görünen toplum taraftarı yazarları da hoşnut eder hale gelmiştir. Başından beri resmi ideolojiyi temsil eden kesim, toplumun kalıplaştırdığı değerlerinden ödün vermesini arzu etmekte, aksini düşünen halkın da harekete geçip kendilerine karşı ittifak kurmasından çekinmektedir. 1950’li yıllardan 27 Mayıs darbesi olana kadarki süreç içerisinde resmi ideolojik yapının düşünce yapısının farklı bir zemine doğru kayması solun hikâyeciliğinde bunalımı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1950 kuşağı bir bakıma siyasi oluşumun güdümünde küçük burjuva bunalımı ile karşı karşıya kalmıştır (Özsaray, 2019: 44, 46).

Hikâyeler, darbe, grev, öğrenci çatışmaları, bürokratik baskılar gibi konuların yer aldığı acılı, öfkeli bir temada işlenir olmuştur (Özsaray, 2019: 51-54). 1980 sonrasında toplumsal değişim için örnek teşkil eden dönemin hikâyesi içeriğini tipler ve olaylar ile şekillendirmektedir.

Süregelen yıllar Türk Edebiyatı için post modern, fantastik, genelleyici ve kurmaca gibi yeni bir anlatım biçiminin başladığı yıllardır. 2000’li yıllar ve sonrası ise daha da kendini hissettirir hale gelmiş ve toplum yapısı ile ilişkilendirilmiştir. Fantastik ve postmodern teknik kullanarak işlenen metinler tedricen toplumsal değişime etki ettiği için 2010 ve sonrası daha belirgin hale gelmiştir (Özsaray, 2019: 176, 180).

İktisadi meseleleri gerek öykülerde, gerekse romanlarda tam manasıyla işlemek elbette kolay değildir. Yalnız yaşamakta olduğumuz modern zaman iktisat ile iç içedir ve kendisine ayna tutacak olan ise roman ve hikâyelerdir. Yazar ise dönemin ruhundan haberdar ve yeteri kadar bilincinde ise bu meseleleri de işlemekten çekinmeyecektir (Özel, 2018: 283).

Edebi eserler genel itibariyle ortaya çıktığı devrin ve toplumun her türlü gelişimi, değişimi, oluşumu hakkında oldukça geniş kaynaklar içermektedirler. Şahısları, zaman ve mekânı, olay ve içeriği bakımından ilişki içerisinde inceleyen bu edebi eserler sosyal yaşam örgüsünü yeniden yorumlayabilmektedir. Dolayısıyla yaşadıkları dönemi de edebi eser üzerinde tayin edici rol olarak gösterebilmektedir (Karagülle, 2017: 63).

Modern olmanın şartları arasında, kâğıt para, gazete ve roman yer almaktadır. Kapitalizm; kâğıt paranın, ulus; gazetenin, birey; ise romanın olmadığı durumlarda ortaya çıkmıştır. Kâğıt paranın dayanağı olan kapitalizm öncesinde ekonomi demek, insanların karnının doyması demektir. Kapitalizm ile birlikte insanlar karın doyurmaktan ziyade sınırsız arzu ve isteklerini normal hale getirip ihtiyaçmış gibi dayatılarak, biyolojik gereksinimlerinin yerini psikolojik gereksinimlerinin alması ile yaşar hale gelmişlerdir. Dolayısıyla sınırsız sermaye gerekliliği ve sınır tanımaz üretim ve tüketim peş peşe gelmiştir. Böylelikle tatmin olmak imkânsız hale gelmiş ve insanoğlu kendi kendini tüketmeye başlamıştır (Özel, 2019: 11, 13).

2.2. Edebiyatta ve Hikâyelerde Sosyal ve Ekonomik Hayat

Edebiyatı ve edebi eserlerin sosyal ve siyasi yaşam ile yakinen ilgili olduğunu vurgulamıştık. Nitekim Fransız İhtilali’nin akabinde Fransa’da gerçekleşen sosyal ve siyasal çalkantının insanlar üzerinde ne gibi etkiler

bıraktığını Balzac ve eserlerinde görmek mümkündür. Zira Balzac'ın romanları bir bakıma Fransız halkının sosyolojik yönlü bir laboratuvar görevi üstlenmesi bu iddiayı doğrular niteliktedir. Avrupa insanının sosyal ve siyasi yaşamı Zola ve Dickens eserlerinde de görülmektedir (Ayyıldız, 1996: 74). Bir bakıma Balzac eserlerinde, düşüncelerin ticaretle, sanatın medya ile, medyanın da iktidar ile harmanlandığı süreci ve ilişkileri işlemiştir. Daha net bir aktarımla paranın fikre hükmettiği yargısını savunmaktadır (Özel, 2018: 15).

Hügo, Flaubert ve Zola sanayileşmekte olan Fransa romancıları olup, Balzac ise eserlerinde genellikle kapitalizme ve sanayileşmenin başlangıcı olan atölye ve fabrikalara aşına bir halde geleceğin Fransa'sını ve kahramanlarını işlemektedir. Gogol ise 19. Yüzyılda yazdığı "Ölü Canlar" isimli eserinde feodal anlayışın yerini kapital zihniyetin aldığını gerçekçi bir tarih yazar gibi aktarmaya çalışmıştır. Rus tarihçisi edasıyla yazdığı realist ve bir o kadar da romantik edebi eserinde kapitalizmi öngörmüş, yenilikçi ve girişimci fakat erdemden uzak, mükemmel olmayan kahramanını toplumun aynası olarak tanımlamıştır (Özel, 2018: 251-267).

Dostoyevski "Kumarbaz" adlı eserini kumara olan borcunu kapatabilmek için bir aydan kısa bir sürede yazmıştır. Hakikatin ruhuna işlediği bir dönemi okuyucuya aktarmış, aslında olasılık kavramını da irdelemiştir bir bakıma. "Timsah" eserinde ise, yabancı sermayenin ve milli kalkınma hedeflerinin imkânsız bir hal alacağını önceden sezinlemiştir. Zira yabancı sermayeyi kayırmak gerekirken, timsahın sahibi olduğu sermayenin karnı yarılmak istenmektedir. Ekonomik çıkarların öngörüldüğü bir durumda duygusallığa yer olmadığı vurgusu yapılmaktadır (Özel, 2018: 251-267).

İlk Türk romanı olarak bilinen Vartan Paşa'ya ait "Akabi Hikâyesi" nde pek paradan bahsedilmez fakat Osmanlı'nın para kazanmak gibi bir derdinin olmadığını vurgulayıcı konuşmalar içerir. Osmanlı romanı bundan kırk yılı aşkın bir süre sonra 1890'larda Ahmet Mithat Efendi, "Müşahedat" adlı eser ile İstanbul'daki sebze meyve halinde çalışan esnafın ticaret kazancı elde ettiği ve girişimciliğin büyüdüğü bir portre ile karşımıza çıkmaktadır. Zira

her türlü ticaretten anlayan Seyit Mehmet Numan karakteri, para ve kredi kavramını ete ve kemiğe büründürmüş bir nevi ticaret erbabıdır. Bu eserin ardından yaklaşık iki yılı aşkın bir süre sonra ise Halid Ziya “Ferdî ve Şürekası” eseri ile aşkın dahi para ile satın alınabilirliği üzerinde durarak, kızına düşkün kapitalist bir patronunun para ile damat satın alması ile gelişen olaylar ve seyri işlenmektedir. Halid Ziya “Mai ve Siyah” adlı eseriyle tedbir ve tahayyülün önemini vurgulayarak, okuyucuya bir bakıma ahlak dersi vermektedir. Batılı romanlar genelde bireyselleşmeyi ebeveyn, bürokrasi, hatta ilahi tahakkümlerden, otoriteden kurtulmakla eş tutarken, bizde ise tam aksi, “Mai ve Siyah” romanıyla yazarımız kahramanın babasızlığının en büyük talihsizlik olduğu vurgusu yapılmaktadır. Fakat birey olmaktan da kurtulamamaktadır (Özel, 2018: 251-267).

1975’te Ahmet Hamdi Tanpınar “Mahur Beste” romanı ile modern Türk bireyin zuhur edişini bir nevi gözler önüne sermektedir. Asıl kahramanın romanın orta yerinden itibaren unutulmuş birey mesabesine düşürülüp, ihtilalci Sabri Hoca’nın insanlığın bozulmuşluğuna ve bunun çaresiz oluşuna dair çıkışları ve imparatorluğun mukavemet etmekte olduğu iktisadi sistemin değişmesi gerektiği ve akabinde halkın da aydınlanacağı fikri ön plana çıkarılmaktadır. Bir bakıma olayın geçmiş olduğu dönem, ezeli değerlerin ve medeniyetin çöküş yaşadığı “Geç Osmanlı” dönemidir. Ve bu çöküşün müsebbibi olarak piyasaya adeta bozuk para sürülmüşçesine bozuk insan yığınının olduğu vurgulanmaktadır (Özel, 2018: 251-267). 1931’de Peyami Safa’nın yazdığı “Fatih Harbiye” romanıyla eski ile yenin çatışması, hatta yeniye karşı ilgi duyanların vicdan azabı, özetle batılılaşma akımının Türk toplumu üzerindeki tesiri ve yaşanan çalkantılar irdelenerek göz önüne serilmiştir (Genç, 1992).

2.3. Türk Hikâyeciliğinin Serüveni

Türk Hikâyeciliği Divan şiirinin estetiğe bürünmüş haliyle ve farklı versiyonlar içererek günümüze kadar intikal etmiştir. Zira 16. Asrın Osmanlı Türkçesi ile Fuzulî tarafından yazılmış olan “Leyla ve Mecnun” gibi, ya da Kemalpaşazade’nin kaleminden “Yusuf ile Züleyha”, Şeyh Galib’in “Hüsnü Aşk” gibi eserlerinin teması da klasik şiir geleneğinden

ziyade halk hikâyeciliğinden izler barındırmaktadır. Çoğunluğu Arapça ya da Farsça'dan tercüme edilerek Türk Edebiyatına kazandırılmıştır. Tanzimat'ın ilan edilmesi ile birlikte halk hikâyeciliği formatı, batı tarzını benimseyerek modern bir hal almıştır. Bu modernleşme ilk etapta bizzat Tanzimat Dönemi aydınlarının tercümeleri ile zuhur etmiş, halk hikâyeciliği geleneğinden gelen “kıssadan hisse” anlayışının henüz kaybolmamış etkisi ile de yazılmaya devam etmiştir. Dönemin ilk hikâyesi ise 1870'lerde içerisinde otuz hikâye barındıran Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme almış olduğu “Letâif-i Rivâyât”tır. Bu şekilde Türk hikâyeciliğinin başlama noktası Semihpaşazâde Sezâi'nin kaleminden “Küçük Şeyler” eseriyle devam etmiş, Halit Ziya Uşaklıgil'in “Bir Muhtıranın Son Yaprakları” ve “Bir İzdivacın Tarihi Muâşakası” eserleriyle ilerleme kaydetmiştir (Değirmenci, 2020: 21-36).

Türk Edebiyatında dilde sadeleşme ve hece veznini kabul Cumhuriyet öncesine dayanmakta ve daha çok Anadolu insanının sorunları kaleme alınmaktadır. Fakat o dönem, olaylara yönelik hikâyeler yazmakta olan Ömer Seyfettin, Balkan Savaşlarına bizzat asker olarak iştirak etmiş ve hikâyelerinde de savaştan, acılardan, ihanetten bahsetmiş ve Türkçülük akımını ön planda tutmuştur. Ömer Seyfettin hikâyeciliği, cehalet, dinin yanlış algılanması gibi sosyal meselelerin yer aldığı konuları hicivli bir dille aktarımıyla vuku bulmuştur. Bir bakıma Mehmet Akif Ersoy'un devamı gibidir. Akabinde yine dönemin önemli isimlerinden olan Yakup Kadri ve Halide Edip gelmektedir. Ayrıca Reşat Nuri Güntekin hikâyelerinde konu çeşitliliğini ön planda tutmuş, Peyami Safa ise medeniyete ve kimlik oluşumuna yer vermiştir. Hikâyecilerden de yola çıkarak Türk hikâyeciliğinin Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadarki süreçte nerdeyse gelenekselden tam manasıyla kopamamış fakat Batı'ya da ayak uydurmaktan geri kalmamış bir hal içerisinde olduğu görülmektedir (Değirmenci, 2020: 21-36).

Cumhuriyet döneminin bir diğer önemli ismi Memduh Şevket Esendal'dır. Olaylar ve durumlar üzerine kaleme aldığı hikâyeleri ile yükselişte olan Esendal, Ömer Seyfettin'in aksine kendini ihtilalci olarak

adlandırmış, daha çok Çehov'un tarzını kendine ait üslupla şekillendirerek sunmuş güçlü bir hikâyecimizdir. 1930'larda ise Sabahattin Ali ile klasik tarzda hikâyeye yeniden revaçtır. Gerçekçi bir bakış açısı ve tek taraflı romantizmi eserlerinde işleyen yazar, okuyucuyu etkisi altına almayı başarmıştır. Sait Faik ise insan, toplum, tabiat temalarını ön plana çıkarmış dönemin saygın yazarları arasındadır (Değirmenci, 2020: 21-36).

1950 ve 1960'larda Türk hikâyeciliği, Çehov üslubunu hikâyelerine taşıyan Orhan Kemal ile dönemin siyasi ve sosyal vakalarının bir bakıma özeti niteliğinde eserler ortaya koyması ile yeni bir döneme girmiştir. Çok partili siyasi anlayışın akabinde gerçekleşen kentleşme ve göçün ortaya koyduğu sorunlar yazarın ana temasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla muhalif kesimin sürgün edilmesi veya hapse atılması dönem içerisinde hikâyelere konu edinilmiştir. Fakir Baykurt dâhil dönemin köy enstitüsü mezunu pek çok hikâyecisi de muhalif görüşleri ile eserlerinde din önderlerini, jandarmayı, ağaları ahlak yoksunu olarak işlemiş, halkı da zavallı, aciz ve mazlum olarak yansıtmıştır. Dolayısıyla köy gerçeğini ve köy romantizmini bu yıllarda doya doya işlemektedirler. 1960 ve 1980 yılları arasında ise Türk hikâyeciliği daha çok köyden kente göç sorunu, yurtdışına işçi göçü, bürokratik hatalar gibi genel manada toplumsal sorunları konu edinmiştir (Değirmenci, 2020: 21-36).

Türk Edebiyatı bünyesinde köklü bir gelenek oluşturmuş olan hikâyeye, 19. Yüzyıl Batılılaşma oluşumları esnasında edebiyatta da gerçekleşen değişim ile Avrupalı bir tür olarak tekrar gelmiş, neredeyse tekrar üretilmiştir. Bu süreçte bazı yazarlar doğu ile batının bir sentezini yapmış, bazıları ise sadece Avrupalı türde örnekler vermiştir. Örnek olarak, Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlar doğu-batı hikâyesini harmanlayarak okuyucuya sunarken, Sami Paşazade Sezai ve akabinde Halit Ziya gibi yazarlar tam manasıyla Batılı tarzda yazmışlar ve oldukça da ilgi görmüşlerdir. Yalnız modernizmin yerini postmodernizmin alması ile birlikte özellikle 1980'lerde hikâyelerimiz bu yöntemlerin etkisi altında kalmış, hatta Şark anlatımı ön plana çıkmış, Ahmet Mithat Efendi de yeniden hatırlanmıştır (Değirmenci, 2020: 21-36).

Postmodernizm ile birlikte roman, hikâye, şiir, tiyatro gibi geleneksel çeşitlemelerin yerine tek bir terim olarak “anlatı” kelimesini kullanmak benimsetilmek istenmiştir. Ayrıca yazarın eserini tarafsız ve empati kurarak kaleme alması, okuyucuya da adeta rol vererek eserin içerisine dahil edip katılımının sağlanması vurgulanmıştır (Gökçek, 2012: 55, 56). 1980 ve sonrasında gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmeler Türk hikâyeciliğini de etkisi altına almıştır. Zira dönemin gelişmesi ile birlikte toplumsal, sosyal ve ideolojik meselelerin yerini daha bireysel meseleler almış, postmodernizmin sağladığı imkânlardan faydalanır hale gelmiştir. Bu dönem hikâyeciliğinde en önemli isim Mustafa Kutlu olmuştur (Değirmenci, 2020: 28).

2.4. Türk Hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu

2.4.1. Mustafa Kutlu ve Hayatı

Mustafa Kutlu, Nurettin Bey ve Sulhiye Hanım’ın oğlu olup 6 Mart 1947 yılında Erzincan’ın Ilıç İlçesine bağlı Kuruçay nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Babası Nurettin Bey Rüştüye Nazırı olup memur bir ailenin şehirli bir ferdidir. Dedesi Pülümür’de memuriyet görevindeyken Rus işgali sırasında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Eşi ise geriye kalan dört evladı ile yayan bir halde Sivas’a kadar gelmiş, yıllar sonra da Nahiye Müdürü olan oğlu Nurettin ile Kemah’ın Kamerik nahiyesinde, Fırat yakınlarında bir kır evinde ikamet etmeye başlamışlardır. Okuma yazmayı Mustafa Kutlu’ya babası öğretmiş, 1953’te de emekliye ayrılarak Erzincan’a yerleşmişler, babası Nurettin Bey ise Cihan Kiraathanesinde arzuhalcilik yapmaya başlamıştır (Toprak, 2010: 3-5).

Mustafa Kutlu, köyünde iken bir kır ortasında toprakla iç içe ve çeşit çeşit ağaçlar ile derin bir dostluk kurarak geçirdiği dönemleri hayal gücünün gelişmesine ne derece katkıda bulunduğunu dile getirmektedir. Kitaplara, futbola ve hatta resme büyük ilgi duyan Mustafa Kutlu ortaokulda başarılı bir öğrencilik geçirmiştir. Babasının kaybının ardından ise geçim sıkıntısının hâkim olduğu yuvasının yükünü de üstlenmiş, dolayısıyla yaşam mücadelesi ile hayatı sanatın önünde tutmuş, ilerleyen yıllar ile de sanat

akademisinin eşiğinden dönüp Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne yerleşmiştir (Ayvazoğlu, 2012: 67, 68).

Mustafa Kutlu üniversite yıllarında iken yaşamında yol gösterici olarak tarif ettiği, önce eleştirdiği, sonrasında ise Ezel Erverdi'nin kendisinin de dahlini teklif etmesi üzerine Hareket Mecmuası ile tanışmıştır. Önceleri dergiye desen çizmekte iken, ilerleyen zamanlarda “O” isimli ilk makalesini yazarak dâhil olmuş, edebi bir hayat ve mücadelesine de adım atmıştır (Değirmenci, 2020: 18-19).

Mezun olduktan sonra ise, ilk olarak Tunceli Lisesi'nde, sonra da İstanbul'da bir lisede edebiyat öğretmenliği görevini altı yıl sürdürüp istifa etmiş ve Dergah Yayınları'nda çalışmaya başlamıştır (Ayvazoğlu, 2012: 67, 68).

Mustafa Kutlu'nun ilk hikâyelerini yazmaya başladığı dönem kendi tabiriyle “ellili” kuşaktır. Hikâyelerinde ise sosyal gerçekliği şiar edinmiş, toplumun değişimi, dönüşümü ve bunun sonucunda meydana gelen psikolojik, sosyolojik sorunların yol açtığı sıkıntıları hiçbir tarih, sosyoloji ya da iktisat kitaplarını okuyarak değil, bizzat kendi sanatçı şuuru, sezgisi ile aktarmıştır (Lekesiz, 2012: 25).

Mustafa Kutlu'nun ilk eserlerinde Sait Faik ve Sabahattin Ali'nin etkisi görülür. İlerleyen zamanlarda ise kendi yolunu çizmiş, günümüze kadar da neredeyse her sene bir hikâyeye ile okur karşısına çıkmıştır (Toprak, 2010: 3-5).

2.4.2. Mustafa Kutlu'nun Eserleri ve Özellikleri

Türk hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu, dönemin sağladığı sosyal gelişmeler neticesinde İslam inancını sahiplenmiş, dindar birey tipini konu edinmiş modern hikâyeler kaleme almıştır (Değirmenci, 2020: 11-31). Mustafa Kutlu'yu diğer yazarlardan ayıran bir diğer özellik ise kendine has dili ve anlatımıdır. Kendi tabiriyle; “açık, anlaşılır ve gürbüz” bir dil tercih etmektedir. Sözü fazla dallandırıp budaklandırmadan, kısa, öz ve açık bir şekilde ifade etme biçimini tercih etmektedir. Zira “Sır” adlı hikâyesinde ne sözü uzatmanın, ne de olup biteni tek tek ortaya dökmenin hiçbir manasının

olmayacağını, faydadan çok zarara sebebiyet vereceğini dile getirmektedir. Postmodern bir anlatım biçimini kendine has bir üslupla okura sunmaktadır. Sahip olduğu bu sanatsal dilini ise, okul döneminde hazırlamış olduğu Sait Faik hikâyelerini araştırırken kazandığını sıkça vurgulamaktadır. Halk hikâyeciliğinden bu yana meddâhi bir anlatımı tercihiyle samimiyetini ortaya koymakta ve okuyucuyu etkisi altına almaktadır. Okuyucusundan, kalbinin sesini duymalarını, merhameti kuşanabilmeyi arzu ederek eserlerini ilahi kaynağa dayandırmış olduğunu ispatlamaktadır (Değirmenci, 2020: 31-36).

Mustafa Kutlu eserleriyle bir bakıma doğu öykü geleneğini ve bu geleneği modernleştiren Ahmet Mithat Efendi'yi takiben postmodern hikâyenin temsilcisi konumundadır. Bu modernleşme ile bağımsızlaşmayı ve eserinin kişileri karşısında objektif ve tarafsızlığı reddeden yazar, bizzat kendini hikâyenin içine dâhil ederek malzemesini zenginleştirmektedir. Mustafa Kutlu çoğu eserinin içerisinde yazar-anlatıcı olarak bizzat vardır ve okuyucu bu varlığı hissetmektedir (Gökçek, 2012: 55-65). Okurun dikkatini çeken bu özellik bir bakıma eserin entrikasını tayin ederken, esas çatışmayı da ortaya çıkarmaktadır. Çatışmadan kasıt ise Doğu öykü geleneği ile Modernizmin artı ve eksileri, yaşam tarzlarına yansımaları, kıyaslamalar ve tartışmalar çerçevesinde kendisini göstermesidir.

Kutlu'nun 1950'ler ve sonrasında irdelemeye başladığı ve odaklandığı bu çatışmalar, içe kapanık yaşam tarzının yerini dışa dönük bir genişlemenin alması ve yaşanan sorunlar, sancılar eserlerinde gün yüzüne çıkmaktadır. Kente dönüşen ya da boşalan kasabalar, kırsaldan kente göç, akabinde doğaya, tabiata, dine ve değerlere yabancılaşma, modernizmin sunduğu imkânlara sıkı sıkıya sarılma bunun yanı sıra “eski”ye ya da “doğal” olana özlem Kutlu hikâyelerinin ana temasını oluşturmaktadır. Bütün bunlar karşısında kahramanlar, mütereddit duruş, ihtiyatlı yaklaşım, farkındalık, karşı duruş gibi farklı tavırlar içerisindedirler. Dolayısıyla bütün bu modernitenin içerisinde, modern hayatın sağladığı nimetler karşısında teslim olanlar ve modernleşmeye karşı direniş gösteren muhalif kesimler söz konusudur. Kasabasında geleneksel bir yaşam tarzını mütevazı şartları ile

yaşamakta iken, yollarının asfaltlanması ve bunun sonucu yeni imkânlar ile kentleşme sürecine şahit olan kahramanların değişmekte olan sosyal yapı ve bozulmakta olan insani ilişkiler işlenmektedir (Andı, 2012: 75-84).

Mustafa Kutlu, modernizm ve postmodernizm kavramlarına oldukça uzak olmasına rağmen bu tür anlatının imkânlarından faydalanabilen bir hikâyecidir. Geleneksel olanla ilgilidir ve bu ilişkisini okuyucusu ile diyalog halinde olarak sürdürmektedir. Buradaki amaç kendi zihniyetinde bir okuyucu yaratmaktır. Bu şekildeki okuyucusunun sıkıntısını paylaşır, uyarıda bulunur ya da uyarılarına kulak verir Bu şekilde okurları ile arasındaki mesafeyi azaltarak geleneksel olanın samimiyetini ortaya koymuş olmaktadır (Aslan, 2012: 215-224).

Mustafa Kutlu 1970 yılında çıkardığı ilk hikâye kitabı olan “Ortadaki Adam” ile Anadolu yazarlarından olduğunu vurgulanmış olup, bu kalıbı, ırkçılık anlayışından ziyade İslam ruhu ile gerçekleşmiş bir millet olarak idrak edilmesi gerektiğini vurgulayan Nurettin Topçu’ya ait “Anadoluculuk” oluşumunun bünyesinde incelemek gerekmektedir. Fakat Topçu’ya ait Anadoluculuk fikri sosyalist bir tavır içerisinde iken Kutlu daha çok romantik Anadolu tavrını savunmaktadır. Hatta Topçu daha elit konular işlerken, Kutlu daha çok toprağa sadık bir Anadolu aydınıdır. Mustafa Kutlu Hareket Yayınları’ndan çıkan bu ilk eserinden bahsederken, fikri ve hissi dünyasına denk bir mecmua olduğundan ve hem dindarlığa hem de sosyal adalete olan yatkınlığının eserlerine yansımada büyük etkisi olduğundan bahsetmektedir (Değirmenci, 2020: 11-31).

Bir anlatım biçimi olan hikâye, roman veya şiir ile hem ilişki içerisinde hem de kendi halinde bir edebiyat türüdür. İlk etapta romana daha yakın görünse de şimdilerde şiire daha yakın bir konum arz etmektedir (Sağlık, 2012: 151-174). Hikâyede dikkat edilmesi gereken asıl konu, yazarın hikâyesine yansıttığı tarzıdır. Adeta kendine ait yorum ve üslup ile kaleme almalı, kurgulamalı, konu bütünlüğü sağlayabilmelidir. Mustafa Kutlu hikâyelerinde, esas olanın ulvi olana yönelmek olduğunu, bunu yaparken ise ölçülü bir şekilde süflî olanın da dile getirilebileceği vurgusunu yapmaktadır (Lekesiz, 2012: 23-28). O’nun vesilesi ile Türk Hikâyesi, abdest alan, bazen

camiiye giden insanlara, aşkı tatmış müezzine, yokluğa şükredip isyan etmekten kaçınan taşra insanına şahit olmakta, dergâh, tasavvuf, ezan, şükür gibi kavramları literatürüne katmaktadır (Karaca, 2012: 230).

Mustafa Kutlu hikâyelerinde zahirin ardında yatan nedenleri incelemek gereklidir. Çünkü hikâyesini oluştururken vermek istediği duygunun yanı sıra dayanmış olduğu tezler de bir o kadar önem arz etmektedir. Zira hikâyelerinde işlemiş olduğu temaların yanı sıra ispatlamaya çalıştığı anlayışı, benimsediği hayat felsefesini, fikir dünyasını tek tek görmek mümkündür. Bir taraftan da sade açık hatta anlaşılabilirlik yönünden oldukça aleni terimler kullanmasına rağmen arka planda aslında ne anlatmak istediği okurun tasarrufundadır (Yıldırım E., 2007: 5-7).

Mustafa Kutlu, muhatabına yalnızca edebi bir tat vermekten ziyade edinmiş olduğu “derd”i paylaşmak da istemiştir. Nerdeyse her eserinde bu “derd”ini dile getirmiştir. Haktan hakikatten, ahlaktan, erdemden bahsederek, gerçekleri ve doğruları, bizzat dile getirmek, öğüt vermek, ders çıkarmak için hikâyelerini kaleme almaktadır (Karataş, 2012: 101).

Toplum değişiminin hızlı süreç geçirdiği dönemlerde bu değişime direnmenin hiçbir faydasının olmadığı, aksine yarattığı sorunlar ile büyük bir karmaşa yaşandığı aşikârdır. Değişimden kasıt, geleneklerinden tamamen arınmış bir toplum yaratarak, kabullenmeyenlerin, hedefteki profile uymayanların ise dışlanmak suretiyle çatışmaya kadar varan sonuçlar doğurması söz konusu olmuştur. Gelenekselden kopuş, farklılaşma hatta karmaşık bir toplum yapısının oluşumu 1980’li yıllarda baş göstermeye başlamış, yeni oluşan değerler, geleneksel olanın sorgulanır olması, belirsizlikler, bireyselleşme, yenilik arayışı gibi değişimler yine bu tarihlere tekabül etmektedir. Bu süreçte edebiyatın rolü de oldukça önem taşımaktadır. Tanzimat ile birlikte değişimi dile getiren edebiyat geliştirmekte olan yeni türler ile toplum hayatına yeni söylemler, yeni yaşam tarzı ve bakış açısı da kazandırmaktadır. Yenilenen toplum, yeni bulgularla, yenilenmiş bir dille ve türle kendini ifade etmekte, gelenekten güç alan şiir bu yenilenmeye hem teknik hem de içerik bakımından ayak uydurmakta zorlanırken bu yeni yaşam tarzlarına uygun, yeni anlatım biçimleri ve yeniyi

anlatmak için bir yol aramaktadır. Tam bu noktada hikâye bu yeni yaşam tarzının bir ifadesi konumuna bürünmektedir. Hikâye insana bahşedilen dillerden yalnızca biridir ve yaşanan her olay kendisine bağımlı bir halde kurgulanmıştır. Hikâye yalnızca hayatı değil, varlığı ve bu varlıkla, değişmekte olan değerlerle derdi olanları dile getirmektedir, dili olmaktadır. Hikâyecinin gayesi yalnızca bütün bu değişimi yansıtmak değildir, Türk hikâyeciliğinde önemli bir yer edinen Mustafa Kutlu, öykülerinde bu noktaları irdelemiş, değişen toplumun yansıyan kahramanlarını farklı açılardan okuruna sunmuştur (Şerefoğlu, 2012: 87-89).

Geleneksel olmayı kabullenen toplum, belli bir merkeze kendini adapte etmekte ve değerlerini merkez belirlemektedir. Bu şekilde yıllar boyunca devam etmekte olan değerleri toplum içselleştirerek kendine doğal bir ortam oluşturmaktadır. Fakat modernleşme ile birlikte bu merkez parçalara ayrılıp dağılmakta, doğal olandan kopup kaybolmaktadır. Bunun sonucu ise toplum için kalıcı yaralar söz konusu olmaktadır (Uzdu, 2016: 23).

İki zıt kutup olan geleneksel ile modernleşme kavramları uzun zamandır edebiyatın da gündemindedir. Kutlu hikâyeleri bu bağlamda çatışmaların sonuçlarını nerdeyse tüm eserlerinde işlemiştir. Kahramanları genel itibarla bu modern hayata oldukça yabancıdır, ürkek bir o kadar da şaşkındır. Aşına oldukları doğaya karşı dahi çekingен bir tavır içindedirler. Dolayısıyla yepyeni bir hayat, yeni bir sayfa, yeni tecrübeler edinmekte ve kendileri kalabilme gayretleri yenilgi ile sonuçlanmaktadır. Mustafa Kutlu ise bu konuda geleneksel olan taraftarıdır ve modernleşmeyi ağır bir üslupla eleştirmektedir. Kutlu hikâyelerinde modern hayat ile insanoğlunun ayrışmasını, çatışmasını konu edinirken, hep bir kasabadan şehre göç söz konusudur ve bu hiçbir zaman bile isteye gerçekleşmemektedir. Zira var olanın artık şehre doğru hızla akın etmesi ile muhal zorunluluk cereyan etmektedir. Doğal olarak da bu zorunluluk neticesinde Kutlu, gelenek iyidir, modernizm ise kötüdür düşüncesine hâkimdir, yalnız bunu hiçbir zaman delillendirme ihtiyacı hissetmemektedir. Ona göre insanoğlu ne tam iyidir ne de tam olarak kötüdür, ikisi arasında gelip gitmekte, gerektiğinde birini tercih etmekte, bazen düşüp bazen kalkabilmekle mükelleftir. Hikâyelerinde

çoğunlukla bu kötülüklerin kaynağı olarak şehirleşmeyi örnek göstermekte, değişim gösteren şehrin aynı zamanda nitel açıdan insanı da değiştirdiğine ve hiçbir zaman kendisi olarak kalmayacağına inanarak okuyucusuna aktarmaktadır. Değişimi neredeyse fitratın bozulmasına kadar getirmekte, eşya ile kurulan bağın değişmesi ile geleneksel olanın tamamıyla yıkımına dikkat çekmektedir. Süratli bir değişim neticesinde zaman ve mekân algısı neredeyse yitirilmektedir. Artık değişim kaçınılmaz ise değerlere sahip çıkılabileceği noktasında da önerilerde bulunmaktadır. Kötü olarak aktarmış olduğu Modernizm şehirdedir ve sahip çıkılması gereken gelenekseli kasabada aramakta, çözüm olarak da köye geri dönmeyi önermektedir. Ancak şehri etkisi altına alan modern yaşam köylere de sirayet etmiş eskisi gibi geleneksel olandan eser kalmamıştır. Yalnız, Kutlu hikâyelerinde hiçbir zaman umutsuzluğu çözüm olarak görmeyerek hep ümit var olduğunu dile getirmektedir. Hükmü geçmekte olan modernizm ile hesaplaşmak, karşı karşıya gelmek yerine hep geri adım atmakta, imkânsız olana sığınmakta, bütün bu maruz kalınanları sınav olarak görmektedir (Şakar, 2012: 131-137).

Modernleşme süreci yavaş ilerlemekte, devrimci zihniyetten ziyade kuşaklar arası kapsayacak kadar uzun bir zaman dilimini içermektedir. Modernleşmeyi tercih eden geleneksel toplumlar, alt üst olacağı için oldukça zorlanmaktadırlar. Özellikle Batı toplumlarında bu süreçte oldukça sarsılmış fakat değişim ve dönüşümü yaşamaktan da kaçamamıştır. Geleneksel toplumlar ve modernleşme süreci, düşünüş ve yaşam biçimi olarak zıt kutuplarda yer almakla birlikte modernlik yapısı, pozitivist, seküler, materyalist ve kapitalist bir yapı üzerine inşa edilmiş, geleneksel ise büyük ölçüde kul fikri, tanrı inancı gibi manevi olgular ile beslenmektedir. Geleneksel anlayış, Allah'ın dışındaki her şeyi fani olarak görmekte, eşyaya ise yaratıcı ile arasında bir perde mesabesinde hakikat nazarında bakmaktadır. Modernizm ise aksine eşyayı materyalizm halkasından incelemekte, eşya için daha fazla tüketime dolayısıyla daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyan kapitalist toplum yaratma çabasına girmektedir (Sürgit, 2012: 302).

Yepyeni bir dünya görüşünü önceleyen modern dünya, geleneksel olan toplumların atalarından miras kalıp benimsediği değerleri ile çatışmaktadır. Bu iki süreç arasında kalan toplumlar ise çevresine ve kendisine yabancılaşma ile çıkmaza düşmekte, geleneğe karşı sırtlarını dönmüş olsalar bile içlerinde bir huzursuzluk yaşamaktadırlar (Sürgit, 2012: 288-291).

Osmanlı yabancı kelimesini literatürüne girdirdiği vakit edebiyat da yerli olmak problemiyle karşılaşmıştır. Dolayısıyla o güne kadar edebiyat yerli olanı tam manasıyla aktarmakta gecikmiştir. Zira Tanzimat dönemi yazarları da bu aktarımın farkında ve milli olanı yazmak konusunda da zorluk çekmemişlerdir. Bu dönem yazılan eserler kendini anlatmak derdindedirler. Ahmet Mithat da bu karşıtlığın farkındadır ve yeni olanı kabul eder fakat yerli olanı yazmayı tercih etmektedir. Akabinde gelen Recaizade Mahmud Ekrem ise “Araba Sevdası” romanında batı hayranlığını ve modern yaşamı bir mirasyedi üzerinden anlatarak alaycı bir tavır sergilemekte lakin bu zavallı yozlaşma karşısına şöhretli yenileşmeyi koyamamaktadır. Tanzimat dönemi yazarları realizm ile yerli olmak kavramını ve yerli olmak ile taşralı olmak kavramını neredeyse bir tutmuşlar, yerli ve gerçek yaşamı yalnızca taşrada olduğu kanaatine varmışlardır. Dolayısıyla bu şekilde yerli olana yönelmeleri ile aydınlanma ya da kalkınma gibi sevdaları edebiyat için yeni bir sorun yaratır hale gelmektedir. 1980’li yıllar merkezlerin taşraya ya da taşranın merkeze dönüşmesi ile yönetimin de ekonomik iktidarın da merkez dışına yayılabilmek hali gerçekleşmekte, yerlilik sorununun yalnızca taşraya ait olma algısı da kaybolmaktadır. Zamanla muhtaç bir yapıda aydın kesimini bekleyen, merkezdeki siyasi ya da kültürel yapıya tamamen muhalif, aydınlanma ya da kalkınmaya muhtaç bir taşra kalmamıştır. İlerleyen yıllarda, modernleşen, yozlaşmış, kaotik bir hal almış olan şehrin aksine, sükûnetin, sade ve saflaşmış doğal yaşamın, bozulmamış, samimi ve muhafazakâr taşranın edebiyatta yer alması mümkün hale gelmiştir. Merkezdeki ezici yoğunluktan, samimiyetsiz çıkar odaklı ilişkilerden uzaklaşıp taşrayı tercih eden roman ve hikâye kahramanları da artmaktadır (Narlı, 2012: 141).

2.4.3. Mustafa Kutlu Hikâyelerinin Özellikleri

Günümüze kadar birçok hikâye kitabı ile okuyucu karşısına çıkan Mustafa Kutlu, Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatının en önemli hikâyecilerinden olup neredeyse kırk yılı aşkındır bu alanda eserler vermektedir. Genel itibarla eserleri tematik yönden açılımlar sergilemekte, yeni bir tarz ve teknik ve kendine has bir üslupla edebiyatımızda yer edinmektedir. İlk dönem hikâyelerinde, o döneme ait karamsar, bedbin edebiyat zihniyetinden romantik bir Anadolu taraftarlığı göze çarpmaktadır. Sosyal değişim üzerine yaklaşımı ise ilk eserlerinde kuvvetli bir şekilde hissedilmekte, açıkça tavrını ortaya koymaktadır. Bürokratik ihmallerden, aydınlardan bıkkın, kültür seviyesi düşmüş, bakımsız, hasta, çaresiz kalmış, toprakları verimsiz hale getirilmiş, hor görülmüş Anadolu ve taşra insanının bu halleri Kutlu'nun hikâyelerinde romantik ve bir o kadar da realist bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Hatta bunu yaparken çoğunlukla kahramanlarının bizzat şivelerini de birebir aktarmış ve renkli, sevecen bir taşralı tasviri çizmiştir.

Kutlu ilk hikâyelerinde değindiği bazı konu ve kahramanlarına daha sonraki hikâyelerinde tekrar değinirken, anlattığı olayların değil de tarzının değişim gösterdiğini kendi diliyle aktarmıştır. Örnek verilecek olursa, “Ortadaki Adam” kitabındaki Yorgancı Hafız karakterine birçok hikâye kitabında rastlamak mümkündür. “Ortadaki Adam” ve “Gönül İşi” isimli bu ilk eserlerine Sait Faik, Sabahattin Ali ve Nurettin Topçu'dan etkilendiğini dile getiren Kutlu, kendi hikâyesini arayış içerisindeyken bu iki eserini kaleme almış olduğunu ve bu sebepten de tekrar yayımlamadığını dile getirmektedir.

Nitekim ilerleyen yıllarda “Yokuşa Akan Sular” (1979) kitabıyla Mustafa Kutlu hikâyeciliği kendine has farklı bir tema ile okuyucu karşısına çıkmakta ve ilerleme kat etmektedir. 1995 senesine kadar yayımladığı beş hikâye kitabında, klasik doğu taşrası üslubu ile sosyal değişim olgusunu farklı yönleriyle ele almış, anlatış düzeni içerisinde hikmet ve ahenk ifade eden bir seri halinde okuyucusuna aktarmıştır. Bu kitabında Kutlu, sanayileşme sonrası ortaya çıkan sorunları, köyden kente göç nezdinde

incelemekte, klasik doğu halk hikâyeciliği tarzını, sosyal değişme bağlamında ilk olarak bu eserinde işlemektedir. İçerisindeki her bir hikâye kendi başına bir bütün oluştururken, kitabın sonunda bu bütünlük tüm kitabı bağlamaktadır. Hikâyeler birbiriyle bağlı olmakla birlikte karakterler ortaktır ve okuyucu aktif haldedir. Daha çok kıssa tarzına yer vermiş, Türk öykücülüğünde tıpkı şiirdeki gibi gelenekten yararlanılabileceğinin bir örneğini teşkil etmiş, bir nevi özgünlük kazandırmıştır.

“Yoksulluk İçimizde” eseriyle Kutlu, Engin ile Süheyla’nın sevdasını işlerken İslam tasavvufundan bir yorum getirmekte, modern bir Leyla Mecnun hikâyesi bağlamında yaşanan olaylardan ziyade değişmekte olan zamanın ve toplum yapısının yıkıntılarını estetik bir dille aktarmakta, maddi zevklere ve eşyaya bağlılığın beslemiş olduğu dünya hayatını da eleştirmektedir. 1983 yılında çıkarmış olduğu “Ya Tahammül Ya Sefer” kitabında yine sosyal değişim olgusunu, Profesör Asım Bey, dava aşığı Kerim ve Murat nezdinde o dönemin fikir muhasebesini ele alarak aktarmıştır. 1987’de “Bu Böyledir” kitabında iki dünya arasında kalmış olan insan tasavvurunun, seçmek zorunda kaldığı dünyada yabancılık çekerek çıkmazlardan kurtulamayanların hikâyesini yazmıştır. 1990’da yazmış olduğu “Sır” kitabıyla toplumsal değişimin dini kurum ya da kişilerin daha az etkilenmesi gerekirken, aksine ne denli değişim gösterebildiklerini hikâyeleştirmiştir. Bu kitaplarıyla yazarımız çok bariz bir şekilde sosyal değişim olgusu kapsamında, köyden kente göç, doğu- batı çekişmesi, taşralılık, aşk, sevda, tasavvuf gibi kavramları hikâyesine taşıyarak Türk hikâyeciliğine yerli bir soluk getirmiştir. 1995 ile 2000 tarihleri arasında yayımladığı “Arkakapak Yazıları” ile “Hüzün ve Tesadüf” kitaplarını, önceki hikâyelerine nazaran bozulmamış çocukluk dönemleri, aşk ve çevre konuları üzerine yoğunlaşmış farklı bir boyutta kaleme almıştır.

2000’ler ve sonrası “Uzun Hikâye” kitabı ile başlayan ve kendi yaşam öyküsünü de içinde barındırmış olduğu farklı bir boyut ile Kutlu hikâyeciliği karşımıza çıkmaktadır. Takip eden yıllar içerisinde yayınlamış olduğu her sene bir hikâye kitabı ile bu türde yazmaya devam etmiştir. 2001’de “Beyhude Ömrüm”, 2002’de “Mavi Kuş”, 2003’te “Tufandan

Önce”, 2004’te “Rüzgârlı Pazar”, 2005 “Chef”, 2006’da “Menekşeli Mektup”, 2007’de “Kapıları Açmak”, 2008’de “Huzursuz Bacak” ve 2009’da “Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı” eserleriyle sosyal zemine bağlı kalarak, kahramanlarının iç dünyalarında olan biten her şeyi yansıtmaya çalışmış, şahısları birey olarak değil de toplumla iç içe aktarmıştır. Önceki hikâyelerinde yer verdiği telkin edici cümleler yerini argo, günlük konuşma dili almış, gerçeklerin yerine kurgulanmış bir hakikati yazdığını okuyucusuyla paylaşmıştır. Genel itibarla değişen toplum yapısının, kabuğunu değiştirirken değerlerini de yitirmekte olan insan üzerinde, tabiatla, kültürel yaşamda, siyasette hatta inançlarda yapmış olduğu tahribatları realist bir bakış açısıyla aktarmıştır (Tonga, 2010: 6-9).

Mustafa Kutlu hikâyeciliği bir bakıma insanın dönüp bir kendine bakması gerektiği vurgusu ile ön plana çıkmaktadır. Yani yaratılışındaki hakikate dikkat çekmekte, farklı toplumsal nazariyeler ve meseleleri estetik bir tasavvur çerçevesinde ele almaktadır. Değindiği konulardan ziyade, bu konulardaki estetik ve fikrî derinlik önem arz etmektedir. Birçoğuna gündelik yaşamda şahit olunan bu estetik tasavvurun sonucunda oluşan varoluştaki derinlik içerisinde şekillenmektedir.

Yazar isterse kahramanları aracılığıyla yahut anlatıcının diliyle eserine müdahalede bulunabilmektedir. Kutlu da eserlerinde anlatıcı olarak okuyucusuyla diyalog halindedir ve yazı esnasında aynı zamanda okurun yerindedir ve o esnada canlı bir hal alan kahramanını da hiçbir müdahalede bulunmadan, doğasına zarar vermeden takibe almaktadır. Dolayısıyla bağımsız bir hal alan karakterler herkesin ortak kişisi halini almıştır. Yazar vermek istediği mesajı bu kahramanlar aracılığı ile o sırada aktif olan okuruna aktarabilmektedir. Bu şekilde metin de kendi halinde anlam tabakalarını tamamlamaya devam etmekte, özgün fikre dönüşmektedir.

Kutlu hikâyelerinde dil, gramer ölçü ve kaidelerden ziyade kelime tonlamalarına daha çok önem vermekte, anlam ihtivası yönünden kelimelerin sesleri onun için ontolojik derinlik içermektedir. Oluşturduğu sese anlam yükleyen Kutlu’nun “Mürit” adlı hikâyesinde “*Yola düştü mürit. Sanırsın yeşil ekine yel düştü...*” dizelerinde geçen (Kutlu, 2015: 69); yol,

yel, yeşil, ekin gibi ses değerleri bir anlam manzumesi çağrıştırmakta ve bu çağrışım “mürit” kelimesi ile hayat bulmaktadır. Her bir kelimesine özel bir görev yüklemekte böylelikle dilin musikişinas anlatımı ile estetik bütünlüğe ulaşmayı hedeflemektedir. Seçilen kelimelerin önceliği ses, sonrasında ise anlatıcının ne söylemek istediğini anlamaktır. Kutlu, “Tufandan Önce” eserinde seslendirmiş olduğu;

“Hani ilim adamı bir formülün peşine düşüp sabahı eder ya; Hani Ferhat Şirin’in aşkı için dağları deler ya; Hani gerçek bir siyaset adamı icabında ‘ya devlet başa ya kuzgun leşe’ deyip atını uçuruma sürer ya; işte o misal; İdiris Güzel de tünelin ucundaki ışığı gördü mü, gözünü karartıp yürürdü. Başka nasıl olur ki? İnsanın içinde ihtiras alevi parlamaya görsün.”

cümleleriyle (Kutlu, 2016) İdiris Güzel’in yaşamakta olduğu psikolojiyi arka arkaya kullanmış olduğu “Hani” kelimesiyle vurgulamaktadır. Kurmuş olduğu cümlelerin sıralanışı, ses ve ton yapısı ile okuyucusunun muhayyilesinde kahramanının hırsını çağrıştırmakta olan dörtnala koşan bir at oluşturmaktadır (Coşkun, 2012: 56-62).

Bireyin ön planda olduğu, insansızlaşmaya kadar giden bireyselleşmenin revaç bulduğu günümüz edebiyatında Kutlu hikâyeciliği farklı bir damara parmak basmaktadır. Bu da halka yönelik, halkçı bir edebiyat, popülist bir dil demektir. Halkçı olmak belli bir ideolojinin tekelinde olsa dahi Kutlu halkın hikâyesini yazmıştır (Yazgıç, 2012: 70).

Anlatım teknikleri ile oynayarak metindeki kurgu yönüne dikkatleri çekip eserini daha ilgi çekici hale getirmek modern anlatıcı ve geleneksel anlatıcı arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Kutlu hikâyelerinde anlatıcı tiplerini oldukça zengindir ve insan toplum meselelerine değinirken kurgusunun eğlenceli ve oyun kısmıyla daha ilgilidir (Çağın, 2012: 177).

Kutlu hikâyelerinde ilk dönem buruk, can yakıcı, ironik mesajlar ilerleyen zamanlarda okuyucusunu üzmemek yerine güldürmeyi tercih eder yöndedir. Özellikle din ve siyaset alanlarında toplumun kanayan yarasını, alışlagelmiş yanlışlarını ironi kullanarak aktarmaktadır. Örneğin “Sır” kitabında garip bir köylünün şeyhinin görevini devretmek için gecenin bir yarısı ziyaretine gelmesi ve kendisini bekleyen imtihanlar, hakkında çevrilen entrikalar sonucu ayna karşısına geçip durumun vahametini

anlaması gibi tasavvuf ehlinin karşılaştığı durumu ironik bir dil kullanarak aktarmıştır. Kutlu ironi ile toplum içerisinde alelade bir insanın bile kurallaşmış yönünü ortaya çıkarabilmektedir. “Menekşeli Mektup” eserinde yine alelade bir insanın alışkanlıklarından, kalıplaşmış hayatından kesitler aktararak mizah ağırlıklı ironik ifadeler kullanmıştır. Çoğu zaman Tanzimat dönemi yazarlarının sıklıkla başvurdukları “Aziz Okuyucuya” hitabını Kutlu hikâyelerinde de görmek mümkündür (Ural, 2012: 209-212).

2.4.4. Türk Hikâyeciliğinde Mustafa Kutlu’nun Önemi

Mustafa Kutlu hikâyesini hikmeti ön planda tutarak, kutsal metinlerden, kıssalardan, kısaca geleneksel olan ne varsa beslenmiş bir yazardır. İhtiva ettiği hikmet ve ahengi ise günümüze kadar hikâye yoluyla uyarlamış, öğretebilme kaygısı gütmüş, bilerek veya bilmeyerek terk edilen, unutilan, kaybedilen ne varsa hatırlatma gayreti içerisine girmiştir.

Kahramanlarını hayatın içinde alıp hikâyesine taşıyan Kutlu, dilini de hayatın bizzat içinden seçmekte, kendine ait bir dil oluşturma çabasına girmemektedir. Bu da okurunda ilk etapta kolay yazılabilir bir eser izlenimi vermiş olsa da aslında günlük konuşma dilini kullanırken sıradan ya da basitliği değil, sadeliği seçmesinden kaynaklanmaktadır. Kısaca sokak dilini sanatının imkânları ve şartları çerçevesinde muntazam bir halde okuyucusuna sunmaktadır. Çoğu zaman okuyucusunu hikâyesine ve kahramanlarına yaklaştırmak için kullandığı bu dil bazı hikâyelerinde divani bir nitelik kazandırmakta, didaktik kaygı duyan yazarı, kupkuru değil, samimi, sevecen, hale getirmektedir. İyi ve güzel olanı yücelterek, kahramanlarını da severek yazmaktadır. Onun için kötü kahraman yoktur, hatalı kahraman vardır. Bunu bilinçli bir şekilde kurgulayan Kutlu, kahramanlarına karşı duyduğu sevgiden kaynaklı, onların bir gün hatalarını anlayıp, döneceklerinden ümitvar yaklaşım içerisinde inancını kaybetmemektedir. Nitekim insan cennetten tamamen kovulmamış, belli bir süreliğine dünyaya gönderilmiş bir varlıktır. Dolayısıyla tövbe kapısı daima açıktır ve insanoğlu doğruyu her daim bulabilme eğilimindedir. Hikâyelerinde yalnızlaşan, yabancılaşan kahramanları için de aynı şey söz konusudur (Çoruk, 2012: 273-277).

Kutlu hikâyelerinde sıklıkla bahsedilen Türkiye’de değişim ve dönüşüm merakı ve hayranlığı, yaygın hale gelmesi ile bellek yitimi ve yeni bir kimlik arayışı gibi sorunları da doğurmaktadır. Yaradılışını çevrenin de katkısıyla anlamlandırmaya çalışan birey kendini gerçekleştirmekte, kendince değerler kurgulamaktadır. Türkiye’de modernizmin akabinde gerçekleşen bu kimlik bunalımı kültürü dâhilinde dönüşümün evresindeki insan köksüzlük ve ait olamama duygusu ile boşluğa düşmektedir. Köyden kente göçün de yaşandığı bu bunalım dönemi ile yeni, rahat fakat çileli bir hayat başlamış, değişmekte olan zaman ve mekân ile bireyin ilişkisi farklı boyutlarda incelenmiştir. Gerçeğin göz ardı edilip yapay olanın ilgi çekici hale geldiği modernizm ile sarsılmakta olan toplumsal değerler Kutlu’nun sık sık göndermede bulunduğu meseleler arasındadır (Kanter, 2012: 279-283).

Türk hikâyeciliğinin kilometre taşı olan Kutlu, Türk toplumunun son iki yüzyıl içerisinde şahit olduğu değişime duyarsız kalmamış, insanlık üzerinde nasıl bir etki bıraktığı üzerinde durmuştur. Kabuk değiştirmekte olan insanlığın sahip olduğu değerleri yitirirken fitratından da uzaklaşıyor olmasını realist bakış açısı çerçevesinde incelemektedir. “Ortadaki Adam” ve “Hayat Güzeldir” eserlerinde de öne çıkan modernleşme ve etkisi altında kalan toplum ve birey, kanaatkâr iken hırslı, paradan başka bir şey düşünmeyen, manevi değerlere karşı boş vermiş bir tavır içerisine girmektedir. Yine toplum ve insanın modernizmin rüzgârına kapılıp da nasıl yozlaştığını, geleneksel değerlerle modern değerler arasında sıkışıp kaldığını, dayatılan tüketim kültürünü nasıl kabullenmek zorunda kaldığını yine eserlerinde görmek mümkündür. Türkiye’deki sosyal ve kültürel değişimi bizzat yaşayan, gören Kutlu, bu süreci tam manasıyla gözlemleyerek kaleme almıştır.

Tüm bu tespitlerin neticesinde Mustafa Kutlu hikâyeleriyle sanki toplumsal değişime tamamen muhalifmiş gibi değerlendirilmemeli, yeniye karşı da önyargılı kanısına varılmamalıdır. Modernizmin getirmiş olduğu birçok yenilik eskiye ait olan değerlerin çoğunu yok etmiştir. Bu da bireyler arasındaki ilişkilerin yapay hale gelmesi, gerçek his ve duyguların eskisi

gibi olmamasına yol açmıştır. Kutlu'nun eleştirdiği konu tam da budur. Yalnızca tespit etmekle yetinmez çözümler de sunmakta, toplumun fitratına uygun şekilde doğa ile barışık, iç içe yaşamayı, hakikatin samimiyetini tavsiye etmektedir (Sürgit, 2012: 311).

3. BÖLÜM

MUSTAFA KUTLU HİKÂYELERİNDE SOSYAL DEĞİŞME VE İKTİSADİ HAYAT

Bu bölümde, tezin ana eksenini oluşturan, Mustafa Kutlu'nun hikâye tarzındaki eserlerinde 1980 ve sonrasında Türkiye'de yaşanan toplumsal ve ekonomik değişim ve gelişmelerin izinin sürüldüğü eser inceleme çalışmasına yer verilmiştir.

Mustafa Kutlu, modern insanın sorunlarına, yaşanan sosyal ve iktisadi gelişmelere, şehirleşmenin getirdiği dönüşüme ve bu konularda Türk toplumunun yaşadığı değişime hikâyelerinde bolca yer vermektedir. Üstelik yaşanan buhranlara karşı, kendi bakış açısıyla yorumlayarak, zihin ve gönül dünyasında yoğurduğu değerler manzumesi ile yaklaşarak çözümler yapmakta ve çözümler sunmaktadır. Hikâyelerinin merkezine insanı ve çevresini koyan, her karakterini yine toplumun içinde kalarak, topluma karışarak yoğuran Kutlu, bu tarzıyla hikâyeleri çok zengin birer kaynak olan çağdaş yazarlarımızdandır (Anar, 2012: 333; Güneş, 2016: 153).

Mustafa Kutlu'nun eserlerini farklı yönleriyle inceleyen çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. Edebi yönden inceleyen çalışmalar bir kenarda bırakılırsa, yalnızca hikâyeleri üzerine yapılmış; sosyoloji, göç ve kentleşme, modernizm, iktisat, çalışma hayatı, eğitim, kültür, ahlak, felsefe, psikoloji gibi sosyal alanlarda yapılmış eser incelemeleri mevcuttur. Bu çalışma, 1980 sonrası sosyal dönüşüm ve iktisadi gelişmelerle ilgili yazarın tüm hikâye kitaplarının taranması suretiyle yapılan içerik analizi ve eser inceleme muhtevası ile literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yaşanan iktisadi, sosyal ve toplumsal gelişmeleri Mustafa Kutlu'nun yayımlanmış hikâyelerinde işlenen konular, yer alan karakterler, anlatılan olaylar çerçevesinde tespit ederek incelemektir. Bu kapsamda 1980 ve sonrasında ülkenin gündemini oluşturan siyasi gelişmeler, göç, kentleşme, kültürel değişim, ekonomik gelişmeler,

tüketim toplumuna geçiş ve bireyin yalnızlaşması boyutlarıyla Mustafa Kutlu'nun eserleri taranmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu tarihten bugüne henüz yaklaşık 100 yıl geçmesine rağmen devleti ve milleti ile çok hızlı bir şekilde ve pek çok çalkantıları yaşayarak gelişim göstermiştir. Siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler beraberinde - gönüllü veya zorunlu- bireysel, kurumsal ve sosyal değişimleri de getirmiştir. Bu değişimlerin ve gelişmelerin anlaşılması toplumun durumunun ortaya konması ve geleceğine yönelik projeksiyon tutulması açısından önemlidir.

Toplumsal yapı, sosyal ilişkilerin ve olayların meydana geldiği, sosyal grupların ve kurumların yer aldığı canlı bir varlık gibi olup; toplumun nüfusu ve yerleşim tarzı tarafından şekillenen fiziksel yapıyı da içerir. Toplumsal yapı kavramının kesin bir tanımı olmamakla birlikte; toplumdaki farklı ekonomik, siyasi, dini bağlar, akrabalıklar, kültürel ilişkiler ve diğer kurumların toplumun sosyal yapısını oluşturduğu söylenebilir (Gümüş, 2018b: 10). Edebiyat, sosyokültürel ve iktisadi olayların berrak bir şekilde incelenebildiği alanlardan biridir. Farklı edebi türlerde nazım veya nesir tarzında; kavramların, olguların, algıların, yaşantıların, fikirlerin diğer ilimlerde olduğu gibi edebiyatla da anlatılması ve anlaşılması mümkündür. Üstelik edebiyat, başvurduğu edebi sanatlar, üslup, dil, hayal dünyası gibi güçlü yönleriyle de ön plana çıkmaktadır. Hikâyeler de bu unsurların üstelik çok daha yalın olarak okuyucuya ulaştırıldığı edebi türlerdendir. Mustafa Kutlu, hikâye tarzının çağdaş ve güçlü temsilcilerinden olup yukarıda da değinilen kendine has tavrıyla da araştırılan konulara kaynaklık eden önemli bir yazardır. Eserlerinde dönemin taşıdığı tüm özellikleri bütün gerçekliğiyle yansıtmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye'nin ve Türk toplumunun 1980 ve sonrasında yaşadığı sosyal ve iktisadi değişim, gelişim ve dönüşüme Kutlu'nun hikâyelerindeki portreler, tasvirler ve olaylar üzerinden yaklaşmakta ve bunların anlaşılabilir topluma dair çözümlerinin yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden “durum çalışması” ile yapılmıştır. Nitel araştırmalar, algıların ve olguların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır. Durum çalışması, belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymayı amaçlayan ve durumların derinlemesine araştırıldığı desenlerdir. O durumun tüm bileşenlerine bir bütün olarak yaklaşılar ve durumu nasıl etkiledikleri-durumdan nasıl etkilendiklerine odaklanılır. Ortaya çıkan değişim ve gelişmeler süreç yaklaşımı ile anlamlandırılmaya çalışılır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 41-53, 83). Nitel durum çalışmasında veri toplama tekniği olarak ise “doküman analizi (doküman inceleme, belge inceleme)” kullanılmıştır. Doküman analizi; basılı ve elektronik tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan sistemli bir nitel araştırma yöntemidir. Bu analiz, dokümanlarda bulunan bilgileri keşfetme, seçme, anlamlandırma, değerlendirme ve sentezleme aşamalarından oluşur. Bunlar yapılırken içerik analizi kullanılarak konular temalar, kategoriler ve vaka örnekleri şeklinde kategorize edilir (Kıral, 2020). Bu çalışmada, Mustafa Kutlu'nun 1970 ve sonrasında yayımlanan 14 hikâye kitabı ve içeriği konuyla doğrudan alakalı olması nedeniyle denemelerinden oluşan *Şehir Mektupları* (Kutlu, 2010a) eseri (Bkz. Tablo 3) doküman analiziyle eser incelemeye ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

Çalışmada izlenen adımlar şu şekildedir:

1. Tüm kitaplar okunarak “sosyal değişim” ve “iktisadi” hayat” bağlamı metinler çıkarılmıştır.
2. Çıkarılan metinler, bu iki ana temanın alt temaları (kategoriler) oluşturularak tasnif edilmiştir. Buna göre elde edilen kategoriler; “siyasi gelişmeler”, “göç ve kentleşme”, “kültürel değişim”, “ekonomik gelişmeler”, “tüketim toplumuna geçiş” ve “bireyin yalnızlaşması” olarak sıralanmaktadır.
3. Her bir kategori ilintili metinler ile örneklendirilerek değerlendirmeye tabi tutulmuş ve sentezlenerek açıklanmıştır.

Tablo 3: Çalışmada İncelenen Mustafa Kutlu Kitapları

Kitabın Adı	İlk Baskı Yılı	İncelenen Baskısı ve Yılı
Ortakdaki Adam	1970	1. Baskı: Nisan 1970
Yokuşa Akan Sular	1979	9. Baskı: Mayıs 2010
Yoksulluk İçimizde	1981	16. Baskı: Aralık 2014
Ya Tahammül Ya Sefer	1983	5. Baskı: Kasım 1999
Bu Böyledir	1987	19. Baskı: Ekim 2018
Sır	1990	13. Baskı: Mart 2015
Şehir Mektupları	1995	6. Baskı: Eylül 2010
Arkakapak Yazıları	1995	12. Baskı: Mart 2018
Hüzün ve Tesadüf	1999	10. Baskı: Mart 2014
Uzun Hikâye	2000	69. Baskı: Şubat 2021
Beyhude Ömrüm	2001	34. Baskı: Aralık 2018
Chef	2005	10. Baskı: Haziran 2017
Kapıları Açmak	2007	8. Baskı: Ağustos 2011
Huzursuz Bacak	2008	15. Baskı: Temmuz 2018
Zafer Yahut Hiç	2010	10. Baskı: Mart 2017

3.3. Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Sosyal Değişim ve İktisadi Hayat Üzerine Bir İnceleme

3.3.1. Siyasi Gelişmeler ve Etkileri

Mustafa Kutlu hikâyelerinde genel itibariyle işlemiş olduğu değişim ve dönüşüm temalarını modernliğin dayatması ile insanlığın kendi kültürüne hatta özüne yabancı bir hal alması üzerinden işlemekte, bunun sonucunda ise sosyal ve siyasi çözümlere sebep olduğunu ifade etmektedir.

Kutlu, siyaseti adeta insan doğasını tahrif eden hatta çürüten bir oluşum olarak kabul etmekte ve hep mesafeli bir duruş sergilemektedir. Zira bireylerin yabancılaşması, çıkarlar ve menfaatlerin olağan hale gelmesi, bin bir türlü oyunların oynandığı, yozlaşmanın, özünden uzaklaşmanın söz konusu olduğu, bir nevi fitrattan kopuş olarak değerlendirmektedir (Yıldırım E., 2007: 86).

Tek parti dönemlerinde, henüz yeni olan Cumhuriyet, II. Dünya Savaşından galip çıkan Amerika Birleşik Devletleri ile özellikle 1945 sonrasında Demokrat Parti iktidarının da desteğiyle uzun sürecek olan iktisadi dayanışma içerisine girmiştir. Tüketim mallarına duyduğu ihtiyaç ve sürekli ithalat ile güçsüzleşmekte olan, buna rağmen en düşük verimi aldığı halde geleneksel yöntem ile toprağa bağlı kalmayı tercih eden Türkiye için artık piyasanın canlı hale gelmesi, hareketlenmesi, dahilinde para dönmeye başlaması, fabrikaların açılması, traktör gibi tarım makinalarının tarlalara girmeye başlaması söz konusu hale gelmektedir. Bunun neticesinde ise köyden kente göç hız kazanmakta, dolayısıyla da hem maddi hem de manevi sosyal ve kültürel sorunları da beraberinde getirmektedir (Samsakçı, 2012: 191).

Şehirleşme, sonrasında batılılaşma, ardından modernleşme ve sonrasında kazanılan paralar, refah, konfor ancak tüm bunların yanı sıra kaybedilen ahlak, insani değer ve kültürler, inançlar, saf ve sıcak dostluklar, samimiyet hatta tabiat Kutlu hikâyelerinde bizzat yer bulmaktadır. Hikâyelerinde klişe hale gelmiş sloganlardan, karmaşık hal alan kavramlardan ziyadesiyle uzak bir dil kullanarak değişim ve dönüşümü, yozlaşmayı, zayıf karakterdeki kişilere, maneviyatı düşük, paraya ve makama tamahkâr tiplere yer vermekte, aslında bir zamanlar “dava” şuuru içerisinde saf ve samimi siyasi görüşler taşıırken zaman içerisinde para ve makam sahibi olunca rahatlayan, bencil bir hal alan ve yalnızlaşan bireyler haline gelmektedir.

Henüz üniversite yıllarında iken paradan daha değerli olduğunu düşündükleri davaları, değerleri uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan kahramanların hikâyelerini konu edinen *Ya Tahammül Ya Sefer* kitabında Kutlu, o dönemin gençlerinin şimdilerde konformizme yenik düşüşlerinden bahsetmektedir. Tüm güzel değerlerin, samimiyetin, doğallığın, maneviyatın ve insaniliğin siyaset kurumları sayesinde yitirildiğini, Prof. Asım Bey, Dr. Ayhan Bey, Bakan Yunus Bey ve İlhan'ın arkadaşı Veysel'in bir zamanlar “Dava” şuuru içerisinde iken şimdilerde makam ve mevki karşısındaki halleri incelenmektedir (Samsakçı, 2012: 192).

“...Memleket kendisine sahip çıkacak, bu çilekeş insanları tutup kaldıracak, şu çorak toprakları yeşertecek nesillere muhtaçtı. Kitaplara, kütüphanelere gidiliyordu. Yaz sıcakları bastırıp, deniz mevsimleri açılıp, herkesler plajlara, kırlara, kızılı oğlanlı toplantılara koşarken onların içinde davanın sönmeyen ateşi.” (Kutlu, 1999: 8)

“...Boğazımda bir düğüm. Ne diyebilirdim. Doğrusu gençler iyi çocuklardı, ama eskilerin hali başka idi. Davadan bahseden kalmamıştı ya, ...” (Kutlu, 1999: 11).

Milli ve manevi değerlerine bağlılık ve idealin şuurunda olan zamanın “Asımın Nesli” mekteplerini bitirince görev yerlerine dağılmışlar, kimi hoca, kimi tüccar, kimi siyasetçi olmuşlardır.

“Eski arkadaşarımdan çoğu hoca olmuşlardı. Bazan bayramlarda gelir burada buluşurlardı, şadırvanın başında. Geçmişini kurcalamak zıyan. Bir sessizlik çöküyor ansızın, herkes önüne bakıyor. Utanılacak ne var? Sonra biri pişkin bir kahkaha ile öbürünün omuzuna bir şaplak indirerek bu büyüğü ve acılı sessizliğe bozardı. Hal hatır sorulacak, günün meseleleri, kendi meseleleri konuşulacak.

(...)

Pahalı kumaşlardan elbiselerini kırıştırmamaya çalışarak oturur kalkar, artık yağ bağlamaya başlayan göbeklerini hoplata hoplata gülerlerdi.

Sonra büsbütün gelmez oldular.” (Kutlu, 1999: 12).

Makam ve mevkiler yükseldikçe kendileri değişmekle kalmamış, eşleri çocukları da bu değişimden etkilenir hale gelmişlerdir.

“Yüzüne gün değmemişti; haremlığı-selamlığı olan bir evden büyümüşü.

Saçının telini namahreme göstermemişti.” (Kutlu, 1999: 48).

“Neslihan Hanım ayaklarını sürüyor. İşte bir kez daha kahrolarak takılıyor kocasının peşine. İçindeki yaranın kabukları kalınlaştı. Belki de sadece kabuk kaldı, yara bitti. Son bir defa aynaya bakıyor. Gergin, anlamsız yüzünü süzüyor. Ağarmış saçlarına, yaşı kurumuş göz pınarlarına dalıyor. Başını ne zaman açtı? Ne zamandan beri böyle düğünlere, yemeklere, kokteyllere gidiyor?” (Kutlu, 1999: 49).

“Neslihan Hanım o yıllarda henüz başını açmamıştı. Yani Avukat Yunus Bey henüz siyasete girmemiş. Dolayısıyla... Evet dolayısıyla karısının balkonda yetiştirdiği hercai menekşeler henüz bir kıymet ifade ediyordu. Oysa daha sonraları ne balkon kaldı, ne hercai menekşeler.” (Kutlu, 1999: 52, 53).

Kutlu, *Sır* kitabında siyaset, gazeteci, tekke üçlemesi arasındaki ilişkiyi işlerken makam mevki ile tanışan şeyhin nerdeyse özünden kopuşu, siyasetin bilinmeyen yöntemleri hakkında bilgiler aktarmaktadır. Tekkenin köy yerindeyken şehre taşınmasının altında yatan güçler, şeyhin adına

siyaset yaparak tekke içerisinde müzakere sonucu makamlarını yükselişini, daha doğrusu yolu tekkeden geçen her siyasetçinin basamak atlamasının maliyetini açığa çıkarmaktadır (Yıldırım E., 2007: 190). Hikâyede kahramanın, en samimi ve derin duygular içerisinde bağlı olduğu şeyhinin onu postuna oturtması ile değerler ile modernizm arasında kalarak siyasete teslim olması ve sonunda isyanı dile getirilmektedir.

“Bunaldım.

Demek bunalmamda hayır var idi.

Çünkü iş sonunda döndü dolaştı siyaset kapısına dayandı.” (Kutlu, 2015: 21).

Kutlu, *Sır* kitabında *Satılık Huzur* başlıklı hikâyesinde İlhan karakterinin;

“Sabah kalktığımda sistemin ülke toprağına ‘lök’ gibi oturmuş olduğunu gördüm. Demek dünkü hazımsızlığım bundan imiş. Bugün ise ağzım zehir gibi acı.

Yeni kurulan derneklere uğradım, panellere katıldım.

Çatlak sesler duydum; çatlaklığın hiçbir kıymet-i harbiyesi kalmamış idi. Babama rüyada çektiğim nutkun bir parçası zihnimde dolaşıyordu: ‘Ruhumun bir kısmını satarak seçimlere girsem ne fark eder?’ demişim. Babam, ‘ne seçimi’ dedi, ‘sen yolunu çizmemiş miydin?’” (Kutlu, 2015: 82).

ifadeleriyle babasını şaşırtmaktadır. Ayrıca *Sır* kitabında *Politik-Vizyon* adlı hikâyesinde Kutlu, Halim Bey’in dilinden olayı özetlemektedir: *“Mevki demek koltuk demek değildir. Ahmaklar koltuk peşine düşer. Önemli olan, geçerli olmak, sözü dinlenir olmak.”* (Kutlu, 2015: 39).

Ortak Adam kitabında Mustafa Kutlu, kaymakamlık makamını ve siyasi ilişkilerini kullanarak istediği bölgeye tayin yaptırabilme gücünü elde etmekte olan şahıs üzerinden bu tür siyasi kurnazlıkları ifşa etmektedir.

“Madem ki Kemah Kaymakamı tayininin ilk günden itibaren, Marmara sahillerinden birine nakil işini kafasına koydu. Yahut devrimlerin bekçileri bu işi yürütmek için Akşam gazetesine abone olmak gibi müspet bir yol seçtiler. Milli Eğitim Bakanı eğitimde reformu bir türlü tatbik edemiyor.” (Kutlu, 1970: 104).

Yine *Ortak Adam*’da yer alan *İbrikçi* adlı öyküde Haşim Ağa’nın daha önce umumî bir tuvalet işletmeciliği yaparken memurluğa terfi etmesini manidar bir dilde siyasi ilişki ağlarına dikkat çekerek okuyucusuna aktarmaktadır.

“Dünya değişiyor dostlarım. Memlekette her gün dev binalar boy atıyor. Memurlar terfi ediyor, şefler müdür, müdürler umummüdür oluyorlar. Döner koltukların, makam arabalarının sayısı artıyor. İlerliyoruz şaka maka. İşte çağımızın bu hengâmesinde bir ‘ıbrıkçı’nın sessiz sedasız terfi de beni sevindirdi. İbrıkçı Haşim yok artık... Belediye temizlik işçisi Haşim Efendi var. D cetvelinden yüz yirmi lira aylıklı...” (Kutlu, 1970: 11).

Mustafa Kutlu, yine aynı kitabında *Nakil Meselesi* hikâyesinde siyaset ve bürokrasi ilişkisi bağlamında “*torpil*” konusuna değinmekte, torpil olmadan işlerin yürümediğine dikkat çekmektedir. Hikâyede yer alan Müsteşar Bey’in baldızı olan Sabahat Hanım’ın bile siyaset sayesinde en nüfuzlu kişilerle dahi yakinen ilişkileri olduğunu ve her işi kolaylıkla halledebileceğini dile getirirken aslında yozlaşmış bir milletin göstergesini açığa çıkarmaktadır. Zira müsteşarın baldızı dahi koltuğundan faydalanmakta, makam ve mevki gücünden yararlanabilmektedir.

Divriği’de belediyede çalışan zabıta ve eşi trenle Ankara’ya Müsteşar Bey’in baldızı olan Sabahat Hanımı ziyaret giderler. Zabıta memuru ve eşi Müsteşar Beyin baldızının evine girince şaşkınlık yaşarlar. Lüks, şatafat ve ikramlar ile karşılanırlar. Sabahat Hanımın gelmesiyle zabıta memuru halini arz etmeye başlamaktadır. Senelerce geçim sıkıntısı yaşamasına rağmen memur olarak görev yapmakta olduğunu, emekliliğinin yaklaştığını ve çocuklarını Ankara’da okutmak istediğini ve bu sebepten tayinini arzu etmektedir. Bunun üzerine Sabahat Hanım telefon görüşmeleri gerçekleştirir ve zabıta memuruna dönerek; “*Behçet Efendiciğim hiç merak etmeyiniz, işinizi oldu biliniz.*” (Kutlu, 1970: 149) diyerek kart uzatıp yarın belediye başkan vekiline iletmesini istemektedir. Sevinçle makamdan ayrılan zabıta memuru ilerleyen günlerde belediyeye çıkar fakat umduğu ilgi ve alakayı göremeyerek memleketine geri dönmektedir.

Bu hikâyesinde Kutlu, aslında siyasetin ve siyasilerin itibar edilmemesi gereken kişiler olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bir diğer hikâye kitabı olan *Zafer Yahut Hiç* adlı eserinde Kutlu, okulu bile olmayan bir köyde ikamet eden Oya ve Neriman’ın bir sohbetlerinde siyasi işlerin ne kadar çabuk görülebileceğini, okul yaptırmanın yolunun da buradan geçtiğinden bahsetmekte ve bunun için de girişimlere

başlamaktadırlar. Hatta köyde bulunan metruk bir binanın eskiden zengin bir iş adamına ait olduğunu ve köylülerin de izni olursa okula çevirebileceklerinin planını yapmaktadırlar. Aksi halde siyasi bağlantılar kurmaları gerekecektir.

“- (...) Biz kendi okulumuzu kendimiz yapacağız. Zaten sana anlattım. Bu Tepeköy kendi kendini var ediyor, devlet seyrediyor, Türkiye’de işler böyle yürüyor. Resmiyete gelince. Becerikli şeker gibi bir Belediye Başkanımız var. Bu projeye bayılacak. Yarın ilk iş gidip Başkan’ı görmek, meseleyi anlatmak. Aha şuraya yazıyorum Başkan bu işe balıklama atlar.

(...)

- Başkan’ı kafaya aldık mı, bir iki fabrika sahibi ile, sana söylemişim dere boyunda fabrikalar var, sen de katılırsın kafiye, bir Ankara seferi yapılır herhalde.

- Bu işin siyasî yanı daha mühim. O kanaldan gidilse.

- Ohooo!.. Başkan hele bir yola çıksın, bütün siyasileri seferber eder meraklanma. Adamın aklından milletvekilliği geçiyor kızım.” (Kutlu, 2017b: 58, 59).

Bu hikâyede Kutlu, seçimlerin de yaklaşması fırsat bilinerek siyasîlerin oy kaygısı güderek gereksiz fuzuli hizmetlerin dahi yerine getirilebildiğini vurgulamaktadır.

Beyhude Ömrüm kitabında Kutlu, hikâyenin kahramanı olan Yadigâr’ın köyünde alt bölümünde yapılmaya başlayan inşaatlar ve akabinde sağlık ocağı, lojman, yol hizmeti gibi yatırımların aslında gerekli olmadığı, devlet hazinesinin boştan yere israf edilmekte olduğu vurgusunu yapmaktadır. Hatta insan sayısının azalmakta olduğu kasabaya iki adet hemşire, bekçi, kâtip, sağlık memuru ve doktor gibi büyük bir kadro oluşturmanın gereksiz olduğunu, bu gibi hizmetlerin artık boşalmakta olan kasabalar için daha önce yani zamanında olması gerektiğini aktarmaktadır.

“Şimdi işe bak, öğretmen bu dağların başında, kuş uçmaz kervan geçmez yerde çalışmaya razı, gel gör ki okutacak öğrenci kalmamış.

(...)

‘Tıpkı yolun gelişi gibi’ dedim.

Şu bizim memleketin işleri niçin böyle tuhaftır. Köyde nüfus var iken yol yoktu; yol geldi nüfus gitti.

Köyde öğrenci bol iken öğretmen yoktu; öğretmen geldi, öğrenci tükendi.” (Kutlu, 2018b: 175).

“Bazıları artık dönmüyor. İstanbul gurbetinde yerleşip kalanlar var.

Köyün nüfusu gide gide azalıyor.

Onlar da oraya bir bahçe kurmaya gidiyorlar.

İnsanoğlu dünyaya ne için gelir?

Herhalde bir bahçe kurmaya gelir.

Bu düşünceyle gülümsüyorum.

Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?” (Kutlu, 2018b: 70).

Kutlu buna benzer bir eleştiriye de *Uzun Hikâye* kitabında değinmektedir. Hikâyenin başkarakteri olan Ali Yeşil, Hanyeri gazetesine yazdığı yazılarla adeta “fazilet mücadelesi” vererek, sistemle mücadele içerisine girmekte, canı ve özgürlüğü pahasına adaleti savunmaktadır. “*Particilik*” adlı makalesinde yazdıkları bu ekseninde değerlendirilebilir: “*Mahalli dilde ‘part’ diye bir kelime vardır. Bilenler bunun karın, göbek, mide, işkembe mânasına geldiğini bilirler... Şiş göbekler; gövdesi yağ bağlayanlar, tüyü bitmemiş yetimlerin hakkını sülük gibi emenler, sözlerim sizedir.*” (Kutlu, 2021: 86, 87).

Yine *Yokuşa Akan Sular* kitabında Kutlu, Kemahlı Şerif’in Edirnekapı’da otobüs durağının yanında bulunan evlerinin istimlak edilmesi üzerine dürüst olduğunu iddia eden mühendisin işi azıtması sonucu Menderes tarafından işine son verilmesi yeni gelen mühendis ise daha beter çıkması üzerine çileden çıkıp söylediği “*siyasi olup da bulaşık olmayan var mı?*” (Kutlu, 2010b: 78) cümlesi manidardır.

Yine *Hüzün ve Tesadüf*’de siyaset ve siyasetçi ilişkileri kavramlarının ışığında Hamdi Bey’in oğlunun kendisi gibi zengin olmayan bir ailenin kızına sevdalanması ile itibarının zedeleneyeğine dair kaygılarının olması aktarılmaktadır.

“...Ayrıca bu oğlanın Boğaz’da yalısı bulunan ünlü sanayicilerden birinin kızını alarak sınıfına, babasına, istikbaline yaraşır bir evlilik yapması usulden değil midir? Siyasette güç odakları ile dirsek temasını böylesi akrabalık ilişkileriyle beslemek akıl işi değil midir?”
(Kutlu, 2014a: 80, 81).

Tüm bu örnek metinlerde Kutlu’nun eserlerinde genel olarak rast gelinen ve esasında yine toplumun yaşadığı kimlik bunalımı temelli ve çürük siyasi anlayışın eleştirildiği görülmektedir. Kutlu hikâyelerinde, klişe hale gelmiş sloganlardan, karmaşık hal alan kavramlardan ziyadesiyle uzak

bir dil kullanılarak değişim ve dönüşümden, yozlaşmadan, zayıf karakterdeki kişilerden, maneviyatı düşük, paraya ve makama tamahkâr tiplerden bahsedilmektedir. Bir zamanlar saf ve samimi siyasi görüşler taşıyorken zaman içerisinde para ve makam sahibi olunca rahatlamış, bencil bir hal almış ve bunun sonucunda maalesef yalnızlaşmış bireylere yer verilmektedir.

3.3.2. Göç ve Kentleşme

1950'lerden sonra hızlanan ve köylerden büyük şehirlere doğru gerçekleşen göç olgusunu bir Anadolu yazarı olan Mustafa Kutlu hikâyelerinde rastlamamak mümkün değildir. Daha çok ekonomik nedenler ve ihtiyaçlardan kaynaklanan köyden kente göç, Kutlu hikâyelerine aynı zamanda modern ve kentli olmayı tercih eden bireyin de tercihidir. Fıtrata ters bir hayat sürmenin neticesinde gerek zihinsel, gerekse ruhsal sorunlar yaşanabileceğini hikâyelerine konu edinmekte, dolayısıyla kent yaşamına menfi bakış açısı sergilemektedir. Toplumun göç ile birlikte içine düştüğü çıkmazları birçok kez ifade etmekte, bu gidişatın hüsrarla sonuçlanacağı kaygısını taşımaktadır.

Kentleşmenin ana olgusu göç ile oluşmaktadır. Gelişme gösteren ülkelerin ilk yaptıkları kırdan kente göç etmek olmuştur. Türkiye'de de sanayinin tarımla buluşması sonucunda, İkinci Dünya Savaşının ardından, hatta 1945 sonrası nüfus artışı ve bu artan nüfusun barınma ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının güç hale gelmesi ile hızlı bir göç yaşanmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ise fakir kır insanının kıt imkânlarıyla şehre yerleşme çabası ile oluşan gecekonduculuk, çarpık kentleşme, akabinde gelenekselden kopuş, yozlaşma ve yabancılaşma kavramları Mustafa Kutlu hikâyelerinin problematik konuları arasında yer almaktadır (Koçak Işık, 2019: 165).

“Birazdan ziller çalacak.

Gece vardiyası boşanacak. Sil gözlerini. Karşıda bütün farlarını yakıp uluyan, düğmeleri, levyeleri ve olanca dişlileri ile bilenip seni bekleyen fabrikaya koş. Kaderini kucakla. Tüylerin diken diken olurken sarıl o soğuk demirden yabancı kadınlara.” (Kutlu, 2010b: 8).

Mustafa Kutlu *Yokuşa Akan Sular* kitabında ülkenin geçirmiş olduğu ve toplumsal yapıyı etkisi altına alan, değişim ve dönüşüme uğratan dinamikliği konu edinmektedir. 1960’larda gelişmeye başlayan ve 27 Mayıs darbesinin ardından ülkenin dünya düzenine ayak uydurma süreci ile demografik hareketliliği beraberinde getirmektedir. Aslına bakılacak olursa bu hareketlilik yalnızca fiziksel olmamakla birlikte bireyin iç dünyasına da etki ederek fırtınayı gözler önüne sermektedir. Kır ve şehir yaşamını karşılaştıran Kutlu, bunu özden kopuş, değerlere yabancılaşma halinde okuyucusuna sunmaktadır (Yıldırım E., 2007: 27):

“...Boynundaki hamaylı çöz at, güldürme kimseyi yavuklunun verdiği çevreyi göstererek. Bak eller dünyayı değiştirmişler, sen de değiştir dünyanı. Yarınlar senin.

Çocuğunu başkaları büyütecek, hafta sonları görürsün. Aşını başkaları pişirecek, sen yersin. Karını akşamdan akşama bulursun. Yorgunluktan kemiklerin sızlayacak, aldırma. Taksitle al evini, taksitle döşe, taksitle yaşa. Seni de başkaları yaşıyor, inan buna.” (Kutlu, 2010b: 9).

Kentte yaşamın modern temsillerini, bunların birey üzerindeki etkilerini olumsuz bir dille aktarmakta olan Kutlu, yine aynı hikâye kitabında bunu şöyle dile getirmektedir:

“Ağır, yağlı, üzerinde iri yeşil sineklerin uçtuğu mülevves gölcüklerden pompalarla basılıp zorla itilen, bir türlü akmayı beceremeyen, ‘git ak musluklardan’ diye kırbaçlanan o mayiyi.

O mayiyi poliüretanlı, monoblok gövdeli yerlerde saklamaya mecbursun. Bohemya kristallerinde sunmak için.

Bastığın yeri toprak diyerek geçme tanı artık.

O betondur, senin yeni vatanın. Asfalttır, parkedir, Halıflex’dir.

(...)

Motor sesleri ile sarhoş, çarklardan, kayışlardan dökülen nağmelere kapıl. Metal parıltısı karışsın gözbebeklerine, kanlı kanlı bak. Elindeki anahtarın ismi gavurcadır, ezberle.

(...)

Unut sabah namazında safta durmayı. Nöbettesin. Unut amcaoğlunun cenazesini, fazla mesai.” (Kutlu, 2010b: 7-9).

Bir diğer hikaye kitabı *Sır*’da Kutlu, yalnızca kırdan kente göç eden bireyi değil göç eden tekkeyi hikâyesine konu edinmektedir. Kentli olmanın insanı ve kurumları ne denli değişime ve dönüşüme uğratabildiğini aktarmaktadır.

“Bir boy aynasında kendimi gördüm. Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam. Lakin artık gün görmemekten olacak çehresi iyice beyazlaşmış, yanakları pembeleşmiş.

Ellerime baktım, tombul tombul olmuş.

Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütihat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim.

Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir.” (Kutlu, 2015: 22)

“Sanki ayağı çarıklı, yüzü yanık köylülerden biri değil de, samur kürklü bir şehzade imişiz gibi bizi koltuklayıp Mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde inşa ettikleri tekkeye indirdiler.

Ağa, şaşırmamak elde değil.

Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yoldan kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine sıvadınız?

Yerler silme halı... Ayağın basacak olsan içine gömülecek. Duvarlar kaplama tahta. Abdest mahalleleri mermerin en iyisinden. Zikire ayrılan odanın bir ucundan öteki ucu nerdeyse görünmüyor.

Görmemişlik zor zanaat.

(...)

Tekkenin bitişiğinde bizim hane halkı için de böyle müzeyyen bir daire -öyle diyorlar- inşa edilmiş ve hiçbir eksikliği kalmamacısına, içinin eşyası da tamam edilmiş...

Şimdi de tekkeye gelecek misafirler için bir üst kat daha çıkıyorlar. Ustalar, ameleler, insanlar arı gibi çalışıyorlar...

Her yanda bir çalım, bir neşe, bir hava ki kimsenin ayağı yer basacak gibi değil.

(...)

Başta ben olmak üzere hane halkımız da elini sıcak sudan soğuk suya vurmaz oldu.

Her gece bir başka eve, her mevsim bir başka diyara konuk olduk ki, ihvan halkası genişlesin diye imiş.” (Kutlu, 2015: 17-20).

Bir yandan siyaseti, bir yandan iş dünyası, tekkeyi kıskacına almış günden güne eritmekte, maneviyattan ve bereketten ne denli uzaklaştırdığını gözler önüne sermektedir. Kasabada iken daha sade, daha mütevazı ve şartlar müsait olmadığı halde bir şekilde asli görevlerini yerine getirirken, şehre taşındığında, sıkıntılarını da beraberinde getirmektedir. Artık eskisi gibi maneviyat terakki etmek yerine, siyasetin, rantın kıskacında bir tekke konumuna düşmektedir. Bu düşüşün farkında olan şeyh, günden güne kendini hüzne boğar ve ortadan kaybolarak “sır” olmaktadır.

“Çünkü iş sonunda döndü dolaştı siyaset kapısına dayandı.

İhvanın ileri gelenleri yapılacak seçimlerde filan partiye destek vermek isterler imiş. Ve çocukları da bu partinin liste başlarına çoktan yazılmışlar imiş. Denildi ki bu partinin başkanı da gelsin, hiç olmazsa Efendimizin bir kaşık çorbasını içip elini öpüversin; her neresinden bakılırsa bakılsın bu işte sayısız faydeler vardır, hem tekkemizin itibarı artar hem ihvanın işleri daha bir yoluna girer.

(...)

Bir boy aynasında kendimi gördüm.

Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam.

Lakin artık gün görmemekten olacak çehresi iyice beyazlaşmış, yanakları pembeleşmiş.

Ellerime baktım, tombul tombul olmuş.

Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütühat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim.

Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir.

Cübbemi çıkardım, yavaşça sarığımı yere koydum.

Tekmeden çıkıverdim.” (Kutlu, 2015: 21, 22).

Türkiye’de köylerden kentlere göçlerin artmasının ana nedenlerinden biri de verimi az topraklar, hatta topraksızlık ve neticesinde meydana gelen yoksulluktur. Tabii ki ülkenin coğrafi manada arazilerinin tamamen verimsiz olduğu genellemesi yapılamaz. Fakat yanlış tarım, arazi ve zirai ilaç kullanımı, mirasların bölüşümü ile azalmakta olan ve verim alınamayan topraklar gibi sorunların yaşanması ve neticesinde geçim sıkıntısı göçü kaçınılmaz kılmaktadır (Koçak Işık, 2019: 167-168).

Modernizm yüzünden bozulmaya yüz tutmuş ailevi ilişkiler ve aile fertlerinin birbirlerine yabancılaşmasını konu edinen *Chef*’de göç ve kentleşme olgusu Hüseyin Hüsnü Şen’in her akşam seyretmek için gittiği araba galerisinde bekçilik görevi yapan Erzurumlu biri ile muhabbet ederken, bekçinin köyünü terk edip İstanbul’a göç etmek zorunda kalması aktarılmaktadır.

“- Sen şimdi söyle bana, hayatından memnun musun? Burda böyle kalmak mı iyi, yoksa çekip gitmek mi?

- Nere, köye mi?

- Bilmem, olabilir.

- Yahu Beydayı, insan durup dururken toprağını, yurdunu terk eder mi?

Bana fırsat vermeden sorusunu kendi cevaplayarak ve artık o da bana açılarak devam ediyor:

- *Etmez. Ben de etmezdim. Yurdumdan yuvamdan niye ayrılıım. Gurbet gezmek kolay mı. Ama oldi işte. Diyeceksin ki niye oldi? E, el gadar baba toprağı. Biz beş gardaşız. Gızları saymıram. O arazi beşimizi beslemez. Annırsan?*” (Kutlu, 2017a: 55).

Beyhude Ömrüm kitabında Kutlu, köyden kente göçün neticesinde ne tam köylü ne de tam şehirli olabilen, yalnızlaşan bireylerin ailelerini de zaman içerisinde kente taşımak zorunda kaldığını anlatmaktadır: “*Artık şehri mekân tutmuş köylülerin, köy bahsi açıldığında sözü biter mi hiç. Köylülükten hemen ‘hop’ deyince çıkıvermek kolay mı hiç.*” (Kutlu, 2018b: 161).

Kente yerleşen ve iş bulup çalışan köylü geçim sıkıntısı yaşamaya devam etmektedir. Hâlbuki şehirde kazandıkları ile köy yerinde gayet rahat geçinebilecekken, şehrin müsrif yaşam standardına ayak uydurmayı tercih etmektedir. Bunun yanı sıra sağlık ve eğitim gibi temel hak ve ihtiyaçların da yetersiz oluşu bu ayak uydurmaya teşvik edici unsurlar arasında olmaktadır (Koçak Işık, 2019: 170): “*Köy geride kalmıştı. Unutulacak, ara sıra hatırlanacaktı. Yeni hayatın şartı-şurtu kimseye göz açtırmıyordu. Dek durmaz isen işin biter.*” (Kutlu, 2018b: 162).

Hikâyelerinde ya yoksulluk sebebiyle ya da daha fazla mal mülk sahibi olabilme amacıyla kente göç etmeyi tercih eden bireylere yer veren Kutlu, yine *Beyhude Ömrüm*’de şöyle aktarmaktadır:

“- Demek bu defa temelli gidicisin.

- Öyle Derviş ağam.

- Baba evini terk edip de ne geçecek eline?

Oğlan da heyecanlı. Sardığı ipi semerin ön kaşına bir türlü geçiremiyor.

- Öyle deme ağam. Asıl burada kalırsak ne olacağımız belli değil. Millet elbet bir şeyler buldu ki tez elden vardı İstanbul’a.

- Burada geçim yok mu yani?

(...)

- Altı üstü dört tane kıraç-yamaç tarla. Karnımızı zor doyurur. Hadi biz doyduk diyelim. Ya geriden gelenler?

(...)

- Şu halime baksana bir Derviş ağa. Şu köye baksana. Pislikten, sefillikten geçilmiyor. Terk edip gitti herkes. Hem ben dışarıyı gördüm artık. Burada kapanıp kalmanın devri geçti. Evet eskiden insanlar yurt tutup yaşamış burada, lâkin o eski günler bitti. Memleketin nüfusu

arttı. Tez elden varıp bir tezgâh kuramaz isek ne iş bulabiliriz, ne de aş.” (Kutlu, 2018b: 163-164).

Göçle birlikte modernleşme uğruna değerlerin yitimine dikkat çeken Kutlu, Yedigâr’ın oğlunun diliyle bireylerin ekonomik çıkarları uğruna değerlerinden nasıl vazgeçebildiği vurgusunu yapmaktadır:

“Bu İstanbul hevesi gençler için başlangıçta bir büyük macera âdeta bir kendini ispat vesilesiydi. Sonra sonra bir başka hayatın, köylerde kağşayıp gevşeyerek iyicene fukaralığa bürünen köhne yapıdan uzaklaşma; yeni ve zengin bir geleceğin kapısını aralama sevdasına dönüştü.

Geçimi kıt dağ köyleri süratle boşaltılıyor, İstanbul'a yerleşenlerin zenginliği dillerde dolaşıyordu.” (Kutlu, 2018b: 96).

“- Onca güzel işler buldumdu İstanbul’da. Rahat vermediniz. Anan hasta gel, karın hasta gel, kardaşın askere gitti iyicene yalnız kaldık aman gel. Sanki hiç gurbete gidene yok şu köyün; sanki İstanbul’a yerleşeni hiç yok. Eh işte kalkıp geldik. Elalem oralarda iş-güç sahabı oldu, biz ekmeği tepip geri döndük.

(...)

- Geldin de kötü mü ettin? Baba ocağını tütüresin dedik. Bizim şurda ne ömrümüz kaldı, işte bağ da sana, bahçe de...

Oğlan bir tuhaf baktı bana. Bir yabancı gibi bakıp güldü:

- Bırak baba, dört tane ağacın başını mı bekleyeceğiz burada.” (Kutlu, 2018b: 155).

Göç ve kentleşme olgusuna Kutlu daima menfi bir tavır takınmakta, bunun insan fitratına da aykırı bir durum olduğunu hikâyelerinde dile getirir bir dil kullanmaktadır. Köylerin boşalması ve yozlaşmış bir hayat sürmenin olumsuz yönlerine vurgu yapmaktadır.

“...Geçmiş olsun.

- Bizim nesille perde kapanıyor galiba.

- Öyle.

Tâ Adem atamızdan buyana sürüp gelen zaman bitt; mekan değişti.” (Kutlu, 2018b: 140).

“Büyü bozulmuştu.

Artık boz sakallı çayır kuşunun sesi toprağın kokusuna karışmıyordu. Zaten boz sakallı çayır kuşu ile ardıc kuşunun seslerinin birbirinden ayırt edilmesiyle de kimse ilgilenmiyordu. Rüzgârın ne yandan eseceği önemini kaybetmiş, mart dokuzu ile april beşi beklenmez olmuştu. Haliyle turnaların bölük bölük geçmesine aldıran olmuyor, kimseler dağlardan şifa otu toplamıyordu.

Dolunay tepelerin ardından bir büyük bakır sini gibi ağır ağır yükseldiğinde aya bakıp yürek çarpıntıları ile dilek dileyen genç

kızların kökü kesilmişti. Gece lacivert harmanisini köyün üzerine örtüp ses-soluk kesildiğinde ninesinin kucığına sokularak 'nine bana masal anlat' diyecek torunlar nerelere savuşmuştu.

Kadınlar toplanıp buğday kaynattıklarında hep bir ağızdan türkü çağırıyor; ne erişte kesene, ne tarhana dökene rastlanıyordu. Kalmışsa kenarda köşede böyle birkaç kişi, onların da yüzü asıktı.”
(Kutlu, 2018b: 133).

Kutlu hikâyelerinde sık rastladığımız bu tür sızlanmalar göç nedeniyle boşalan köylerin, çaresiz ve sessiz bekleyişlerinin çığlıkları olmaktadır.

Kutlu, köy ve kent olgusuna her iki taraftan da bakmaktadır. Çünkü iki tarafın da bireyleri toplumsal değişimi, değerlerin yitimini, yoksulluk ve yoksunluğu bizzat yaşamaktadırlar.

“...Ona kalsa köyde bir gün bile oturmak gerekmez. Hani kendi oğulları İstanbul'da iş-güç sahibi oldu ya; ikide bir onu hatırlatıyor.

Ulan peki, anladık.

Bu köyde kalmak akıl kârı değil, bir an önce şehre varıp bir işin ucundan tutmak lâzım. Peki sen niye buradasın?

Niye şu köyden gayrı yerde üç gündenden fazla duramazsın?

(...)

Efendi bizim bu kayınpeder, işte oğlu-uşağı köyü terk etti, İstanbul'da elleri para tuttu. Evleri de var, arabaları da var, pazarcılık yapıyorlar, iyi...

Be adam sen de orada, onların yanında kalsana. Madem şehir yerleri köye benzemiyor, her bir rahatlık orada. Niye rahatını tepiyorsun?

Daha karlar eriyip, yollar tam açılmadan, bu tutturur 'köye gönderin bizi, vakit geldi sayılır, biletlerimizi alın...'

(...)

Ama kaynatamın burnuna köy kokusu, süt kokusu, tezek kokusu; kulağına it ürmesi, horoz ötmesi, keklik sesi düşmüştür bir kere.”
(Kutlu, 2018b: 20-21).

Göç sebebiyle köylerin yalnızlaşmasını, sızlanışlarını tükenmişlik ekseninde dile getirmekte olan Kutlu, beyhude çırpınışların işe yaramadığını aktarmaktadır. Ayrıca ana mekân olarak adlandırdığı “Taşra” ve “İstanbul”u kendi özlemine dile getirerek okuyucusuna sunmaktadır.

“Gidin bakalım.

Her güz kurulur bu kervan.

Köy kendini geçindiremiyor. Gurbetin geliri olmasa halimiz harap.

Güzün gidecek, bahara yonca biçiminde dönecekler.

Bazıları artık dönüyor. İstanbul gurbetinde yerleşip kalanlar var.

Köyün nüfusu gide gide azalıyor.

Onlar da oraya bir bahçe kurmaya gidiyorlar.

İnsanoğlu dünyaya ne için gelir?

Herhalde bir bahçe kurmaya gelir.

Bu düşünce ile gülümsüyorum.

Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?" (Kutlu, 2018b: 70).

Taşranın yerleşiminde ise altyapı ve üst yapı hizmetlerinin getirilmesi kentleşmenin en bariz özellikleri arasındadır. Kutlu taşranın kentleşmesini *Bu Böyledir*'de hikâyenin asıl kahramanı Süleyman Koç üzerinden aktarmaktadır. Eserde Kutlu, ayeti kerimenin de ışığında dünya hayatının bir oyun yeri olduğunu hatırlatmakta; açılan yollar, kesilen ağaçlar, çekilen elektrik telleri, yükselen binalar ile eski halinden eser kalmayan kasabadaki kentleşme belirtilerini sembollerle ifade etmektedir.

"Süleyman tuğla ocaklarında çalışıyordu. Yüzü gözü güneşten kavrulmuştu. Zayıftı. Kafası üç numara kazınmıştı. Sipsivri bir oğlandı. Ara sıra gelir babama bağ sularken yardım ederdi. Sonra güz gelir tandır evinde odun kırardı anama.

Dul Ayşe bacı Süleyman'ı Hafız Yaşar'ın yanına verecekti. Yorgancı Hafız Yaşar, Süleyman'ı okutacaktı. Hafızlığı da yarıda kalmıştı Süleyman'ın." (Kutlu, 2018c: 23).

"Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman...

Motor güürültülerinin yavru kuşları yuvalarından ürküttüğü zaman...

Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman...

Bulutların kirlendiği zaman...

(...)

Görüldü ki;

Ovayı bir baştan bir başa bıçak gibi kesen, geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol açılmış...

Yanı başında durup bakıldığında, üzerinden geçildiğinde değil; Kırklar Tepesi'ne çıkıp yukarıdan seyredildiğinde görüldü ki; ne kırmızı kiremitli evler, ne Acı Çay'ın üzerine kurulan dört delikli taş köprü, ne Ulu Camii'nin minareleri, ne de Kervansaray ovaya böylesine müdahale etmemiş.

Yol besbelli ki ovayı hiçe saymış. Aslında ovanın önce kağıt üstünde yer almış bu yol. Ovaya önce kağıt üstünde müdahale edilmiş.

Sonra direkleri çakılmış elektrik tellerinin.

Teller ve yol cebren ovanın ortasından geçip gitmiş.

Şehrin üzerinden destur demeyip gerine gerine geçip giden bu teller; ve mezarlıkları, maydanöz maşaralarını, üzerinde el izi kalmış kapı

tokmaklarını, alçacık bahçe duvarlarını, mürdüm eriklerini, Ahi Baba Tekkesi'ni yarıp geçen bu yol;

Yorgancı Hafız Yaşar'ın yekpare hayatını da böldü.

- İşte böyle Süleyman, artık bahçeye gidemez oldum.

- İyi ama neden? Sana ne zararı var?

- Kâr ve zarar.

Böyledir.

İşin ucu sonunda gelip alışverişe dayanır.

Dayansın, lakin nedir kâr? Nedir gerçekte zarar?

(...)

- İşte fırsat, yanı başından yol geçiverdi. Kes şu ağaçları, temizle güzelce. Tam yeri. Bi benzin istasyonu. Senin gücün yetmezse Kadıroğlu dünden razı. Ortak ol gitsin. Dört tane ağacın başını bekleyeceğine.” (Kutlu, 2018c: 36-38).

Kutlu'ya göre bir yere elektrik tellerinin döşenmesi, bir bakıma kentleşme belirtisi demektir. Kasabanın her yerine elektrik tellerinin çekilmesi sonucu sokaklar, çarşılar, meydanlar ve evler aydınlanmakta, fakat tabiata meydan okunmaktadır.

“Böyle deniliyor.

Onlar evlerini, ocaklarını, bahçelerini, ağaçlarını; bu yoldan, bu elektrik tellerinden, bu motor seslerinden kendilerine ulaşan hesap-kitap üzerine bina ettiler, ama yağma yok.

- Beni geç Süleyman, beni bir yana bırak.

(...)

- ...Toprak bundan böyle toprak olmaktan çıkacak. Ağaca ağaç gibi bakmayan, toprağa toprak diyerek basmayan, adama da adam gibi muameleyi bırakacak.

(...)

Lambalar yandı.

Şehrin sokakları, çarşıları, meydanları, evleri aydınlandı.

İnsanlar artık geç yatıp geç kalmaya başladılar.

Ara sıra gelip giden Süleyman, Yorgancı Hafız Yaşar'ın dükkanına elektrik tesisatı kurulmadığını gördü.

- Ama olur mu Hafız amca?

Süleyman gibi konu-komşu, hısım-akraba, bilen-bilmeyen hep aynı soruyu tekrar edip durunca, onlara şöyle diyorum:

- Gece gecedir, gündüz de gündüz.” (Kutlu, 2018c: 38-39).

Köyden kente göçte en mühim olan ulaşım ağının sürdürülebilir olmasıdır. *Yoksulluk İçimizde ve Kapıları Açmak* kitaplarında Kutlu'ya

göre, kent ile taşra arasındaki iletişimin sağlanması ile yol çalışmaları, kentleşen taşranın önünü de açmaktadır. Hikâyede hakikat peşine düşen Engin, çocukluğunun geçtiği kasabaya ziyaretinde gördükleri karşısında şaşkına dönmektedir:

“...Dışarıda olup bitenlerden sıyrılmalı. Varsın eski şehir bütün çarşıları ile yerle yeksan olsun, varsın bütün dutlar kesilsin. Onu bunca yıl koşturan, içini fırtınalarla doldurup enginlere salan hırs bu dış görünüşten kaynaklanmıyor mu? İnsanlar bir meta değil. Olmamalı.” (Kutlu, 2014b: 96).

“...Bir an önce, bu ‘şehirleşmeye’ çabalayan kasabayı terk etmeli.” (Kutlu, 2014b: 97).

“...Toprağın üzeri asfaltla kaplanmalı, insanlar arabalara binmeli ayakları yerden kesilmelidir. Sebzelere sun’î gübre verilmeli, tüpte çocuk üretilmelidir. Yeryüzü devasa bir tiyatro sahnesidir, herkes rolünü ezberlemeli.” (Kutlu, 2014b: 81).

“Ancak yıllar sonra hiç umulmadık bir şey oldu. Şehirlerarası koca bir asfalt yol kasabanın az ilerisinden geçiverdi.” (Kutlu, 2011: 25).

Köylük yerleşime makineli tarımın girmesiyle köy ve kent dengesi değişmekte, dolayısıyla yoğun bir göç kaçınılmaz olmaktadır. Köye kurulan fabrikalar da göç bahanesinin önüne geçememektedir. *Yokuşa Akan Sular*’da göç ve devamında çarpık kentleşmenin müsebbibi gecekondulaşma, gevşemekte olan ahlaki değerler, yozlaşma ve yabancılaşma gibi konular işlenmektedir.

Türkiye’nin sosyolojik değişim/dönüşüme uğraması Kutlu’yu yakından ilgilendirmektedir. Hikâyede Cevher Bican karakterinin arkadaşları ve akrabaları aracılığı ile Türkiye’nin 1970’li yıllarda yaşamış olduğu köyden kente göç dalgalarını hem siyasi, hem sosyal, hem de ekonomik meseleler üzerinden işlemektedir. Cevher Bican, Zülküf Ağa ve Seydali köylerindeki işsizlik sebebiyle şehre yani İstanbul’a gitmektedirler.

“Binalar yüksek, iyicene yüksek, çok yüksek. Bican katları sayıyor. Şaşırıp bir daha sayıyor, bir daha sayıyor. Arabalar yüzlerce geçiyorlar, geçiyorlar. İnsanlar kalabalık yürüyorlar, duruyorlar. Hepsi birden ona bakıyorlar. Bican gözlerini indiriyor.

(...)

Bu binalar neden bu kadar yüksek? Bu arabalar ne kadar çok. Bu insanların ne kadar acelesi var. Bu köpek, gerçekten köpek mi? Bu ihtiyar kadın ne kadar çirkin. Bu sıcak ne sıvaşık. Bu hava ne boğucu. Bu kızlar ne utanmaz. Bu bacaklar ne kadar beyaz.”

(...)

Bican ömründe ilk defa mayolu bir kadın görüyor. Mayolu ve ihtiyar bir kadın. Etleri pörsümüş, dişleri takma, leş gibi şişman bir kadın. Dünyanın en garip yaratığına bakan bir uzman gibi, dikkatli kadına uzun uzun bakıyor.

(...)

...Şehir yerinde her bir iş zor Kekom. Gurbetlik bi yandan tütün zoru bi yandan...” (Kutlu, 2010b: 36-40).

İnanışa göre İstanbul’a göç edebilenler kısa yoldan zengin olmaktadır. Köylerin göç sebebiyle boşalmasının altında yatan en büyük sebeplerden biri de aslında bu inanıştır. Zamanında İstanbul’a göç etmiş ve köylerine ziyarete gelen göçmenlerin kısa süre içerisinde köşeyi döndüklerini görmeleriyle köy halkı, etkilenmekte, onlar da bu kısa yoldan zengin olabilme hayalini kurmakta ve akın akın göç için yola koyulmaktadır (Aydın, 2016b: 47, 54, 133).

“...Üç evlek tarla, bulgur aşısı ve ayranla yetinme duygusu yerini karşı konulamaz bir güvensizliğe terk etti.

Ayrıca tek tük olsa da şehre göçenlerin kazanımları köylerde dilden dile anlatılmaya başlamıştı. Hayatın rengi değişiyor, insanlar kanaat ve azla yetinme alışkanlığından refaha doğru yürümeye başlıyorlardı.” (Kutlu, 2010a: 215).

Göç ve ardından kentleşmenin cazip bir hal alması şehir, kent, köy üçlüsü içerisinde köyü savunmakta olan Mustafa Kutlu’nun en fazla eleştirdiği konular arasındadır. Çünkü insanoğlu şehre göç etmekle kalmamakla birlikte şehri yapay bir hale getirerek kent haline dönüştürmektedir. Bu da demek oluyor ki, göç eden, şehri mekân bilmekte, hatta kentleştirmekte geriye de dönmemektedir. Nitekim *Şehir Mektupları* adlı eserde kentleşme şöyle dile getirilmektedir:

“...Buna mukabil yeni şehirlerin yeni binalarına baktığımızda garip bir tek tipleşmeye şahit oluyoruz. Ağrı’nın bir ilçesindeki Sağlık Ocağı veya Halk Eğitim binası ile Adana’nın biri ilçesindeki aynı teşkilata ait binalar farklılık göstermiyor. Caddeler aynı şekilde açılıyor, aynı çatı biçimleri tatbik ediliyor, aynı beton direkler dikiliyor, aynı mağazaların aynı vitrinleri her yerde karşımıza çıkıyor. İstanbul’un yeni semtleri de –üstelik kendi başlarına olduğundan daha da düzensiz bir biçimde- zaman içinde bu şehirlere benzer bir yapı arz ediyorlar.” (Kutlu, 2010a: 102-103).

“Bu yaya kaldırımlarda, bu binaların çevresinde ilaç için bir ağaç, bir çiçek, bir yeşil alan da bulunmuyor.

Hem neden bulunsun ki? El kadar arsa ele geçse, şu kadar fiyata turmanmıştır. Hiç oraya tez elden 40-50 daire tıkıştırarak dururken, ağaç gibi, çiçek gibi, çimen gibi lüzumsuz teferruata yer açılır mı? Böylece bu yüksek binaların insanları avuç içi kadar balkonlarında birbirlerinin suratlarına bakarak, ev içlerinin mahremiyetine dalarak yakıcı güneşin kızarttığı yüzlerini akşamın serinliğine döndürmek istiyorlar. Nafîle, hiçbir esirti yok.” (Kutlu, 2010a: 55).

Birbirinin tıpkısı kentlerin ortaya çıkması, şehirlere özgü özelliklerin kaybolması, yerel ve yöresel farklılıkların yok olmaya yüz tutması eleştirel bir hal alırken, bu yoğunluk ve karışıklıktan bunalan bir kesim de söz konusu olabilmektedir.

Kutlu taşra insanıdır. Şehre göç eden gecekondulu insanının yanındadır, şehirde şehirleşme mücadelesi veren taşralının yanındadır. Ama taşralının kentleşmesine karşıdır.

“Buna bir de geçim kaygusu ile bütün kurallara boş vermişliği ekleyin. Oysa gecekondulu bölgeleri böyle değildi. Orada halen kır havası esiyordu. Kondunun çevresindeki küçük bahçede tavuklar gıdaklıyordu. Komşunun ineği süt veriyordu. Çocuklar trafikten habersiz aynen köyde olduğu gibi serazat koşup oynuyor, akşamın serini yaklaştığında kadınlar birlikte ev önlerinde oturarak el işi işliyorlardı. Bahçedeki ağaçlar çiçek açıyor, küçük toprak parçalarında maydanoz, tere, kabak yetiştirilebiliyordu.

Yine de kent yerinde durmadı. Mütemediyen genişleyerek 20-30 yıl öncesinin gecekondulu alanlarını içine çekti. Artık oralar da şehrin merkezi olmuş, çok ucuza kapatılan alanlar sadece arsa olarak sahiplerine hatırı-sayırlı bir servet bahşetmişlerdi.

Kent ahalisi bu karmaşık ve zor şartlar karşısında nefes almak için önce kentin banliyölerindeki (deniz kıyılarında) bakir alanları gözüne kestirdi. Otomobili olanlar için hafta sonlarında bile gidiş-geliş baya zevkli oluyordu.

Zamanla kıyı şeridinde yazlık diye adlandırılan küçük yerleşim birimleri doğdu. Tek katlı, iki katlı evlerin bahçelerinde ağaçlar yükseldi, çiçekleri açtı.

Ne var ki moda çabuk yayılacak, göz açıp-kapayana kadar bütün bu güzellikler yerlerini sıradağlar gibi uzanıp giden betondan oluşmuş sitelere bırakacaktı. Bu sitelerin yer aldığı kıyı şeridinde gerekli altyapı tamamlanmadığı için ne sular düzenli akacak, ne kanalizasyon işleyecek, ne otolara park yeri bulunabilecekti.” (Kutlu, 2010a: 27-28).

Kutlu için bir bakıma şehirlerin biyografisi olan *Şehir Mektupları* ile şehirleşmeye, kentleşmeye, yenilenmeye karşı isyanın yoğunluğuna şahit olmaktayız.

“Eminönü Meydanı’nın inşaatı sürüyor. Köprünün yenilenmesiyle birlikte, iskeleler, meydan ve manzara da yenilenecek. Yeni Cami önünden bir sürat yolunun azameti, altüst geçitlerin karmaşası, teknolojinin iri ve hantal gövdesi salınıp geçecek. Orada oluşan araç trafiği modern ve büyük bir Avrupa şehrinin bir caddesini, bir meydanını veya bizim Mecidiyeköy transit geçişiyle araba gürültüsünü ilham edebilir. Köprünün, yolun, geçitlerin, asfaltın, planların bu ortak hareketine karşı gelen, eski halinde direnen, değişmek istemeyen bir Eminönü de var ama.

Nedir bu?

Gerçi siz şimdi şerbetçiler, arzuhalçiler, körüklü fotoğraf makinalarıyla ‘İstanbul Hatırası’ çeken eski ustalar falan diyeceksiniz ama, yok. Onlar kalmadı.

Yeni Cami’nin ardında kimse kalmadı o nesilden.

Ama çiçekçiler duruyor, kuşçular duruyor. Onların bence isabetle ele alınan ahşap arastaları duruyor. Mısır Çarşısı duruyor. Tarçın ve zencefil kokuları duruyor. Bahçekapı’nın dar girişleri, Tahtakale’nin her dem tıkanık sokakları; sobacılar, kendirciler, oklava satanlar, uzun çarşının eski elbisecileri duruyor.

...

Kısacası Eminönü, ardını eski İstanbul’a dayamış direniyor.

Bu direnişe rağmen önünden modern bir manzara geçiyor.

Ağaçsız, kuşsuz, çiçeksiz bir manzara.

Arabası olanlarla, acelesi olanların bayılacakları bir manzara.”
(Kutlu, 2010a: 96-98).

Mustafa Kutlu öykülerinde göç nedeniyle terk edilen köy, geri dönülmeyi arzu edilen fakat dönülemeyen, yüreklerde acıyan bir yara gibidir. Dolayısıyla dönemese de köyü hatırlatacak, huzur bulacak yerlere kaçmayı hayal etmekte, hatta ekseri şehrin konforuyla birlikte kaçabilmektedir.

“Kentli nüfusun varlıklı kesimi ‘artık buralarda yaşanmaz’ diyerek, büsbütün kenti terk etmeye hazırlanıyordu. Serin dağ başları, buz gibi suların aktığı yaylalar, bakir orman alanları, sessiz muntıkalar, bilhassa antik özelliği bulunan yöreler, terk edilmiş eski köyler seçiliyordu. Buralarda yıkılmaya yüz tutmuş bir köy evi satın alınarak restore ediliyor, ‘çılgın kalabalıktan uzakta’, doğa ile baş başa bir yaşam tahayyül ediliyordu.

Bu moda henüz uç vermiştir. Yakında köylere doğru yoğun bir göç başlarsa şaşmayalım. Şemsiye tersine dönüyor gibi.” (Kutlu, 2010a: 28).

“...Zamanla bu bir rüzgâr yarattı. ‘Alıp başını gidenler’ ötekiler üzerinde hayranlık uyandırdı. Oralarda, köylerde eski Rum evlerinden birini alıp onarıyor, konuklarını ağırlıyor, doğa ile baş başa kalmanın yüceliği üzerine konuşuyorlardı. Bohem bir girişim kısacası.

...

Sonra yaygınlaştı bu yolculuk. 'Altına hücum' gibi bir şeye dönüştü. Yata, tekneye parası yetenler yola düştü. Köy evleri, araziler, ıssız koylar ateş pahası oldu. Kooperatifler, yazlıklar, her yan beton yığınları ile kaplandı." (Kutlu, 2017a: 134).

Taşra insanı olan Kutlu, toprak ile bir bağ kurar ve eserlerinde göçün özünden ayrılışı olarak görür, kentleşmeyi de özün tahrifi olarak nitelendirmektedir. Göçün neticesini ise *Uzun Hikâye*'de şöyle aktarmaktadır: "Ah bu küçük kasabalar. Her biri bir gizli sevda cehennemi. Karşılıksız aşkların törpülediği gençlik." (Kutlu, 2021: 72). "Kasabadan kaçanların serüvenleri ne kadar birbirine benzer ve niçin sonu hep hüsrarla biter?" (Kutlu, 2021: 78).

1970 ve sonrası Türk hikâyeciliğinde değindiği konular, üslup ve muhteva bakımından ayrı bir yer edinmiş olan Kutlu, kentlere göçlerle gelen insanların burada değişimini menfi manada değerlendirmekte, kırsalı ve kırsalda yaşayan insanı ise kutsamaktadır. Gelenek ve göreneklerinden koparılmış, zihnen ve psikolojik olarak tahrife uğramış, bunalım içerisinde darmaduman kentli insan profilinden ise şikâyet etmektedir (Koçak Işık, 2019: 113-115, 120-123, 125).

3.3.3. Kültürel Değişim

Kültür, değerlerin paylaşımı ve neticesinde toplumun bir parçası haline gelebilmesidir. Böylelikle toplumsallaşan birey hem kültürden etkilenmekte, hem de kendisi kültürü etkilemektedir. Yaşadığı kültürün içine doğan insan, hazır bulduğu kültürü nesilden nesile de aktarmaktadır. Kültürde değişme, başka kültürlerle etkileşim halinde olup, bireysel ya da sosyal etkiler sonucu meydana gelmektedir. Değişimin en yoğun görülmesi kitlesel ya da popüler kültür ile olur (Keş, 2019: 15).

Mustafa Kutlu hikâyelerinde, göçle birlikte afallayan ve şehir hayatına ayak uydurmakta zorlanan köylü birey, kentliler tarafından kabul görmedikleri için kendi çevrelerinden uzaklaşmamaktadır. Buna rağmen zaman içerisinde değişime yenik düşmekte, kırsalda kültürüne oldukça bağlı iken, şehirde kültürlerini muhafaza edememektedirler (Aydın, 2016b: 65).

“Köy komşuluğu, hemşerilik, hısım-akrabalıktan üreyen, asıl biçim ve mânası ile artık çok uzaklarda kalmış bir münasebeti; çok- çocuklu, tıkaş tıkaş, ter içinde gidilen ziyaretlerde, hasta görmeleri ile gitgide azalarak yürüyen, dedelerden babalara zorla, babalardan çocuklara artık hiç geçmeyen bir kısır, önü tıkalı alışkanlıkla geçer.” (Kutlu, 2010b: 34).

Bunun yanı sıra köy yaşantısını, kültürünü şehre taşıyan taşralı, her ne kadar kentli tarafından dışlanmış olsa da zamanla onlar da kendilerine uyum sağlar ve benimser hale gelmektedir.

“Bican sırtını verdiği duvara başını yaslayıp bir ayağını altına aldı. (...) Sonra fabrika bahçesiyle hem duvar olup, sıra sıra yükselip alçalarak uzanan, birbirine yaslanmış, biriket tuğla karışımı sıvasız duvarlarıyla dizilen evlere; bu evlerin açık pencerelerinden sarkan kilimlere, palazlara; bu is ve kurum yağın gökyüzü altına asılmış tulumlar, iç çamaşırları, kazaklar, yıkına yıkana ortalarından delinmiş küçük çocuk bezleriyle dolu rengârenk dalgalanan çamaşır iplerine geçti. Evler fabrikayı çepeçevre kuşattıyordu. Bahçelerdeki kirli, çelimsiz, iğdiş edilmiş meyve ağaçları, pencere önlerinde sıralanan Vita kutularına büzülmüş çiçekleriyle bu evler...” (Kutlu, 2010b: 23-24).

Kırsalda gelenek ve görenekler taviz vermeden yaşanmakta iken, göçle birlikte gelen geçim sıkıntısı, şehrin karmaşası, telaşesi ile gevşemeye yüz tutmaktadır.

“Unut sabah namazında safta durmayı. Nöbettesin. Unut amcaoğlunun cenazesini, fazla mesai. Boynundaki hamaylı çöz at, güldürme kimseyi yavuklunun verdiği çevreyi göstererek. Bak eller dünyayı değiştirmişler, sen de değiştir dünyanı. Yarınlar senin.

(...)

Çocuğunu başkaları büyütecek, hafta sonları görürsün. Aşını başkaları pişirecek, sen yersin. Karını akşamdan akşama bulursun. Yorgunluktan kemiklerin sızlayacak, aldırma. Taksitle al evini, taksitle döşe, taksitle yaşa. Seni de başkaları yaşıyor, inan buna.” (Kutlu, 2010b: 9).

Göç ve akabinde modernleşme ile gelenekselin etrafında oluşan merkez dağılıp, parçalanarak tahrip olmuştur. Dolayısıyla geleneksel ne varsa çöküş içerisine girmiş, bambaşka bir hayat tezahür etmiştir (Şakar, 2012: 131): *“Sözün özü eski dünya, eski günler pılnı pırtısını toplayıp hayatımızdan çekip gitti”* (Kutlu, 2014a: 25).

Yine telaşe ve geçim derdinin sebebiyle akraba ziyaretlerinin kesilmesi *Yokuşa Akan Sular* kitabında Recai Bey’in akrabası Kamil Bey ile karşılaşması şöyle aktarılmaktadır:

(...)“ - Zaman nasıl geçiyor yahu, ne kadar oluyor görüşmeyeli, eee, ne var ne yok?

- Hiç n’olsun, arayıp sormazsın ki!..

- Ne oldu, bir şey mi var?

- İhsan amca vefat etti!...

- Demeee!...

(...)

- Bayramda da gelmediniz. Babam diyor ki...

- Ne desen haklısın Kâmilciğim. Allah rahmet eylesin. Rahmetli babamın arkadaşı, hısımdan akrabadan yakındı. (...)

Bize yaptığı iyilikleri buradan dizens Fizan’a gider. Son bir defa gidip elini bile öpemedik. Biz adamlıktan çıktık Kâmil, temelli çıktık.

- Hayriye teyze çok perişandı. Geleni gideni hiç yok koca İstanbul’da. Babam olmasaydı cenaze ortada kalıyordu. Neyse ki o gün işe gitmemişti. İzinliydi. Allah’tan işte, yoksa kim kime...

(...)

- Süleyman eniştemin bir oğlu oldu, hâlâ çocuğa yorgan yapamadılar.

-Allah, Allah! Süleyman baba oldu demek. Hay Allah! Ne zaman?

-Bir aya yakın.

- Peki, Kadriye nasıl? Sevinmiştir oğlan doğurdu diye.

- Sevindi ya, bu dördüncü. Recai abim bizi hiç aramaz sormaz diyor.

- Der der. Ne dese haklı, dünyayı unuttuk biz.” (Kutlu, 2010b: 49-51).

Yazar *Şehir Mektupları*’nda milli ve manevi değerlerin yavaş yavaş unutulmaya yüz tuttuğu, yaşlı kesimin de bu durumu kabullenir hale geldiği ve değerlerine sahip çıkan az bir kesimin kaldığı şöyle dile getirilmektedir:

“Bayram ve kurban artık bu hayatın içinde önümüze çıkan bir tümsek gibidir. Belki evlerinde yaşlı kuşaklardan kalmış dedeler ve nineler için, onların sayılıyorsa eğer hatırı için boyun büküp oturanlar kaldı ise, onlar bayramın ilk günü aceleyle kurban kesip, etini bir kurum veya kuruluşa bağışlayıp bir an önce bütün bu engellerden kurtulup akşam üzeri arabalara atlayarak tatil beldesinin yolunu tutacaklardır.

Evet öyle. Birileri arabalarına atlayıp gidiyorlar ve birileri de onların arkasından bakakalıyor.” (Kutlu, 2010a: 18).

Yine *Kapıları Açmak* kitabında zaman içerisinde gördüğünü taklit eder hale gelen nesilden bahsedilmektedir.

“Zamanın hükmünü yürütmesi dedikleri şey budur ve tafsilatı çoktur.

Son olarak şunu ilave edelim. Her savaş sonunda olduğu gibi mağluplar galiplerin hizmetine girdi. Onların ahlâk ve âdetlerini benimsedi. Topyekûn olmasa bile kasabanın yeni nesilleri, kızlar

şalvar giymiş olsa, oğlanlar kasketle dolaşsa bile fırsat bulduklarında yabancıların hayat tarzına taklide başladılar.” (Kutlu, 2011: 33).

Toplumsal değişim sürecinin bir diğer adıdır kültür. Bazı dönemlerde önemli görülürken bazı dönemlerde ise önemsiz bir hal alabilmektedir. Kültür hem dil ile beslenmekte hem de dili beslemektedir. Toplumların aynası olan dil bu değişim sürecinin de etkisiyle tarım kültüründen modern kültüre evirilişi *Chef* kitabında müzik ve eğlence üzerinden dile getirilmektedir:

“Bu ülkede düne kadar iki zengin adam vardı, biri hâlâ Ankara ağzı ile öteki Adana aksanı ile konuşurdu. Adam düğünü ister Kardeşler Düğün Salonu’nda yapsın İster Hilton’da; tören vals ile başlar, sonra tango yapılır ama, kafalar bulunup vakit geceyarısını geçince ceketler fora edilir ve davul-zurna bütün ihtişamı ile arz-ı endam eder.

(...)

Ne o olduk, ne bu. Ara yerde sıkışıp kaldık.” (Kutlu, 2017a: 16).

Bu satırlarda Kutlu’nun tüm eserlerine rast gelinen ve toplumun yaşadığı ne köylü kalabilme ne şehirli olabilme ikileminin kullanılan dil ve kültür öğeleri üzerinden işlendiği dikkati çekmektedir. Bu ikilem bireyin yaşam tarzına, değerlerine, geleneksel alışkanlıklarına olumlu ya da olumsuz sirayet etmektedir. Kutlu, hikâyelerinde olumsuz yönlerini eleştirerek, işlevselliğini yitirmekte olan gelenek ve göreneklerin yerini yeni alışkanlıkların almasını ve değerlerin unutulmaya yüz tuttuğu modern bir yaşama aşına olmayı bir kimlik bunalımı olarak yorumlamaktadır.

3.3.4. Ekonomik Hayat

Mustafa Kutlu, ekonomik hayatı, dünya nimetlerinin dengeler dâhilinde paylaşımını bir ahlaki platform içerisinde okuyucusuna aktarmaktadır. O’na göre modernleşen toplumların ekonomiye olan itikadı rekabet içerisinde olmalarından ileriye gidememektedir. Kazanmakta olan insan kazandıklarını da dilediğince harcayabilmektedir. Hesap gününün hesaba katılmadığı bir ahlakın ıslahı da mümkün olmamaktadır (Değirmenci, 2020: 208). Kutlu *Arka Kapak Yazıları* kitabında da şöyle bahsetmektedir:

“Şeref’in itibar’la yer değiştirmesi gibi, ‘paran kadar konuş’ lafı hemen herkesin ağzını tıkamaya, başlayınca ‘arka sıra’ talebeleri hocalarına, ‘Okuyup da ne olacak?’ demeyi sıklaştırdılar. Biraz geç

olmakla beraber, halkımız 'iktisadın ve de paranın' ne menem bir şey olduğunu anlamaya başlamıştı.

(...)

Artık pazarlık bile neredeyse mümkün görülüyor. Çünkü maruf tabirle iktisadın alternatifi yok. Yok çünkü bu alternatif ahlâk'tır.”
(Kutlu, 2018a: 25).

Kutlu hikâyelerinde ekonomik hayata yoksulluk üzerinden değinmektedir. Onun için yoksulluk bir gerçektir ve haberdar olanların da yoksulun elinden tutmalarının neticesinde gönül ferahlığı yaşayabileceklerini telkin etmektedir. Zira hüküm sürmekte olan mevcut zihniyet müspet yönde değişim göstermedikçe yoksulluk da artarak sürmekte, yalnız yoksulları değil bütün insanlığı etkisi altına almaktadır. Oysa Kutlu, menfi gidişat gösteren bu zihniyet karşısında daima kanaat ekonomisini savunmaktadır (Yıldız, 2019: 181-182): “*Evet. Hâlâ zenginlerin servetinden fakirlerin hakkını nasıl alabiliriz, bunun formülünü arıyorum.*” (Kutlu, 2018d: 95).

Kutlu'nun hikâyelerinde ekonomik hayatı modernizmin bir yansıması olarak aktarmakta olduğuna şahit olunmaktadır. Toplumun aksayan yönlerini yapıcı bir dil kullanarak eleştirmekte, modernleşme ile gerçekleşen çarpıklıkları da gözlemlemektedir. Dolayısıyla sosyal değişim ve dönüşüm konularına duyarsız kalmayıp, toplum dâhilinde her türlü karakter üzerinden konuyu ele almaktadır. Bazen bir esnaf, işçi, memur, imam, bazen emekli, ev hanımı, çalışan kadınlar, işsizler onun hikâyelerinde farklı yönleriyle yer bulmaktadır. Bu münasebetle Kutlu sosyal bilim için büyük bir kaynak teşkil etmektedir.

Huzursuz Bacak kitabında modern hayat ile birlikte dini değerlerin nasıl kaybolduğu aktarılmaktadır.

“- İyi de senin yaptığın işe inanmıyorum ki! Altı üstü başkasının değirmenine su taşıyorsun. Memlekete geldiğimde ilk duyduğum dedikodu 'Mücahitler müteahhit oldu' sözüydü.” (Kutlu, 2018d: 96).

Yoksulluk İçimizde kitabında Kutlu, paraya tamahkârlığın insanlıktan çıkmayla eş değerde olduğunu ifade etmektedir.

“(…) Bizler kimiz, neyiz, ne yapıyoruz? İnsanları aldatarak, onların saf ve temiz taraflarını kanatıp kirleterek ve katiyyen ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaçmış gibi göstererek, yetmeyen paralarını,

ve mal varlıklarını giderek haysiyet ve umutlarını çalarak biriktirdiğimiz bu kirli para. İnsanları birbirine yaklaştıran ve yardımlaşmalarını sağlayan bir alışveriş değil bizimkisi. Onları her geçen gün daha bir ezerek, daha bir küçülterek insanlıktan çıkarmak, eşyaya, mahiyeti meçhul eşyalara zebun kılmak. Başka bir seçenek kalmıyor ya esir olacaksın ya zorba...

- Niçin ömrünü sadece mal biriktirmekle geçirmedesin, demişti Süheylâ.” (Kutlu, 2014b: 93).

Hikâyede ömür boyunca mal biriktirmenin ve hayat gayesinin bundan ibaret oluşunun eleştirisini ve iç muhasebesini Engin üzerinden dile getirmektedir.

Ya Tahammül Ya Sefer'de Kutlu, para konusunu İlhan karakteri üzerinden, babası Asım Bey ve çevresine rağmen bu sefer de müstakbel kayınpederine ters düşmesi ile gündem kazanmaktadır (Değirmenci, 2020: 210-211):

“Mezunlar cübbelerini giymiş, başlarına o tuhaf başlıkları geçirmişlerdi. Şüphesiz bu elbiseler, sırmalı, püsküllü şeyler, törenin yapılacağı salona mistik bir hava sıçratıyorlardı. Öğrenciler, veliler ve hocalar bu havadan ayrı ayrı nasiplerini alıyor, tören süresince kendilerinden, zaman ve mekândan hayatın süflî taraflarından uzaklaşıyor, yüce bir duygu ile sarsılıyorlardı...

(...)

Herkes bu tören sonunda kendine ayrılan yere yerleşecek. Bütün bu sayılmayacak kadar çok unsur arasında sıkışıp kalacak. Belki onlar da şu anda benim gibi hayatta paradan daha değerli şeylerin var olduğuna inanıyorlar. Buna inanarak tayin edildikleri makama kuzu kuzu yürüyorlar.” (Kutlu, 1999: 97).

Beyhude Ömrüm kitabında yaşadıkları yoksulluk neticesinde çocukların şehre göçleri ile zamanla paraya olan düşkünlükleri ve hırsları tenkit edilmektedir.

“Yahu bu oğlana n’olmuş böyle. Zokayı yutmuş besbelli. Dayısının tezgâhına dahil olmak için neredeyse aslını inkâr edecek.

Para hırsı gözünü perdelemiş anlaşılan. Şehir yerlerinin bunlardan çekeceği var.

Kimseye güvenemeyince paraya güveneceksin tabii.

Ulan para.

Anayı kızından ayıran meret.

Köylük yerde kıymetin pek yok, lâkin şehirde kıral olmuşsun kıral.” (Kutlu, 2018b: 166).

Bu Böyledir kitabında eğitimini tamamlayamayan yoksul çocukların bin bir zorluklarla iş hayatına atılmaları Süleyman karakteri üzerinden aktarılmaktadır.

“Yazları çalışıyorum, 91 lira, 75 kuruşluk emekli maaşı bir dul kadın ile dört yetimine yetmiyor. Tuğla ocaklarında çocuk ellerim kanyor. Kan kırmızı tuğla tozuna bulanıyor. İncecik kollarım, bileklerim. Gidasızım, güçsüzüm, ama direniyorum, pişiyorum. Burası hayat mektebi.” (Kutlu, 2018c: 10).

“Bu böyledir. Yaz tatillerinde tuğla ocaklarında çalışan cılız çocuklar, dul karı yerimleri, bir kötü tavşanı bile vuramayan askerliğini yapmış banka memurları, adı Süleyman'a çıkmışlar, hep felsefeden kalırlar.

Hayatları kayar.” (Kutlu, 2018c: 12).

Hikâyelerinin çoğunluğunda ekonomi yer almakta, karakterleri de bu yönde konuşturmuştur. Dolayısıyla onun için iş ahlakı önem arz etmektedir.

Yokuşa Akan Sular kitabında Seydali'nin cuma hutbesinde işittiği iş ahlakı ile ilgili ifadeler ilgisini çekmektedir.

“Kıyamet gününde üç kimsenin hasmı ben olacağım: Benim namuma söz verip yerine getirmeyen, insan ticareti yapan, hür insanı satıp parasını yiyen ve bir işçi tutup işini gördüğü halde ücretini ödemeyen...” (Kutlu, 2010b: 87).

Hutbe şöyle devam etmektedir:

“İslam'da işçinin şahsiyet, şeref ve haysiyeti korunmuş, emeğin ve işin değeri yüceltilmiştir. Bu cümleden olarak bazı peygamberler peygamberliklerinden önce işçilik etmişler, yani bazı peygamberleri Allah Teâlâ işçiler arasından seçmiştir. Keza Resul-i Ekrem efendimiz 'sırtıyla odun taşıyıp satarak geçinmenin el açmaktan kat kat şerefli ve hayırlı bir iş olduğunu' ifade buyurmuştur.” (Kutlu, 2010b: 88).

Yoksulluk İçimizde hikâyesinde ise, Engin karakterinin işiyle ilgili bir meseleyi danışmak için gazinoya gitmesi ile orada karşılaştığı bir gazete patronunun kendisiyle konut işine girme teklifi üzerine, işi kılıfına uydurabilmek için ise yolsuzluğu mubah kılacak oyunlarını meziyet gibi anlatması aktarılmaktadır:

“- Engin Bey, şu konut işine beraber girelim, ne dersiniz?..

(...)

- Bizim gazeteyi kullanırız. Önce geniş reklam kampanyası.” (Kutlu, 2014b: 75-76).

Yine *Yokuşa Akan Sular* kitabında:

“Çalmanan, çırpmayan, zenginlik böyle şimdi. Mesela ben diyorum ki yahu bu çerçeve yamuk, bunu değiştirelim. Yamuk çerçeveye kumaşı çekersen o da yamuk olur. Neyse, Nuri diyorum bu çerçeve yamuk. Kumaşı çekiyorlar, bizi kim dinler. Eee, müşteri de anlamaz, anlayacak müşteri nerde. Tabii yamuk çerçevede yol yol çizgiler, çiçekler de böyle...

Eliyle tarif ediyor,

‘Başsağı kayar’.

‘Çarpık malı satıyorlar, çürük malı satıyorlar, para nasıl kazanılır başka’ diyor.” (Kutlu, 2010b: 83).

Uzun Hikâye kitabında Ali ve Münire’nin bir tren vagonunda sürdürdükleri yaşam mücadelesinde hiç kaybetmedikleri kanaat duygusu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla kanaatin en belirgin özelliği olan elindekiyle yetinme, şükretme kavramları kitapta yoğun bir şekilde aktarılmaktadır.

“Annemle babamın birbirlerine duyduğu aşk, gün geçtikçe azalacağına artmış, bütün bu yolculukları, sürgünleri, yoksulluğu, çaresizliği birlikte göğüslemişlerdi.” (Kutlu, 2021: 28).

“Ömrünce mülkiyet hissini tatmamış, bir mekâna bağlanmamış gezginci Ali bey, ilk kez kendine ait bir çatının gölgesinde yorgun ama memnun gülümsedi.” (Kutlu, 2021: 64-65).

Kutlu, *Chef* kitabında bir barda medya mensubu ile bankacı arasında geçen diyalog ve ekonomi bilgisini adeta tüm ayrıntısıyla inceleyip okuyucusuna aktarmaktadır.

“Aslında içinde bulunduğum sıkıntının müsebbibi bizatihi bunca yılımı verdiğim bankadır. Ben böyle söyleyince medyacı haklı olarak soruyor:

- Peki o zaman söyle bakalım, banka nedir?

Şimdi bu meslekî bir soru. Yani uzmanlık alanıma giriyor. Buna bilimsel olarak cevap vereceğim, derken...

- Banka kapitalizmin kalbidir, diye bir cümle çıktı ağızımdan. Haliyle edebiyat yapmış oldum. Ben böyle fiyakalı bir cümle ile söze başlayınca avukat gülmeye durdu. Toparlanmalıyım dedim ve toparlandım.

- Hadi kalbi değil de kalesidir diyelim. Gerçi bu da bir mecazdır, avukat beyimiz gülmeye devam edecektir, varsın etsin. Bu gülüşler bizi yıldırılmaz, biz mesleğin emekçilerinden olduğumuz için her türlü açıklama, bilgilendirme bizim için kutsal bir görevdir.

Abarttım mı?

Medyacı:

- Abarttın.

- Eh o zaman pes perdeden gidelim. Kapitalizm denilen nane, konsantre sermaye gücünün topluma hükmetmesi.

- Bankaya gel bankaya.

- Acele yok, geliyorum. Bankalar para basmaz, kredi yaratırlar.

Her neyse. Bu söyleme nüfuz edemeyeceğinizi biliyorum. Ve bu yüzden tarihe gidiyorum.

- Doğru, herkes affeder, tarih affetmez.

Avukatın gözlerinden yaş boşanıyor.

- Bu kadar gülerseniz anlatmam, diyorum.

İçkilerimizden birer yudum alıyoruz.

- Şimdi efendim, diyelim elinizde kıymetli bir şey var, bir mal. Bunu muhafaza etmek zordur. Tabiatıyla ne yapacaksınız, emniyetli bir yer, bir kişi arayacaksınız. Bundan üç bin yıl önce de tacirler aynı şekilde düşünüyordu. Ne yapıyorlardı? Bir seyahate çıkacakları zaman devrin en fazla güvenilen yerine, kişisine müracaat ediyorlardı.

- Kim o?

- Kim olacak; rahip, din adamı. Gidilen yer ise muhtemelen tapınak. Rahip müracaat sahibi kimsenin emanete bıraktığı kıymetleri sayar, iki nüsha olmak üzere kil tablet üzerine dökümünü yapar, tableti pişirdikten sonra bir nüshasını müşteriye teslim eder, öteki kendisinde kalır. Müşteri seferden döndüğü zaman veya ihtiyacı olduğu zaman bankasına, pardon tapınağa gider ve rahibe müracaat eder. Kıymetlerin tamamını veya ihtiyacı kadar olanını alır. Tabii bu arada saklama-koruma-emanet ücretini de tapınağa öder.

Cemil Meriç üstad boşuna "Banka mabed, para mabud" dememiş. Ama siz şimdi bana "Yahu Cemil Meriç de kim?" diye sorabilirsiniz.

Konuyu bölmek için bu parantezi açmıyorum.

- Bu Emniyet Sandığı masallarını bırak, günümüze gel.

- Sabredin efendim, geliyoruz. Elbette ki o günden bu güne hayatımız değişti. Teknoloji değişti, her şey daha sofistike bir renge büründü. Ama bankacılıkta değişen fazla bir şey yoktur.

Bugün de banka olarak size emanet edilen kıymetleri korumakla yükümlüsünüz. Müşterinin para nakli, havale işlemleri... Gerçi bunlar artık elektronik ortamda yapılıyor, telefon bankacılığı var.

Değişmeyen şudur: Müşteriden toplanılan mevduat iş sahiplerine kredi olarak verilir. Tasarruf ve kredi arasındaki nema farkı...

- Yani faiz.

- Evet faiz de bankanın geliri oluyor.

Avukat bir sigara yakıyor ve yine o iğneleyen diliyle yılan gibi tıslıyor:

- Hortumdan bahsetmedim hocam.

Evet avukata ters ters bakmam ve "suyu bulandırma" demem lazım ama kendimi tutuyorum. Şurada, aydınlar arasında bilimsel bir meseleyi tartışıyoruz. Ona:

- Her müessesede suistimal olur, isterseniz oraya da gelebiliriz. Lakin müsaade edin, üç beş cümle daha söyleyeyim.

- Buyrun efendim, müsaade sizin.

- Paraya kıralar hükmeder, yani devlet. Krediyeye ise banka. Para siyasi bir uylaşım, kredi ise iktisadi bir dolaşım. Uylaşmak, yani saymaca bir şeyi benimsemek için yapılan anlaşma iradi bir eylemdir, buna direnebilirsiniz. Lakin kredi karşısında çareniz yoktur.

Bakınız şu söylediğime dikkat isterim. Krediyeye hükmeden paraya, paraya hükmeden devlete, devlete hükmeden topluma hükmeder.

(...)

Şimdi...

Kredi medeni bir mekanizma. Tarihçiler, medeniyeti şehir hayatı ve okur-yazarlık olarak tarif ederler. Bakınız tuhaftır ama her ikisi de kredisiz var olamaz. İmparatorluklar, dinin ve siyasi iradenin kredi mekanizmasını az çok yönlendirebildiği toplum sistemleridir. Kapitalizmin diğer medeni sistemlerden farkı, kredinin devlete ve topluma söz geçirmesidir. Finansörler kapitalist sistemin gerçek krallarıdır.

Soytarı-kırallar.

- Vay be!...

- Peki bu krallığa kafa tutulabilir mi?

- Tutulabilir.

- Nasıl?

- Toplumun kültür düzeyini yükselterek. Yani kendine ve başka toplumlara bakışını, dünyayı ve hayatı yorumlayışını derinleştirerek. O zaman finans krallarının egemenliği bu kadar mutlak olamaz. Böhm Bawerk'e hak veriyorum. Şöyle diyor: "Bir toplumun kültür düzeyi ile faiz düzeyi ters orantılıdır. Kültür ne kadar yüksekse faizler o kadar düşük, kültür ne kadar düşükse faizler o kadar yüksek olur."

Medyacı merakla:

- Hangi kültür?

Avukatla birlikte protesto mahiyetinde bir "oooo" çekiyoruz.

- Buraya nutuk dinlemeye gelmedik kardeşim, geyik yapmaya geldik.

Avukatın bu cümlesi heyecanımı tuz-buz ediyor.

Yeniden kabuğuna çekilen kaplumbağaya dönüyorum.

Oysa ne güzel bir noktaya gelmiştik.

Tüketimin bizi nasıl tükettiğini anlatacaktım.

Benim için esaslı bir otomobile kavuşamazsam bir yerlerimin şişeceğini.

Bir şef de olsam ben bir şehir çocuğuyum.

Ne! Şehir çocuğu mu!

Portakal, orda kal!..." (Kutlu, 2017a: 20-25).

Kutlu'nun hayat tasavvuru, adalet, hakkaniyet, helal kazanç ve kanaat temellidir. Eserlerinde de toplumun yaşadığı buhranlara çare olarak bu değerlere sarılmayı önermektedir. Sermaye ve tüketim odaklı sistemin insanı tükettiğini fark eden yazar, kurtuluşun ancak bu çarklardan çıkarak mümkün olduğunu sık sık vurgulamaktadır.

Kutlu, hikâyelerinde sosyal değişim ve dönüşüm konularına duyarsız kalmayıp, toplum dâhilinde her türlü karakter üzerinden konuyu ele almaktadır. Bazen bir esnaf, işçi, memur, imam, bazen emekli, ev hanımı, çalışan kadınlar, işsizler onun hikâyelerinde farklı yönleriyle yer bulmaktadır. Bu münasebetle Kutlu eserleri sosyal bilim çalışmaları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

3.3.5. Tüketim Toplumuna Geçiş

Kutlu için ekonominin kapsamında insan ve değer ön plandadır ve ekonomiyi insansız tasavvur etmektedir. Bir sosyal bilimci olmasına rağmen, iktisadın savunduğu “kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar” mottosuna kesinlikle karşıdır. Kanaat ekonomisini vurgular ve tüketim toplumu haline gelmekten ziyade ihtiyaç nispetinde tüketen bir toplum tasavvur etmektedir.

Chef kitabında tüketimin bir bakıma uyuşturucu etkisi yarattığı görüşündedir: “*Tüketim tutkusu da bir nevi uyuşturucudur.*” (Kutlu, 2017a: 88).

Sır kitabında ise şeyh karakterinin şehre getirildiğinde tarihi tekkenin bile tüketimin çarkına yenik düşüp aza kanaati esas kılması bir yana ne hale geldiğini büyük bir şaşkınlıkla izlemektedir.

“Ağa, şaşkırmamak elde değil.

Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yoldan kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine sıvadınız?

Yerler silme halı... Ayağın basacak olsan içine gömülecek. Duvarlar kaplama tahta. Abdest mahalleleri mermerin en iyisinden. Zikire ayrılan odanın bir ucundan öteki ucu nerdeyse görünmüyor.” (Kutlu, 2015: 17).

Bu kadar israfın karşısında şaşkınlık geçirmekte olan yeni şeyh bir rüya görmektedir ve bu rüyadan oldukça etkilenerek uyanmakta ve nasıl büyük bir sorumlulukla ve imtihanla karşı karşıya olduğunu farkına varmaktadır.

“İşte o gece...

Yani dairemize konuştuğumuz gece, bir rüya gördüm. Rüyamda güya ben Hz. Muaviye olmuştum da Şam’da İslam devletinin ilk sarayını yaptırmakta imişim. Hz. Ebûzer Gıfari benimle birlikte inşa edilmekte olan sarayı geziyor. Derken gezintiyi yarıda kesip, o dik, o sert, o muhkem sesi ile bana dönerek: ‘ Bu sarayı halkın parası ile yaptırıyorsan bil ki bu bir zulümdür... Yok kendi paran ile yaptırıyorsan bil ki bu da bir israftır... ’ dedi.” (Kutlu, 2015: 19).

Tabi zaman geçtikçe tüketimin ve konforun tadını almaya başlayan yeni Şeyh ve ailesi el üstünde tutulup, yediği önünde yemediği arkasında bir yaşamın içerisinde buluvermektedirler kendilerini. Dolayısıyla kilo da alarak nefes darlığı çekmeye başlamaktadır.

“Bir boy aynasında kendimi gördüm. Sarıklı, cübbeli, sakallı, heybetli bir adam. Lakin artık gün görmemekten olacak çehresi iyice beyazlaşmış, yanakları pembeleşmiş.

Ellerime baktım, tombul tombul olmuş.

Aynada bakarken kendime, nasıl bir fütihat olmuş ki, kalbimin içini de görüverdim.

Orada ne gördüm, onu burada söyleyemem. Hal ehli bilir.” (Kutlu, 2015: 22).

Toplumların bitmek tükenmek bilmeyen arzu ve isteklerinin neticesinde hızlı tüketim ile doğal olandan da uzaklaşır hale gelmeleri, Kutlu için insanoğlunun ziyana düşmesinden başka bir şey ifade etmemektedir. Tüketim ekonomisinin yerine kanaat ekonomisini tercih etmekte ısrar eden Kutlu, *Yokuşa Akan Sular* kitabında türlü bahaneler üretilerek eldeki ile yetinmenin yeterli gelmediği dolayısıyla kanaat yoksunluğu vurgusunu yapmaktadır.

“- Ev aramak mecburiyetindeyim. Evliydim, evim dardı. Aydın bir kişiydim ama aylığım azdı. Millî gelirden bana düşen payın giderek ufalmasını, tükenip yok olmasını karıma bir türlü anlatamıyordum. O, bu lafları dinleyeceğine konu komşunun gidişatına bakıyor, kirada oturduğumuz evin önünde sayıları gün geçtikçe artan otomobillere işaret ediyor; ‘bak eller nasıl birini bin etmekte’ deyip kaş çatıyordu.” (Kutlu, 2010b: 74).

Bu Böyledir’de ise Süleyman ve ailesinin bir türlü çıkışı bulamadıkları *Lunapark* hikâyesinde de dünyevi istekleri ve tüketim arzuları ile dünya hayatına hapsolmaları sembolik olarak aktarılmaktadır.

“Atalım, vuralım, devirelim, kâm alalım dünyadan” (Kutlu, 2018c: 10).

“- *Bırak şimdi, önemli olan şu tavşanı devirmek. Çığlıklara, İspanyol eteğinde kayar gibi alçalıp yükselen kahkahalara karışmak. Kiracılıktan kurtulup ev sahibi olmak. Zinnure’ye bir yatak odası takımı almak.*” (Kutlu, 2018c: 15).

Chef kitabında Hüseyin Hüsnü Şen ve ailesinin tüketim ve elde etme arzuları ile Hüseyin Bey’in daha fazla para kazanabilme hırsı dile getirilmektedir.

“- *Çarık mı galdı Beydayı, kara lastik bile yok artık. Millet kâmilten iskarpin giyir. O eskidendi.*

- *Otomobil, ama iyi bir otomobil çekip gitmeyi mümkün kılar. İrağı yakın eder, hızı hazza katar. Başka ne diyeyim.*

- *Yahu koca bir şef olmuşsun, paran var, forsun var. Allah’tan daha ne istersen, çekip gitmek de neymiş? Otur oturduğun yerde.*” (Kutlu, 2017a: 55).

Kutlu bu ve benzeri metinlerde esasen toplumun sorunlarının temelinde yatanları sorgulamaktadır. Sermaye ve tüketim odaklı sistemin aslında insanı tükettiğini, daha fazla içselleştirdikçe de daha büyük sorunların yaşanacağını iddia etmektedir. Bu sistemde birey, modern yaşamın sunduğu rahatlık ve konforun etkisiyle maddi tüketimden de öte zamanı, mekânı ve hayatı tüketir hale gelmiştir. Bu minvalde oldukça dertli olan Kutlu, pek çok değerini yitirildiğini düşünmekte ve bu nedenle tüketim odaklı yaşam tarzına mesafeli durmaktadır.

3.3.6. Bireyin Yalnızlaşması

Mustafa Kutlu, insanlığın toplum içerisinde giderek önce kendisine sonra çevresine, geleneklerine, kültürüne uzaklaşması ve bunun neticesinde yalnızlaşmasını hikâyelerinde ustalıkla ifade etmektedir.

Sır adlı kitabında müritlerinin köyden kente yeni bir tekkeye getirdiği Şeyh Efendi’nin burada modern hayatın içerisinde hem özünden uzaklaşmaya başlaması ve yalnızlaşmakta olduğu anlatılmaktadır. Şeyh Efendi önce kendine yabancılaştırılmaktadır. Aslında arzu ettiği hayatı rahat bir şekilde yaşayamamakta, hiçbir şeye bizzat kendi müdahale edememektedir. Üstlenmek zorunda olduğu yeni bir rol vardır ve tekkeye gidip gelenlerin beklentilerine göre hareket etmek zorunda kalmaktadır.

Oldukça dürüst, anlayışlı ve seviyeli bir tavır içerisindeyken fitne ve dedikodular yakasını bırakmamaktadır.

“Elde adam çoktur ve kimisi dost iken kimi düşmandır. Dost görünen düşmanlar dahi vardır. Ve baştan denilmiş ki insanoğlunda türlü türlü haller olur, meğer biz bu yanda uğraşa duralım diğer yanlarda fitne bin başından birkaçını çıkarmış sağa sola sataşır imiş.” (Kutlu, 2015: 13).

Şeyh Efendi köyden getirdiği eşyaların yeni tekkede garip kalmaları örneği üzerinden kendisinin de yeni yerinde nasıl mahzun ve yeni yerine yabancı olduğunu dile getirmektedir.

“Köyden getirdiğimiz eşyayı odalardan birinin bir köşesine yığdık. Ah o eşya...

Ne kadar zavallı...

Ne kadar mahzun...

Ne kadar garib...

Ve ne kadar yerini yadırgadı.

Ve tahmin olunacağı gibi bir daha tarafımızdan hiç kullanılmadı.

Gerisin geri köye gönderilip ihvanın fukarasına dağıtıldı.” (Kutlu, 2015: 18).

Yalnızlaşmayı doğuran sebepler içerisinde en büyük rol hiç şüphesiz göç ve kentleşmedir. Kutlu hikâyelerinin büyük bir çoğunluğunda şehir ve köy ikilemi arasında gidip gelmekte, şehrin insan üzerinde önce iletişimsizleştirme ve devamında yalnızlaştırma etkisini vurgulamaktadır. Yaşam enerjisini, iktidarını, gücünü, parasını kaybetmiş, çıkar amaçlı ilişkiler ve mağlup insanlar, modernizmin getirdiği yabancılaşma ve yalnızlaşma karşısında hayat mücadelesi vermeye devam etmektedir (Gariper, 2012: 112, 127).

“Çok yakın arkadaş kalmadı çünkü. Etrafında hep bir alışveriş. Veya kendisi hep bir alışveriş etrafında. Hatta anaforunda. Böyle olunca arkadaşlık falan on yedi yaş civarında kalıyor. Şimdiki on yedi yaş grubu neler yapıyor acaba? Arkadaşlıktan, on yedi yaştan ve yüzünün kızarıklığından güçlülükle sıyrılıp odasına yöneliyor.” (Kutlu, 2015: 28).

Kutlu'ya göre taşralı insan kente geldiği vakit ekonomik olarak tutunma çabası ve kapitalist sisteme dâhil olma mücadelesi ile insanlar arasındaki ilişkileri zayıflar hale gelmekte ve uzaklaşmaktadır.

Yokuşa Akan Sular kitabında Cevher Bican'ın kent ile karşılaştığı ilk an duyduğu yabancılik duygusu ve ait olamama hissi aktarılmaktadır.

“Özlemlerin, hasletlerin hasılı her şeyin arkada kaldı. Kalacak, unutulacak. Güçlenen, süren önündeki dünya dünya...

Sen de bu dünyanın saliki olacak mısın?

Adına ayrılmış proleter bir koltuğa gömülecek misin?

Dişlerin dökülecek, böbreklerinde kum, kalbinde ufak bir spazm olacak diyorlar. Bütün bunları ve daha başka şeyleri söylüyorlar. Jelatinden salatalar, orlondan kremalar neler.

Korkulusun, şaşkınsın, yabancısın.” (Kutlu, 2010b: 10).

Kapıları Açmak kitabında ise şehrin ve insanların gürültüsünden sakin yerlere kaçmakta olan insanlar aktarılmaktadır.

“Büyük şehirlerin gürültülü kalabalık stresli hayatından bıkan, bazı tuzu kuru vatandaşlar, sahillerde böyle el değmemiş köşeler arıyor; buldukları köy ve kasabalara yerleşiyordu. Sessiz sakin tabiat, pırıl pırıl bir deniz, doğal yiyecekler, temiz hava, temiz su, cenneti dünyada bulmak bu demek olmalıydı.

Önce bir kaç terkedilmiş bağ satıldı oralara yazlıkçuların beton kooperatif evleri kuruldu.” (Kutlu, 2011: 29).

Ya Tahammül Ya Sefer kitabında ise, bir filozofun öğüdü aktarılmaktadır.

“Durduğumuz noktada inançlarımızın eskidiğini, yabancılaştığını hiç tecrübe etmediniz mi? En acı kayıp budur: Gerilemiş ruhların mütemediyen tavizler vererek hayatla, zaruretle uyuşmaları...” (Kutlu, 1999: 42).

Yine İlhan karakterinin babasının ve çevresinin bir zamanlar sahip çıkmakta oldukları dava ve değerleri yok sayıp, makam, mevki, para, şatafat içinde yaşam sürmelerinden bunalmakta ve bir kaçış yolu aramaktadır. Arkadaşı Veysel'den gelen bir mektup üzerine yanına gitmiş, şehirden uzak tabiatla iç içe bir o kadar da yoğun yaşantısına şahit olup bir iç muhasebe yapmasına vesile olmaktadır:

“Yerini bulmuş unsurlarını sıralamış suyunu oluğa bağlamış artık yaşayacak ve oluktan dökülen suyun sesini dinleyecek kendisini Kasabanın sulanmış süpürülmüş sokaklarından geçerken selam diyorlar.

(...)

İçinde olması gereken bir şeyin kaybından hangi mağaraların ücrasına saklandığımı, oradan hiç çıkmamak üzere kendime dâvalar

aradığımı anlıyorum. Her şeyi tamamlayacak olan o şey. Ancak onunla varolabilirim.

Irmak bir başlangıç.

Bir düş.

Ama bir yol ve bir yoldaş ne tabiat parçası. ne çiftlik hayali, ne kaçıp gitmek ne ekip biçmek sefer de içimde tahammül de.” (Kutlu, 1999: 100-101).

Kutlu, eserlerinde yalnızlaşmayı, modern yaşamın en tahripkâr sonucu olarak görmekte, şehrin kargaşasından bunalan ve giderek iletişimsizleşen bireyi yenik olarak değerlendirmektedir. Tüm bunlara sebep olarak ise insanın toprak ile olan bağının kesilmesini, komşuluk, dostluk ve değerlerden uzak tecrit edilmiş bir yaşamı öne sürmektedir.

Türk toplumunun daima içinde olan bir yazar olarak Mustafa Kutlu, bu tespitleriyle toplumun mayasını oluşturan sosyal ilişkilerin kayboluşunu da göz önüne sermektedir. Yalnızlaşan birey ona göre sorunlu bir toplumsal geleceğin de habercisidir.

SONUÇ

Türk toplumunun 1950 ve sonrası yaşamış olduğu politik ve sosyolojik değişim ile ortaya çıkan modernleşme, geleneksel yapının yozlaşmasına, manevi eksen içerisindeki yaşam algısının zayıflamasına, ardından aile kurumunun parçalanması ve bireyciliğin, yalnızlaşmanın dolayısıyla bunalımın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm oldukça sancılı olmuştur.

Yaşanan bu sancılı dönemleri ve insanlar üzerinde bıraktığı olumsuz halleri kendisine dert edinen Mustafa Kutlu, bu minvalde hikâyeler yazmış, modern yaşamın çıkmazlarını ortaya koymuş, bunu yaparken de karakterleriyle hemhal olmuştur.

Mustafa Kutlu hikâyeleri ile öncesinde yaşanan gelişmelerle beraber Türkiye'nin 1980 ve sonrası sosyal ve iktisadi değişiminin irdelendiği bu çalışmada -Kutlu'nun da ifadesiyle- Anadolu insanının aile içinde, siyasette, ekonomide, iş hayatında nasıl da yavaş yavaş çözülme yaşamakta olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bu değişimlerden sürekli şikâyetçi olan yazarımız, olaylara sürekli Anadolu insanının tarafından bakmakta, onların dramını, yaşam mücadelelerini, aile ilişkilerini, kendi penceresinden incelemektedir. Konu edindiği karakterler gerçek kişilerdir ve başıboş değillerdir. Kendine has bir üslupla okuyucuya modern hayatın aksine taşrayı ve taşra insanını sevimli halde sunmaktadır.

Kutlu, eserlerini 1960'lardan sonra kaleme almaya başlaması dolayısıyla, günümüze kadarki süre içerisinde ülkenin siyasi dönüşümüne de bizzat tanıklık etmiş, toplumsal yapılanma ve ekonomi üzerine oldukça kafa yormuştur.

Modernleşmenin de göstergesi olan sanayileşme ve ardından tarımsal üretimin azalması sonucu yoksullaşan köylü yine sanayinin göbeği olan kentlere göç etmeye başlamış, fakat yoksulluk kente göçmekle yok olmamıştır. Hikâyelerinin ana odağı olarak göç konusunu hem yoksulluğun sebebi hem de sonucu olarak dile getirmiştir.

Kutlu'nun zihin dünyasının mimarisi hiç şüphesiz dini kaynaklar olup bunların ışığında eserlerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra ilmî birikimi ve derin fikirlerinden etkilendiği Nurettin Topçu da Kutlu'nun kalemine sirayet etmektedir. Özellikle siyasi perspektif açısından insanı özünden, değerlerinden uzaklaştıran, para ve siyaseti bir imtihan vesilesi olarak nitелеmektedir. Yalnız eserlerinde bu imtihandan başarılı bir halde çıkabilen değil de yenilmiş, dolayısıyla da bunalım halindeki bireylere yer vermektedir.

Hikâyelerinde manevi duyguların önemli olduğunun ve dünyanın geçiciliğinin vurgusunu yaparken tamamen de dünyadan yüz çevirmemek gerektiğini, makam ve mevkiinin dava şuurunu ve değerleri yitirmeden sahip olunması gerektiğini, aile bağlarını, kısacası gelenekseli ön planda tutmaktadır.

Hikâyelerinde gerek ekonomik, gerekse siyasi fikirlerini aktarırken en çok üzerinde durduğu konu her daim modern hayatın neticesinde dünyevileşme ve özden uzaklaşma, taşranın tahrif olması, taşra insanının da uyum sorunu yaşamakta olduğu, özden kopuşun, yabancılaşma ve yozlaşmanın da kaçınılmaz hale gelişi olmaktadır. Daha rahat bir yaşam sürmek, daha fazla para kazanmak gibi sebeplerden göçü tercih eden bireyi veya hayat tasavvurundan kopmakta olan toplumları bazen anlatıcı olarak bazen da hikâyelerindeki karakterler üzerinden ölçüsünü kaçırmayacak bir dozda eleştirebilmektedir. Yaratandan dolayı yaratılana karşı duyduğu olumlu bakış açısına sahip olan Kutlu, kahramanlarının tercihlerinden dolayı her ne kadar eleştiride bulunmuş olsa da onları asla kınayıp yargılamamaktadır.

Hikâyelerinde tıpkı bir sosyal bilimci edası güderek, neredeyse okuyucusuna ekonomi dersi veren Kutlu, bunu akademik bir dilden ziyade, bazen köylü, bazen şehirli insanın ihtiyaçları doğrultusunda dile getirmiştir. Halkın sorunlarını halkın dilini kullanarak aktarmak istediği mesajı her kesimden insana rahatlıkla aktarabilmiştir.

Türk hikâyeciliğinde değindiği konular ve kullanmış olduğu üslup ile ayrı bir yere sahip olan Kutlu, toplumların gerek siyasi, gerek ekonomik

gerekse kültürel, milli, dini değişimlerini menfi anlamda yorumlamış ve kendisine “mesele” edinerek okuyucusuna aktarmıştır.

Türkiye’de modernleşme ile birlikte yaşanan gelişmelerin sosyal bilimciler tarafından farklı disiplinlerin yaklaşımıyla araştırılması şüphesiz çok önemlidir. Nedenleri, etkileri ve sonuçlarıyla sosyokültürel ve iktisadi değişimlerin detaylarıyla incelenmesi, ülkenin ve toplumun geleceğine dair perspektiflerin ortaya konması için elzemdir. Edebiyat; farklı edebi türlerin taşıdığı güçlü anlatım özellikleri ve yazıldığı döneme dair taşıdıkları kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda, bu gelişmelerin izlenmesi ve çözümlenmesi için önemli bir rol icra etmektedir. Bu çalışma, edebi türler arasında olup toplumsal hayatın can damarında yer alarak onu izlemeye olanak sağlayan hikâyeler üzerinden, Türkiye’nin yaklaşık son kırk yılına dair sosyolojik ve ekonomik gelişmelerin bir tahlili niteliğindedir. Mustafa Kutlu eserleri ile yapılan bu çalışma yanında; son yüzyılda pek çok eser vermiş Türk hikâyecilerinin eserlerinin de tahlil edilmesi, aynı dönemlere ait eserlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sosyal bilimcilerin ilgi alanlarında olmalıdır. Ayrıca hikâyeler haricinde bilhassa romanlar, makaleler, denemeler gibi nesir türü eserler de incelemeye tabi tutulmalıdır. Mustafa Kutlu, Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa, Orhan Kemal, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Sezai Karakoç, Cemil Meriç, Oğuz Atay, Orhan Pamuk ve daha nice yazarların eserleri sosyal bilimciler gözüyle de incelenirse bu konularda yapılan araştırmalara ufuk açıcı katkılar sunacaktır. Bu durum, tarihin herhangi bir dönemi ile ilgili yapılacak araştırmalar için de geçerlidir. Ayrıca Tanpınar’ın, “Anadolu’nun romanını yazmak isteyenler, ona mutlaka bu türkülerden gitmelidir” (Tanpınar, 2016: 90) sözü ışığında; modern edebi türlerin Avrupa’ya nazaran seyrek görüldüğü Türkiye’nin erken dönemleri için, nazım türü eserler ve türküler de zengin içerikleriyle sosyal ve iktisadi olaylar cihetinden incelenmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2018). "Tüketim Toplumu Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(7), 91-102. Mayıs 15, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41013/495602> adresinden alındı.
- Anar, T. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Ezan Sesinin İşlevleri". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri Kitabı* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 332-343.
- Andı, M. F. (2012). "Red Cephesi'nin Neferleri: Mustafa Kutlu'da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 74-84.
- Arslan, F. (2018). "Sosyokültürel Değişim ve Göç Çağrışımları: Mustafa Kutlu Öykülerinde Yolda Olmak". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(16), 121-129. doi:10.31126/akrajournal.429207
- Aslan, B. (2012). "Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Yazar-Anlatıcı ve Okuyucu Diyaloğunun İşlevlerinden Biri: Yazarın Kendi Okuyucusunu Yaratması". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 214-225.
- Aydın, F. (2016a). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Tersine Göç". *Türklük Bilimi Araştırmaları*(39), 11-28.
- Aydın, F. (2016b). *Mustafa Kutlu'nun Hikayelerinde Köyden Şehre Göç Olgusu*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Nisan 27, 2021 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDeWBWTL9-Wm52sZBrFt6dqZYCeXCDdGHx11kybOKQB9zj0BwtO_oRzTRp_XX adresinden alındı.

- Aysan, M. F. (2019). "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar", *Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. der. L. Sunar içinde, 4. b., s. 137-158, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ayvazoğlu, B. (2012). "Mustafa Kutlu'nun İstanbul'u". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 66-72.
- Ayyıldız, M. (1996). *Alev Alatlı Örneğinde 1980 Sonrası Türk Romanında Entelektüel Popülizm ve Sosyal Değişme*, Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eylül 26, 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwlrMCH4qBROpXPH1nMxL-bcw-0tQzBxumz9ZDGILOB6XBs1peDnkc2SMaA adresinden alındı.
- Bahçeci, H. I. (2017). "Urban Transformation As The Manifestation Of Neoliberalism In Urban Space". *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 5(1), 36-47.
- Bayraktar, B. (2015). "Birey-Doğa İlişkisi Temelinde Kendisi Ol (ama) ma: Mustafa Kutlu Öykülerini Ekoeleştirel Okumak". *Electronic Turkish Studies*, 10(12), 137-154. doi:10.7827/TurkishStudies.8578
- Baysal Kar, B. (2018). "Türkiye Ekonomisi", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. der. M. Aykaç içinde, s. 119-136, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ceko_ue/turkiyenintoplumsalya_pisi.pdf adresinden alındı.
- Boran, B. S. (1943). "Sosyal Evrim Meselesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59-65. Mayıs 9, 2020 tarihinde <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2443> adresinden alındı.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002* (9. b.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Can, B., & Özbay, F. (2014). "Edebiyata sosyolojik bakmak: Mustafa Kutlu'nun "Uzun Hikâye" adlı eserindeki anlamlar ve ideolojik yansımalar". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(39), 61-72.
- Civelek, A. (2014). "Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(1-2), 331-350.
- Coşkun, S. (2012, Nisan). "Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Ontolojik Derinliği". *Türk Edebiyatı*, 40(462), s. 56-62.
- Çağın, S. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Anlatıcı". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andi, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 176-181.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çoruk, A. Ş. (2012). "Mustafa Kutlu Üzerine Bazı Dikkatler". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andi, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 272-277.
- Dağ, N. (2014). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Modernizm ve Bunalım Bağlamında Çevre İlişkilerinin İncelenmesi". *ISEM 2014 Sempozyum Kitabı*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi, 2014, s. 675-682.
- Darıcı, B. (2014). "Türkiye'de Tarımsal Ekonomi Göstergelerinin Avrupa Birliği İle Karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 117-136.
- Değirmenci, H. (2020). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Ahlâk*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DrDataStats. (2020, Ağustos 31). Mayıs 15, 2021 tarihinde drdatastats.com: <https://www.drdatastats.com/milli-gelir/> adresinden alındı.

- Dursun, D. (2007). "Mustafa Kutlu'nun "Tufandan Önce"indeki Siyasetin Gerçekliği". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4(13-14), 195-206.
- Erkan, R. (2010). *Kentleşme ve Sosyal Değişme* (3. b.). Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Fırat, E. (2009). "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 501-524. Mart 31, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28418/302602> adresinden alındı.
- Gariper, C. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 112-128.
- Genç, A. (1992). "Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" Adlı Romanında Doğu-Batı Çatışması". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(7), 351-356.
- Gökçek, F. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Anlatının Oyunlaştırılması". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 54-65.
- Gümüş, İ. (2018a). "Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş Ve Yeniden Yapılanma Süreci". *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(1), 33-66.
- Gümüş, İ. (2018b). "Toplumsal Yapı: Kavramsal Çerçeve, Yaklaşımlar ve Unsurları", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. der M. Aykaç içinde, s. 9-20, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Güneş, M. (2016). "1970'lerde Türk Toplumundaki Sosyal Değişimin Yokuşa Akan Sular Hikâyesindeki Akisleri". *Bilig*(78), 151-171.

- İleri, Ü. (2009). *Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası.
- Kaan, O. (2018). "Türkiye'de Siyaset", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. der M. Aykaç içinde, s. 102-118, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Eylül 26, 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ceko_ue/turkiyenintoplumsalya_pisi.pdf adresinden alındı.
- Kanter, M. F. (2012). "İnsan-Zaman-Mekân Üçgeninde Deneme Yazarı Olarak Mustafa Kutlu". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 278-284.
- Karaaslan, İ. (2015). "Avrupa Birliği Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye için İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği Arayışları". *İnsan ve İnsan*, 2(3), 18-36.
- Karaca, A. (2012). "Küçük, Güzel ve Şükür Kavramları Çerçevesinde Hayat Güzeldir'deki Hikâyeler". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 226-232.
- Karaçor, Z., & Alptekin, V. (2006). "1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 307-342.
- Karagülle, F. (2017). *Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi* (2. b.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karataş, T. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Kısa Hikâyelerindeki İleti". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 100-105.
- Kayarkaya, O. (2006). *1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları*,

Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nisan 21, 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=ePX_SaJOb35Gq45swKG3lGWTPCpbEd7ZW7yuY9QirfU_0ZD2f3uqhUQbKpzegNu6 adresinden alındı.

Keskin, F. (2012). "Mustafa Kutlu'da Gelenek ve Yenilik". *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(1), 89-92.

Keş, İ. (2019). *Toplumsal Değişme Bağlamında Mustafa Kutlu Beşlemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nisan 27, 2021 tarihinde <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/4034> adresinden alındı.

Kılıç, E. (2020). "Mustafa Kutlu'nun Hikayelerinde İslam İktisadı Bağlamında İktisat Meselesi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 6(Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı), 538-566.

Kıral, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

Koçak Işık, A. (2019). *Mustafa Kutlu Hikâyelerinde Kentli İnsan Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kutlu, M. (1970). *Ortadaki Adam*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (1999). *Ya Tahammül Ya Sefer* (5. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2010a). *Şehir Mektupları* (6. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2010b). *Yokuşa Akan Sular* (9. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2011). *Kapıları Açmak* (8. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2014a). *Hüzün ve Tesadüf* (10. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2014b). *Yoksulluk İçimizde* (16. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2015). *Sır* (13. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Kutlu, M. (2016). *Tufandan Önce* (10. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

- Kutlu, M. (2017a). *Chef* (10. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2017b). *Zafer Yahut Hiç* (10. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2018a). *Arkakapak Yazıları* (12. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2018b). *Beyhude Ömrüm* (34. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2018c). *Bu Böyledir* (19. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2018d). *Huzursuz Bacak* (15. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kutlu, M. (2021). *Uzun Hikaye* (69. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Küçük, A. (2019). "Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası". *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4), 20-45. Şubat 29, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/econharran/issue/49062/559441> adresinden alındı.
- Lekesiz, Ö. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâye Poetikası". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 22-28.
- Narlı, M. (2012). "Yerliliğin İmkansızlığı ya da Taşraların Hikâyesini Yazmak". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 140-148.
- Özel, M. (2018). *Roman Diliyle İktisat* (3. b.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Özel, M. (2019). *Romanperver İktisatçı*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Özer, S. (2014). "Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 61-80.
- Özsaray, Y. E. (2019). *Hikâyeden Öyküye Toplumsal Değişim*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztürk, C. (1998). *Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Türk Romancılarına Göre Sosyal Değişme Olgusu: "Ahmet Hamdi Tanpınar Örneği" (1901-1962)*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi,

Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü. Eylül 26, 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=5XiSE4yCP_gmnukpMEp65eP7JTSIV9N78GzB0J2IwZfJHf9pdogy3r2O5l8w9Ila adresinden alındı.

Öztürk, S. (2003). "1980 Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Piyasaların Gelişimi (Türkiye Örneği)". *Malltepe Üniversitesi İBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Analiz Dergisi*(2), 15-28.

Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). "24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 15-32.

Sağlam, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*(5), 33-44. Mayıs 6, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16667/330762> adresinden alındı.

Sağlık, Ş. (2012). "Taşra Değerlerine İtibarını İade Eden Yapısıyla Mustafa Kutlu'nun Hikâye Estetiğinde 'Komik' ". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 150-175.

Samsakçı, M. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Modern Bir Dejenerasyon Alanı Olarak Siyaset ve Siyasîler". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 190-206.

Sekman, A., & Çelik, Y. (2017). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Mekân Olarak Ev". *Electronic Turkish Studies*, 12(7), 323-344. doi:10.7827/TurkishStudies.11573

Senemoğlu, O. (2017, Bahar). "Tüketim, Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü: Karşılaştırmalı Bir Analiz". *İnsan&İnsan*, 4(12), 66-86.

Sevil, M. (1999). *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Sönmez, S. (2008). *1980 Sonrası Türkiye'deki Sosyo-Politik ve Ekonomik Değişimlerin 2000'li Yıllara Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Şubat 29, 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=wBmNpkQC9Nhi90NLW7E7-UUE4e6rQa22rdn9sT1jWvmKK2ndaQYTOjy33z7QG_OE adresinden alındı.
- Sunar, L. (2019). "Toplumsal Değişimi Açıklamak: Temel Kavramlar ve Kuramlar", *Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. der. L. Sunar içinde, 4. b., s. 1-38, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sürgit, B. (2012). "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Temel İzleklerden Biri Olarak Arada Kalmışlık". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 286-313.
- Sürgit, B. (2020). "Mustafa Kutlu'nun Modern Mimari Anlayışına Yaklaşım Tarzı ve Nur İsimli Eseri", *Cemal Aksu Armağanı*. der. M. Yılmaz, & A. Aksu içinde, s. 247-298, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Şakar, C. (2012). "Mustafa Kutlu'da Romantik Bir Düş Olarak Gelenek". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 130-138.
- Şerefoğlu, Z. K. (2012). "Mustafa Kutlu Hikâyelerinin Sessiz Derinleri: Kadın Kahramanlar". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andı, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 86-99.
- Tanpınar, A. H. (2016). *Beş Şehir* (35. b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları.

- Tokgöz, E. (1998). "Ekonomide 75 Yıl". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 1-27.
- Tonga, N. (2010, Mart). "Ortakdaki Adam'dan Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı'na Mustafa Kutlu Hikayeciliğinin Kronolojik Tahlili". *Fayrap*(25), s. 6-9.
- Toprak, N. (2010, Mart). "Ufukta Bir Ağaç Mustafa Kutlu Biyografisi". *Fayrap*(25), s. 3-5.
- Türkdoğan, O. (2004). *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı* (2. b.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2000a). *Şehir ve Köy Nüfusu*. Mayıs 15, 2021 tarihinde Genel Nüfus Sayımları İstatistikleri: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2000b). *Tarihsel Gelişim*. Mayıs 15, 2021 tarihinde Göç İstatistikleri: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067 adresinden alındı.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *1923-2020 GSYH*. Mayıs 15, 2021 tarihinde TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden alındı.
- Ural, A. A. (2012). "Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde İroni ve Mizah". *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri* içinde. M. F. Andi, & B. A. Aslan (Ed.), İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi, 2012, s. 208-212.
- Uzdu, H. (2016). *Türk Sinemasında Din ve Modernleşme (1960-1975) (Din Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme)*, Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mayıs 15, 2021 tarihinde <http://tez.sdu.edu.tr/Tezler/TS01977.pdf> adresinden alındı.
- Yavuz, Ş. (2013). "Türk Toplumunun Tüketim Toplumuna Dönüşümünde Reklamcılığın Rolü". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(36), 219-

240. Mayıs 15, 2020 tarihinde <https://iletisimdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/IKAD/article/view/21> adresinden alındı.

Yazgıç, S. K. (2012, Nisan). "Mustafa Kutlu Hikâyesinin Bazı Dinamikleri". *Türk Edebiyatı*, 40(462), s. 70-72.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2016). "Neoliberal Dönemde Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Değişen Orta Sınıf", *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. der. L. Sunar içinde, s. 89-114, İstanbul: Matbu Kitap.

Yıldırım, C. (2018). *Dünyada ve Türkiye'de Neoliberalizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Yıldırım, E. (2007). *Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Varoluş Yabancılaşma Hakikat*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Yıldırım, K. (2016). "Türkiye'de Sınıflara Tarihsel Bir Bakış: Devlet, Ekonomi ve Sosyal Sınıflar", *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. der. L. Sunar içinde, s. 47-87, İstanbul: Matbu Kitap.

Yıldız, A. D. (2019). *Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Hikmet ve Ahenk*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Yılmaz, M. (2019). "Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Toplumsal Değişimi Posta Pulları Üzerinden Okumak". *Milli Folklor*, 31(124), 230-245.